



# TARA BĂRSEI

## CUPRINSUL

- Ax. Banciu :* Gheorghe Dima.  
*I. D. Condurachi :* Formarea vechiului drept românesc nescris. ✕  
*Candid C. Mușlea :* Protopopul Bratu Baiul (1760—1831) și fiul său Nicolae (1782—1855). (cont.)  
*Pr. Oct. Popa :* Ugrinus (1291). ✕  
*Gh. Tulbure :* Pe marginea unei cărți.  
*Th. Tărtler, — I. Ludu :* Cronica comunei Prejmer (cont.)

### Partea literară

- Al. Ceușianu :* Craiul munților. Poem dramatic. Actul II. (Sc. VIII-XII).  
*Al. Lascarov-Moldovanu :* Flori creștine.  
*H. Petra-Petrescu :* a) Jițul durerii...  
b) Noapte cu stele.  
*Ioan Diaconu :* Amintiri.  
*Neacșu Hurlup și Argus :* Epigrame.  
*S. Tamba :* Din stânga și din dreapta.  
*Ax. B. :* Dări de seamă.  
*Ț. B. :* † Emil Socaciu și † Dr. I. Bunea.

Bibliografie și paginile administrației.

# TARA BĂRSEI

APARE TOT LA DOUĂ LUNI  
SUB CONDUCEREA PROFESORULUI AX. BANCIU

Redacția și }  
Administrația } Str. Mureșenilor No. 22, etaj, Brașov

Abonamente și achitări de abon. se pot face și la d. *D. Berbecariu*,  
com., Str. Voievodul Mihai 7.

## ABONAMENTUL

PENTRU UN AN LEI 260 ACHITAT DECURSIV LEI 300 NUMĂRUL LEI 50  
Pentru străinătate Lei 400—

## INFORMAȚIUNI

### Pentru autori

Manuscrisele primite la redacție nu se inapoiază.

Autorii, ale căror articole urmează să se publice, vor fi încunoștințați despre aceasta.

Extrase din articolele publicate în revistă se pot face plătindu-se tipografiei numai costul hârtiei și al trasului.

O coală 16 p. formatul revistei.

50 ex. Lei 320, 100 ex. Lei 440, 200 ex. Lei 540

8 pag.

50 ex. Lei 230, 100 ex. Lei 270, 200 ex. Lei 320

Revista noastră tipărindu-se într'un număr limitat de exemplare, nu putem trimite câte două exemplare din același nr. în contul *unui* abonament. Ni s'ar descompleta colecțiile de rezervă. De aceea, rugăm pe toți abonații noștri ca, în interesul lor, să ne avizeze din vreme în caz că și-au schimbat domiciliul sau n'au primit vre-un număr. Reclamațiunile prea întârziate nu le putem lua în considerațiune.

Cine dorește răspuns, e rugat să trimită și mărcile poștale necesare. În lipsa acestora, nu li se răspunde decât la poșta redacției.

Tot așa și cei care nu se mulțumesc cu confirmarea în corpul revistei a primirii abonamentului și doresc să li se trimită și chitanța de achitarea abonamentului.

Oricine reține vre-un număr, se consideră abonat.

Meseriașilor și negustorilor care vor abona revista, achitând anticipativ costul abonamentului pe un an, dacă ni se cere, li se va anunța gratuit adresa în corpul revistei, anul întreg.

Cei care ne vor face 10 abonamente, plătite înainte, vor primi revista gratuit, un an.

### Administrațiunea.

Nu publicăm dări de seamă decât despre lucrările primite la redacție.  
Nu luăm notă de cuprinsul revistei ce ni se trimit decât în măsura reciprocității.

Lucrările și revistele primite la red. vor fi amintite la „Bibliografia“ acestei reviste  
Reproducerea, fără indicarea izvorului, este oprită.

# ȚARA BÂRSEI

APARE TOT LA DOUĂ LUNI

Redacția și administrația: BRAȘOV, STR. MUREȘENILOR No. 22

Anul VII. Septembrie-Octombrie 1935

No. 5.

## Gheorghe Dima

(1847—1925)

În toamna anului 1881, după 20 de ani de studii în străinătate, cu o pregătire muzicală cum nu o avea alt Român contemporan al său și cu dovezile elogioase ale afirmării cunoștințelor și talentului său în acest domeniu, sosi la Sibiu, chemat de autoritatea bisericească de acolo, brașoveanul Gheorghe Dima.

Ce a făcut acolo, ca profesor la „Seminarul Andreian”, ca dirijor al corului „Reun. Române de Cântări” și al catedralei ortodoxe, — se știe. E suficient dacă spunem că Sașii, muzicali și exclusiviștii compatrioți sași, s'au simțit onorați când a primit Românul Gheorghe Dima oferta de a fi conducătorul „Hermannstädter Männergesangsverein”-ului lor.

După 18 ani de muncă asiduă aci, — după ce ridicase, cu corul și compozițiile sale, serviciul divin din catedrală la înălțimi de rară elevație sufletească, — după ce a împânzit Ardealul cu serii de dascăli și preoți, organizatori și conducători de coruri sătetești, — după ce a raliat elita societății românești din Sibiu în jurul Reuniunii de Cântări, nimbând-o cu un prestigiu cum nu-l mai avusese, — după ce a stimulat în cultivarea muzicii pasiunea emulațiunii, fără care nu este progres, — într'un cuvânt: după ce creiase un palpitant interes, un climat muzical, care condiționează înflorirea triumfurilor, invidiatul Gh. Dima a fost chemat în orașul său de naștere, care, gelos de renumele pe care i-o creiase un Ciprian Porumbescu în scurta-i dar atât de luminoasă-i poposire aici, nu se putea împăca, văzând cum i se smulge o aureolă — și încă printr'un fiu al său — de alt oraș.

Așa ajunge Gheorghe Dima, în 1899, *acasă*, unde timp de 17 ani reeditează activitatea dela Sibiu, doar cu deosebirea că Reuniunii de Cântări, Teatrului Orășenesc, Catedralei și Seminarului Andreian de acolo le-au luat locul: Reuniunea de Cântări, Teatrul Național, Reduta, Bis. Sf. Nicolae și liceul „A. Șaguna“ de aici,— adăogând la activul său și al românismului nouă isbânzi.

Deci alți 17 ani de sufulcări și de încordări a unei admirabil înzestrate voințe.

După declararea de războiu din partea României, până la sărirea din țatăni a ușilor pușcăriilor ungurești, viața lui Gh. Dima a urcat apoi calvarul tuturor bunilor Români, ajunși la cheremul stăpânitorilor de ieri. Dreptatea însă, cu cât birue mai târziu, cu atât birue mai complet. Gh. Dima, din pușcăria „Fellegvár“-ului din „Kolozsvár“ a ajuns în fruntea Conservatorului de Muzică din capitala Ardealului românesc, din „Cluj“.

Aici, alte neajunsuri, alte sforțări, dar și satisfacțiuni, până în primăvara anului 1925 când artistul, cu sănătatea măcinată de muncă, de ani și de îndurata privațiune a libertății, sucombă, pe-trecut la lăcașul de veci de sufletul tuturor celor care au simțit vreodată soarele artei sale luminându-le, încălzindu-le, frăgezindu-le sufletul.\*)

Și lunile au trecut ca zilele și anii ca lunile....

La 4 Iunie s'au împlinit — cine-ar crede-o — 10 ani de când Gh. Dima se odihnește la Cluj, în pământul țării întregite, pentru care a suferit și pe care a servit-o până a închis ochii.

Zece ani!... Cu toate acestea, numele lui flutură mereu pe buzele noastre. Nu numai atât. Sunt ocazii, cum e și aceasta, când îl simțim prezent, iarăși printre noi: aici, inițindu-și eievii în sub-

\*) Ca în toate cele omenеști însă, nu se putea ca invidia bucătorei de pâne din gura altuia, răutatea celor fără Dumnezeu, fără teamă de păcat, să nu-și picure fierea și în mângăierea pe care o putea da recunoștința unui neam,—singura mângăiere pe care o mai putea avea o familie rămasă săracă, fără stălpul ei de sprijin. Fiica lui Gh. Dima, un model de conștiinciozitate și de virtuți, ca să se facă loc alteia, chipurile mai calificată — spre rușinea noastră, a tuturor celor care alcătuim acest neam — a fost aruncată pe drumuri din postul ce-l avea la instituția pe care tatăl ei a pus-o în picioare și-a ridicat-o la vaza de care se bucură. I-o fi muștrând oare măcar cugetul, știind urmările, pe cei vinovați de odioasa și păgâna lor faptă ?

tilitățile artei cu efectul cel mai nemijlocit asupra sufletului omenesc, — acolo, dirijînd repetițiile „Reuniunii de Gimnastică și Cântări“, cu care ne cucerise prestigiul întătetății în manifestațiile de ordin muzical într'un oraș cu atît de vechi tradiții muzicale minoritare cum e Brașovul, — dincolo, înălțînd cu corul său rugă de mulțumire, imnuri de preamărire, cucernice implorări de ocrotire Celui care în cele ce se văd ca și 'n cele care nu se văd deopotrivă este, sau însoțind spre pragul Vecinicii pe cei căzuți la datorie, în zguduitoarele acorduri ale lui „Plîng și mă tînguesc...“ Iar dela pupitrul din fața scenei Redutei și Teatrului Național îl vedem încă înfrățind sufletele în căldura aceluiași sentimente, entuziasmînd pentru aceleași aspirațiuni.

Sufletul lui Gheorghe Dima e iarăși printre noi, prezent în conștiința tuturor celor care au vibrat, au fremătat în ritmul vrăjitei lui baghete. A venit să se regăsească în ceea ce a lăsat aici cu zece ani în urmă... (Câte decepții!...) A venit să se reîntregească pe sine și să se reunească pe noi — răsleții în toate vînturile — în vechea solidaritate, creiată în bună parte și de farmecul cuceritor al creațiunilor sale. Căci Gheorghe Dima, cu ceea ce a avut el mai bun, mai frumos, mai trainic românesc în urzeala sufletului său, a rămas tot aici, în complexul de armonii care ne hrănesc și alintă credințele, amintirile, dorurile, avânturile... Incă o pilduitoare confirmare a adevărului, că în viață nu rămâi prin ceea ce ți-a dat ea: prin luxul, prin huzurul viermuitor de păcate cu atâtea amărăciuni și prăbușiri pe urma lor, nici prin ceea ce i-ai stors tu prin compromisuri cu conștiința-ți mușcată de șarpele fără scrupul al vanității, — ci rămâi prin sporul de frumos, de mai bine, pe care-l realizezi și-l lași tu vieții: semenilor tăi, colectivității. Acesta numai îți supraviețuește. Și Gheorghe Dima e dintre acești fericiți supraviețuitori ai lutului de sub lespedea mormîntului.

Meșterul șlefuitor al melodiilor în care s'au exteriorizat spinele, dorurile, nostalgiile sufletului nostru popular, — profesorul cu cultul artei sale dus, adeseori, pînă la desperarea executanților, prin mișala pe care o punea în desăvârșirea fiecărui amănunt al pieselor cu care voia să se prezinte în fața auditorului, — interpretul fără greș al marilor compozitori, — îndrumătorul muzicii noastre pe portativul muzicii clasice, — autorul neîntrecutelor liturghii, înflorită cale de comunicare cu Părintele 'ndurărilor, —

clasicul compozitor al lui „Salvum fac regem“ al „Cantatei“, al baladelor „Mama lui Ștefan cel Mare“, „Groza“ etc. — rafinătorul urechii și gustului nostru pentru savurarea frumusețelor operelor în care culminează, până acum, arta Euterpei... — Gh. Dima, n'a trecut prin viață cum ai trece printr'o apă ale cărei valuri, după ce te-au înghițit adâncurile, se închid deasupra-ți fără să mai păstreze vre-o urmă despre tecerea ta prin ele.

Gheorghe Dima a lăsat pe urma sa un capital fără moarte. Și-a lăsat sufletul, sensibilizat într'o comoară de armonii — mângăieri și elanuri — : rouă răcoritoare pentru cei arși de pojarul suferinței, raze de soare pentru cei încruntați de mânie și ură, înfloriri de nădejdi sau fulgere în ajutorul sufletelor luptătoare pe drumurile idealurilor, De aceea, cât timp va via suflet românesc nepritocit de străini, va trăi și Gheorghe Dima. Il vor ținea mereu viu creațiunile cu care a 'mbogățit patrimoniul nostru național Tot atâtea magnetice ale coeziunii naționale în trecut, titluri de mândrie în viitor.

**Ax. Banciu**

### **Din autobiografia lui Gh. Dima\*)**

Copilăria mi-am petrecut-o la Brașov. La 14 ani m'am dus la Viena, unde am urmat clasele reale. De aici am plecat la Karlsruhe, în Baden și m'am înscris la școala politehnică. În același timp am studiat muzica (canto) cu Heinrich Giehne. După 3—4 ani de studii la Karlsruhe, am revenit la Viena, unde am continuat studiile cu profesorul de canto Otto Uffmann; am mai audiat la Graz cu profesorul Thiriot, armonia și contrapunctul. Pe urmă, am acceptat un angajament la opera din Klagenfurt, în calitate de cântăreț basist. Am cântat pe Marcel din „Hugenotii“, pe Bertram din „Robert le diable“ etc. Și la opera din Zürich am stat un timp.

Atras mereu de studii noi, am plecat la Lipsca, unde am studiat compoziția cu profesorul Iadasohn. Ce bărbat minunat era acesta! Tare mult mă iubea, și eu îl stimam mult. Am absolvat conservatorul la Lipsca. Era pe la 1881, când primii acolo o scrisoare dela Sibiu să accept a fi dirigentul corului Catedralei din acest oraș și al „Reuniunii Române de Cântări“. La Sibiu mi s'a mai încredințat catedra de muzică dela Seminariul Andreian și am condus și corul Sașilor „Hermannstädter Männergesangsverein“. Optsprezece ani am lucrat în această direcție la Sibiu, și la 1899

\*) „Soc. de Măine“ nr. dela 21 VI. 1925 (după „Culisele“).

am fost chemat ca profesor de muzică la liceul român din Braşov, ca dirigent al corului dela biserica Sf. Nicolae şi al „Reuniunii Române de Cântări“.

La Braşov am stat până la 1916, când au intrat trupele române în oraş. La retragerea armatei române, am părăsit şi eu Braşovul, cu fiicele mele şi cu un nepoţel de 2 ani. Dar trenurile nu mai circulau atunci, şi am mers pe jos dela Braşov la Predeal, trăgând căruciorul nepoţelului meu. Voiam să plec în Moldova, unde mă cunoştea multă lume. dar eram lipsit de mijloace şi trenurile nu mai circulau într'acolo. A trebuit să rămân la Bucureşti, sub ocupaţiunea germană. Aci am fost pus sub supraveghere de către ofiţerii nemţi. M'au arestat şi m'au dus la Braşov direct în temniţă, unde am stat închis 3 luni. De aci m'au mutat în închisoarea din Tg.-Mureş, unde am mai stat închis alte 3 luni. Pe urmă la închisoarea din Cluj, str. Dorobanţilor, unde m'au ţinut aproape un an. Ge grozave zile au fost acestea! Dar nu voi să-mi împăspătez aceste triste amintiri! Singura mea mângâiere de atunci a fost, că m'au lăsat să scriu. Şi aşa în temniţă am scris o mulţime de cântece bisericesti şi o mulţime altele lumeşti. Trebuie să mulţumesc inginerului Friedl, care era pe atunci comandantul închisoarei militare, că şi-a dat toată silinţa să-mi asigure un regim mai suportabil în temniţă. Azi d-l Friedl este director de fabrică la Timişoara. Ne-am întâlnit odată pe stradă, în România liberă şi ne-am îmbrăţişat.“

După războiu, Gh. D., chemat de Consiliul Dirigent, a organizat Conservatorul de muzică din Cluj, al cărui prim director a fost. A murit la 4 Iunie 1925.



# Formarea vechiului drept românesc nescris

(Obiceiul Pământului)

de Ioan D. Condurachi

Consilier de Legație

Dacă cercetăm condițiunile în care s'au format și s'au dezvoltat instituțiunile juridice la diferite popoare, constatăm pretutindeni, la început, existența unor practice juridice rudimentare și populare, uneori confuze și puțin stabile, care variau nu numai dela popor la popor, dar, chiar în mijlocul aceleiași seminții, dela o regiune la alta și dela o generație la alta.

Încetul cu încetul, aceste practice au început să se precizeze tot mai mult sub formă de obiceiuri și norme juridice fixe<sup>1)</sup>, lărgindu-și apoi sfera lor de aplicațiune dela comunități și teritorii restrânse la organizațiuni omenești din ce în ce mai numeroase, până au ajuns să constituie legea comună a tuturor celor de același neam<sup>2)</sup>.

În contactul cu alte popoare, practicile juridice ale oricărei neam suferă oarecari modificări, fără însă a se transforma într'atâta încât să-și schimbe complect fondul lor primitiv<sup>3)</sup>.

Prin urmare, orice instituțiune juridică are îndărătul ei o lungă evoluție, în care elementele cele mai diverse au contribuit la formarea ei; ea s'a dezvoltat însă, la fiecare grupare omenească în parte, după condițiunile de viață specifice acelei comunități.

Aceste norme și practice juridice se transmiteau din generație în generație, printr'o tradițiune orală, și erau nescrise. Din ele s'a format cu timpul dreptul scris, pe care-l găsim la toate popoarele într'o fază de evoluție mai înaintată<sup>4)</sup>.

---

<sup>1)</sup> R. Dareste: *Études d'histoire du droit*, 1889; *Nouvelles études d'histoire du droit*, 2 vol. 1902, 1906. — Sumner Maine: *L'ancien droit*, 1873; *Études sur les institutions primitives*, 1880; — *Études sur l'ancien droit et la coutume primitive*, 1884. — Fustel de Coulanges: *La cité antique*, 1917. — Beauchet: *Histoire du droit privé de la République athénienne*, 4 vol. 1897. — Revillout: *Précis du droit égyptien*, 1903.

<sup>2)</sup> Maxime Kovalevsky: *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété*, 1890.

<sup>3)</sup> Hubé: *Droit romain et gréco-byzantin chez les peuples slaves*, 1880.

<sup>4)</sup> I. Brissaud: *Manuel d'histoire du droit français*, 2 vol. 1898—1904. — A. Esmein; *Cours élémentaire d'histoire du droit français*, 1912. — J. Flach: *Les origines de l'ancienne France*, 3 vol. 1886—1904. — Viollet: *Histoire du droit civil français*, 1905. — H. Brunner: *Deutsch Rechtsgeschichte*, I, 1906; II, 1892. — I. Kohler: *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*, 1917. — Akos v. Timon: *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*, 1909.



Și la Români, constatăm aceleași faze în formațiunea și dezvoltarea vechilor instituțiuni juridice, pe care le-am întâlnit și la alte neamuri. Cea mai veche mărturie, în această privință, o găsim în opera lui Dimitrie Cantemir, intitulată „*Descriptio Moldaviae*“, apărută în latinește la începutul veacului al XVIII-a. Vorbind de legile Moldovei, Cantemir ne spune că până la dânsul erau de 2 feluri: o lege nescrisă — *ius non scriptum* —, căreia i se mai zicea și *obiceiu*, și alta scrisă — *ius scriptum* —, care era scoasă din legiuirile grecești și din canoanele soboarelor bisericești<sup>1)</sup>.

A existat deci și la Români, din cele mai vechi timpuri ale existenței lor, și mai apoi când s'au încheșat cele 2 Principate, al Țării-Românești și al Moldovei, un drept consuetudinar nescris, cunoscut îndeobște sub denumirea *Obiceiu* *Pământului*.

Se înțelege deci prin *Obiceiu* *Pământului* totalul concepțiunilor și normelor de drept nescris, care au avut putere de lege la Români, începând din cele mai îndepărtate timpuri și până în a doua jumătate a veacului al XIX-a, când s'au introdus la noi Codul Napoleonian și celelalte legiuiri scrise, imitate după codici occidentale.

## I. Cum s'a format *Obiceiu* *Pământului*?

După concepția romană, dreptul cutumiar sau consuetudinar (*jus consuetudinale*) se naște la o comunitate de oameni și are caracter obligator pentru membrii acelei comunități. Izvoarele romane vorbesc de comunități politice, mai mari sau mai mici, ca: *populi*, *civitates*, care erau socotite că pot produce norme de drept. La fel și provinciile care, în timpul Imperiului, aveau o organizație corporativă.

Juriștii romani considerau posibil ca chiar o comunitate pur naturală, prin simplul fapt al conviețuirii membrilor ce o compuneau, să poată da naștere unor practici juridice rudimentare.

În compilațiunile lui Justinian se pomenește adeseori de dreptul cutumiar al unui singur „*locus*” „*vicus*” sau „*regio*”, înțelegându-se sub această denumire și o comunitate orășenească oricât de mică. Ceva mai mult, juriștii romani, și după ei *Corpus juris civilis*, considerau ca posibile anumite practici juridice chiar și la comunitățile care nu-și înjghebaseră încă o cât de rudimentară organizație politică.

Cicero considera ivirea normelor de drept consuetudinar parte „*ab natura*”, adică în mod natural, parte „*ex utilitatis ratione*”

1) D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, II, cap. XI: de legibus Moldaviae provincialibus.

aut perspicua nobis aut obscura<sup>1)</sup>), adică ca un produs al convinguturii.

După concepția romană, dreptul consuetudinar s'a format din 2 elemente: unul extern (*consuetudo, mos, usus*) și altul intern (*consensus*), care s'au unit între ele.

*Consuetudo* ar fi un exercițiu continuu, o repetare a aceleiași practice sau norme juridice. Ea e un factor indispensabil pentru formarea dreptului nescris. De aceea, în diferite texte romane găsim expresiuni ca: „mos vetus“, „inveterata consuetudo“ sau „vetusta consuetudo“. Julian socotea dreptul nescris ca fiind „moribus et consuetudine constitutus“<sup>2)</sup>, pe când Hermogenian considera normele dreptului nescris ca o „longa consuetudo comprobata“<sup>3)</sup>.

Totuși, juriștii romani nu erau de acord până la ce punct și în ce măsură „consuetudo“ a contribuit la formarea dreptului cutumiar sau nescris.

*Consensus* este un element intern, care se găsește la baza formării dreptului nescris. Modestin, în clasificarea sa, vorbește de dreptul pe care „consensus fecit“ și de cel pe care „consuetudo confirmavit“<sup>4)</sup>. O deosebire analoagă face și Cicero, pe când Quintilian vorbește de „consensus“, prin persuasiunea cetății sau gînteii<sup>5)</sup>, adică impus de colectivitate.

În *corpus juris civilis* și la Cicero găsim o explicație a dreptului nescris ca fiind creat prin voința fiecărui în parte sau a comunității, oricare ar fi ea, adică fără deosebire, dacă voința e parțială sau generală<sup>6)</sup>.

Romanii considerau forța dreptului consuetudinar ca și a legii scrise. În „Auctor ad Herenium“ (II. cap. 13 § 19) se spune că „consuetudo ius est quod sine lege aequae ac si legitimum sit, usitatum est“.

Concepția juriștilor romani de modul cum s'a format dreptul nescris se verifică la toate popoarele.

---

1) Cicero, *de Inv.* II, cap. 22 § 65: „Ius ex quibus rebus constet considerandum. Initium ergo eius ab natura ductum videtur; quaedam autem utilitatis ratione aut perspicua nobis aut obscura in consuetudinem venisse“... și mai departe în cap. 53 § 160 spune: „Iustitia est habitus animi communi utilitate conservata... Eius initium est ab natura profectum, deinde quaedam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt“.

2) I. 32 p. și § 1, D. h. t.

3) I. 35 D. h. t.

4) I. 40 D. h. t.

5) Quintilian, *Institutio oratoria*, lib. V, cap. 10, § 13: „... quae persuasione etiamsi non omnium hominum, eustamen civitatis aut gentis, in qua res agitur, in mores recepta sunt“...

6) Cicero, *de Invent.* II, cap. 22 § 67: „...consuetudinis autem ius putatur id quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobavit“.

Obiceiurile și normele juridice pot să cuprindă multe elemente, care par a fi moștenite sau împrumutate dela alte neamuri, în fond însă ele nu sunt decât un produs al timpului și al necesităților și apar numai adunci când trebuie să facă față unei anumite situații de fapt; ele corespund mediului în care trăește o comunitate de oameni și de aceea au și un caracter de pronunțată originalitate<sup>1)</sup>.

Normele juridice nescrise pot semăna între ele, căci și oamenii seamănă între dânșii și cam aceleași nevoi îi mână pe toți, cu foarte mici deosebiri; dar cum ele sunt un produs al sufletului și al cugetărei membrilor unei anumite comunități omenești, într'un anumit timp și mediu<sup>2)</sup>, ele prezintă multiple caractere proprii, ceea ce le face să varieze de la popor la popor<sup>3)</sup>.

Dacă trecem acum la Obiceiul Pământului și la modul lui de formare la Români, constatăm aceleași elemente arătate de juriștii romani.

Din necesitățile conviețuirii, începând cu cele mai reduse comunități ca: sate, cnezate, orașe, voevodate și până la încheierea acestora în State organizate, anumite practice juridice s'au impus ca norme de viață între membrii ce formau acele comunități. Negreșit că la origină acele norme erau puțin clare și variabile dela un loc la altul; cu timpul însă, printr'o întrebuințare repetată, ele s'au transformat și s'au precizat, uniformizându-se în oarecare măsură și întinzându-și sfera din ce în ce mai mult până au ajuns reguli diriguitoare în noile Principate române.

De aceea, la baza dreptului nescris la Români, ca și la alte popoare, găsim elemente proprii, adică originale, care sunt un

1) J. Declareuil, *Histoire générale du droit français*, 1925, pp. 830—831.

2) Otto Gierke: *Ueber Jugend und Altern des Rechts*, în „Deutsche Rundschau“ 1879 (v. XVII) pp. 210—211: „Gewohnheitsrecht aber ist unbewusst erzeugtes Recht. Denn die gemeinsame Rechtsüberzeugung, die seinen geistigen Kern bildet, entsteht ohne eine darauf gerichtete Reflexion; und die lebendige Übung, in der es sich verkörpert, erfolgt ohne die Vermittlung eines auf Rechtserzeugung gerichteten Zweckbewussten Willens. ...Eine gewaltige schöpferische Kraft entfaltet das Naturvolk, hier wie in der Hervorbringung seiner Sprache, Poesie, Religion und Sitte; aber diese Kraft erinnert noch an die unbewusste Naturkraft, welche aus dem Samenkorn die Eiche des Waldes hervortreibt. Dieses scheinbar so kunstvolle und planvolle Recht ist in Wahrheit „naturwüchsig“, es wird und wächst, nicht wird es gemacht...“.

3) Joseph Kohler, *Das Recht als das Lebenselement der Völker*, 1887: „Ueberall auf Erden sehen wir die Blume des Rechtes erblühen... nirgendgleich und doch so ähnlich, nieregends ausser Zusammenhang mit den Grundgesetzen des menschlichen Daseins, und doch überall mit den verschiedensten Modifikationen, überall mit der besondern Färbung und Gestaltung, wie sie eben der Boden erzeugt, auf welchem der Keim aufgegangen ist“ (p. 1). „Was uns als Naturrecht erschien, als einziges Recht, dem sich alle Zeiten anpassen müssten, ist eben nur das Resultat unserer eigenartigen, individuellen momentanen Kultur... die Uhr der Entwicklung steht keine Augenblick stille.“

produs al sufletului și spiritului popular, concepții impuse de necesitățile conviețuirii membrilor comunităților românești. În această privință, Cantemir are multă dreptate când spune că la „moșteniri, testamente, partajul moștenirilor, la hotărniciri și servituți, fiecare neam pe pământ are obiceiurile lui proprii“<sup>1)</sup>.

Din contactul pașnic sau războinic cu diferite popoare, din conviețuirea voită sau silită cu alte neamuri, se adaugă noi elemente la cele vechi, care modifică unele din practicile și normele juridice existente, fără însă să le poată schimba complect fondul primitiv. Nici un neam nu-și părăsește bucuros obiceiurile sale, oricât de rudimentare ar fi ele. Pentruca influința străină să prindă, ea trebuie să se infiltreze încetul cu încetul așa cum se infiltrează apa în stâncă, unde caută să umple mai întâi golurile ce le găsește și numai în urmă încearcă să pătrundă și restul stâncei, fără să reușească complect vreodată în acțiunea ei.

De aceea, toți istoricii și juriștii români, dela Cantemir încoace, cari s'au ocupat de vechile noastre instituțiuni juridice<sup>2)</sup>, au constatat că, cu toate influențele străine, Obiceiul Pământului cuprinde multe elemente originale<sup>3)</sup>, care sunt o creațiune proprie a poporului românesc.

Când a fost însă vorba să se determine natura însăși a Obiceiului Pământului, cercetătorii vechilor noastre norme juridice nu s'au putut pune de acord.

După unii ca: Radu R. Rosetti<sup>4)</sup>, Dimitrie Onciul<sup>5)</sup>, Ion Bogdan<sup>6)</sup>, etc. Obiceiul Pământului ar fi fost, la origină, dreptul pe care se întemeia organizația cnezială și voevodală cu care poporul român apare în istorie.

Neobositul cercetător al trecutului nostru d-l N. Iorga consideră vechiul drept nescris românesc ca „un drept de proprietate“. Dsa ne spune că „un drept românesc, deosebit de principiile ro-

1) *Descriptio Moldaviae*, partea II, cap. XI.

2) C. Dissescu, *Originele dreptului românesc*, 1899. — S. G. Longinescu, *Istoria dreptului român*, 1908. — *Anciennes lois roumaines et leurs sources*, 1912. — P. Negulescu: *Studii de Istoria dreptului român*, 1900; *Cercetări asupra originii dreptului consuetudinar român*, în „Revista de drept și sociologie“ 1900. — I. Nădejde, *Din vechiul drept român*, 1898; *Originele dreptului consuetudinar român*, în „Noua Revistă Română“, 1900; *Trac să fie dreptul consuetudinar român?* ibidem. — I. Peretz, *Istoria dreptului român* 4 vol. 1915—1926. — S. Berechet, *Izvoarele vechiului drept românesc* 1934. — N. Iorga, *Anciens Documents de droit roumain*, 2 vol. 1930.

3) N. Iorga, *Lés éléments originaux de l'ancienne civilisation roumaine*, 1911, pp. 6—8; — D. Cantemir *Descriptio Moldaviae*, II cap. XI; „... in successione, testamentis, hereditatis distributione, fundorum limitibus et servitutibus, cunctae fere per orbem nationes habent singulares...“.

4) R. R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, 1907.

5) D. Onciul, *Românii și Ungurii în trecut*, în „Anal. Ac. Rom.“ IX.

6) I. Bogdan, *Despre cnezii români*, în „Anal. Ac. Rom.“ 1903.

mane și de obiceiurile feudale, a fost recunoscut de toți aceia cari au avut Români, de dincoace sau de dincolo de Dunăre, în stăpânirea lor. Acest „drept“, care nu e decât un străvechi obicei, cu îndoite rădăcini *tracice* — cele mai puternice și mai adânci — și *slave*, se poate urmări în deosebite domenii. În acela care cuprinde legăturile omului cu pământul și legăturile dintre oameni, determinate de pământ<sup>1)</sup>.

Răposatul C. Giurescu considera Obiceiul Pământului ca fiind format din categorii de drepturi specifice fiecărei clase sociale, fără nici o legătură sau raport între ele. „Un *drept românesc*, adică național“ — spune Giurescu — „care să îmbrățișeze amândouă clasele sociale, pe proprietari și pe rumâni, n'a existat în Principate. Nici un document, nici un izvor istoric nu-l menționează. Fiecare clasă socială a trăit pe temeiul unui obicei sau drept al ei special. Acela al proprietarilor privea raporturile dintre ei ca stăpâni ai pământului: vânzări, danii, schimburi, hotărnicii, procese, etc. Niciodată acest drept, despre care se vorbește la fiecare pas în actele de proprietate, nu este numit românesc. Oricâteori este invocat i se zice simplu „lege“ ori „legea țării“.

„Țăranii, fără moșie și fără libertate, au, firește, altă lege. Ea se referă la raporturile lor cu pământul străin, pe care-l cultivă, și la îndatoririle ce au față de stăpâni. În documentele slavonești legea aceasta este numită „*Zakon vlaški*“ ori „*voloski*“, în cele românești „*legea rumânilor*“<sup>2)</sup>.

În sprijinul teoriei lui Giurescu s'ar mai putea invoca și câteva vechi documente moldovenești, care vorbesc de dreptul specific al altor categorii sociale și anume: a robilor și a Tătarilor (*pravo holopskoe i pravo tatarskoe*)<sup>3)</sup>.

După părerea mea, toate aceste teorii asupra Obiceiului Pământului păcătuiesc prin faptul că privesc chestiunea numai dintr'un anumit punct de vedere, iar nu sub multiplele ei aspecte.

Că anumite norme juridice stăteau la baza organizației cneziale și voevodale e în afară de orice îndoială, căci oricât de mici și de neînsemnate ar fi fost aceste prime înjghebări politice, oricât de rudimentară ar fi fost organizațiunea lor, este incontestabil că anumite obiceiuri și practice juridice se impuneau în raporturile dintre membrii ce formau acele comunități. De ce natură erau acele norme juridice e greu de precizat; că ele au existat însă e cert, căci din ele s'au dezvoltat vechile practice juridice, pe care le găsim menționate în documentele de mai târziu.

1) N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a Românilor*, pp. 5—6.

2) C. Giurescu, *Despre Rumâni*, 1915, pag. 54.

3) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I. pag. 142.

De asemenea, este foarte exact că cele mai vechi obiceiuri și norme juridice s'au ivit cu ocazia stabilirii stăpânirii asupra pământului și a raporturilor dintre membrii aceleiași familii sau comunități determinate de această stăpânire a pământului. Dar între membrii aceleiași comunități au existat raporturi de drept și de altă natură, cum erau cele izvorite din legăturile de familie, din relațiile comerciale sau din faptele rele ale cuiva.<sup>1)</sup>

Că în Obiceiul Pământului, ca și în legislațiunile actuale, existau anumite norme juridice, care erau specifice unei clase sociale sau alteia, nimic mai firesc. Însă nu putem deduce din acest fapt că aceste „categorii de drepturi“ erau „fără nici o legătură sau raport între ele“, cum susține răposatul C. Giurescu. Juridicește nici nu se poate concepe o atare situațiune. Cum e posibil ca în sânul aceleiași comunități să existe categorii de drepturi fără legătură între ele?

Că Obiceiul Pământului sta la baza organizației cneziale și voevodale e incontestabil; că el reglementa legăturile dintre oameni în raport cu stăpânirea pământului iarăși e exact; că, în fine, condiția fiecărei clase sociale era determinată de anumite norme din Obiceiul Pământului nu se poate nega.

Dar Obiceiul Pământului nu era nici una, nici alta, exclusiv. El era totalitatea normelor juridice, care se aplicau și la proprietate și la clasele sociale și la organizația de Stat, începând cu cele mai vechi organizațiuni politice — cnezatul și voevodatul.

\* \* \*

În cece privește vechimea normelor și practicilor juridice, ce alcătuiesc Obiceiul Pământului, nu se poate preciza data formațiunii lor; de asemenea nu se poate urmări nici fazele evoluției lor. Dintr'o practică imprecisă, din necesitatea de a face față unei soluții împăciuitoare între 2 părți în conflict, s'a născut obiceiul juridic. A urmat apoi o evoluție lentă, până ce el s'a stabilit și precizat și până ce a fost adoptat ca o normă fixă, ca o regulă juridică admisă de membrii unei comunități.

Așa se explică de ce în actele emanând dela regii unguri, oridecâteori se vorbește de dreptul românesc, aceste documente nu se mulțumesc să facă numai mențiune de acest drept, ci ele accentuează că acest drept (lex) e vechiu (*antiqua lex*) și e o regulă admisă de toți cei cărora li se aplică (*approbata lex*)<sup>2)</sup>.

1) Ioan D. Condurachi, *Trăsăturile caracteristice ale Vechiului drept penal românesc*, 1934.

2) Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pag. 248: „juxta antiquam et approbatam legem districtuum volachicalium universorum“.

Numai îndeplinind aceste două condițiuni — vechimea și consimțământul tacit al celor interesați — obiceiul sau practica juridică capătă tăria unei legi.

De aceea documentele din Țările Române, scrise în slavonește, oridecâteori se referă la vreo dispozițiune din Obiceiul Pământului și ca să arăte că e ceva admis de multă vreme, vorbesc de „*star zakon*“<sup>1)</sup> iar cele redactate în latinește de „*antiqua lex*“ sau de „*veterem legem*“<sup>2)</sup>, înțelegându-se prin aceste expresiuni „legea bătrână“ adică de demult, de veacuri.

Deși Obiceiul Pământului nu era scris, însă dispozițiunile și practicile lui juridice erau așa de întipărite în mintea tuturora și considerate ca ceva definitiv stabilit, încât Domnitorii pedepseau pe cei ce încercau să aducă vreo modificare sau să introducă vreo inovație în normele juridice existente.

Intr'un proces al unor șerbi contra stăpânului lor, șerbii cer, în fața Divanului țării și a Domnului, să li se admită un număr îndoit de cojuratori, după ce se dase deja „lege peste lege“. Nu se admite această cerere și șerbii sunt pedepsiți „pentru căci au umblat ca să ridice alte obiceiuri“.<sup>3)</sup> decât cel stabilit de Obiceiul Pământului care, în principiu, considera ca închisă calea probei cu cojuratori, atunci când se dase „lege peste lege“.

\* \* \*

S'a pus chestiunea dacă Vechiul Drept Românesc nescris era un drept unitar, adică comun tuturor așezărilor românești, sau dacă el era variabil dela o provincie sau comunitate românească la alta.

Sunt istorici și scriitori care susțin c'ar fi existat o „viață juridică“ specifică diferitelor așezări românești, care numai la o parte din Români reprezintă vechiul drept românesc. Iată ce ne spune în această privință D-nii Ion Minea și L. Boga: „Este adevărat că cea mai veche viață juridică moldovenească precum și viață juridică a acelor Români, cari în cursul veacurilor s'au desfășurat dintre Românii ardeleni dela Nord și dintre cei mai vechi Moldoveni cum sunt Românii din Polonia, apoi Moravo-Românii, n'are specificul celui mai vechiu drept românesc... Țara Românească, cu viața sa de drept, ale cărei urme respectate câțva timp la Românii bănățeni, ardeleni, în sec. XIII—XVI-a, au constituit ceea ce s'a zis *Jus Valachicum*“<sup>4)</sup>.

1) Ștefulescu, *Tismana*, pag. 234. — C. Giurescu, *l. c.* pag. 47.

2) Hurmuzaki, *Documente*, III, pag. 474: Tratatul din 3 Iunie 1595 dintre Sigismund Bathori și Răzvan prevede că judecățile se vor face „*secundum veterem legem*“.

3) C. Giurescu, *Vechimea rumâniei*, p. 42.

4) I. Minea și L. Boga, *Cum se moșteniau moșiile în Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-a?* 1933, pag. 10.

Ar urma deci că numai instituțiunile juridice din Țara Românească reprezintă specificul vechiului drept românesc (*jus valachicum*), pe când cele din Moldova n'ar avea specificul aceluia drept; cu alte cuvinte, c'ar fi existat o deosebire oarecare între instituțiunile și practicile juridice din Țara Românească și cele din Moldova și apoi între aceste și cele ce le întâlnim la Români din Polonia și Moravia.

Afirmațiunile de mai sus, examinate în deaproape, nu par a fi întemeiate decât numai dacă se ignorează anumite stări de fapt și de drept și, în orice caz, nu se poate generaliza o stare de lucruri existentă numai la unele așezări românești — cum au fost cele din Polonia, Moravia sau Serbia.

Judecând după cum s'au format normele de drept la diferite popoare și ținând seama de contactul continuu care a existat, din cele mai îndepărtate timpuri, între diferitele comunități românești, mai ales în epoca când Românii rătăceau din loc în loc cu turmele lor de vite, în căutarea unor pășuni mai bogate, se poate admite, în mod logic, c'a trebuit să existe și anumite practici sau obiceiuri juridice comune la toți Românii, impuse de aceleași nevoi și condiții de viață și ca un produs al fondutui lor sufletesc comun. Această unitate juridică a trebuit să existe în primele timpuri la toate așezările românești de dincolo și de dincoace de Carpați, și ea a continuat să existe chiar după întemeierea celor două Principate: al Țării Românești și al Moldovei.

Că mai târziu, când s'au ridicat granițe între diferitele ramuri ale poporului românesc, când fiecare din aceste așezări a început să ducă o viață proprie, când contactul a devenit mai puțin lesnicios între aceste comunități românești, s'au putut desvolta unele instituțiuni juridice sau chiar s'au putut naște anumite practici juridice, cu o fizionomie diferită, dela o așezare românească la alta, datorită condițiunilor noi de viață sau influențelor străine, dar această diferențiere n'a putut avea loc decât într'o epocă când vechiul drept românesc (*Obiceiul Pământului*) era deja format.

Acest lucru îl deducem din faptul că în documentele și mărturiile timpului se vorbește de acest drept românesc ca de ceva bine stabilit și care se aplica de multă vreme.

Altfel, cum s'ar explica de ce Ungurii, după cucerirea Transilvaniei și a celorlalte ținuturi românești, au menținut mai departe aplicarea vechiului drept românesc (*jus valachicum*) pentru organizațiile românești. Regii poloni încă recunoscără, până târziu în veacul al XVI-a, existența unui drept valah sau moldovenesc<sup>1)</sup>, de aplicat coloniștilor români din Polonia. De asemenea și așezărilor

<sup>1)</sup> I. Bogdan, *Indatoririle militare ale Cneșilor*, în „Anal. Acad. Rom.” II, vol. XIX (1997). — *Arh. Istorică*, I, 1, pag. 26, vol. IV, pag. 9. — D. D. Mototolescu, *Jus Valachicum în Polonia, 1916*.



românești din Moravia și Serbia<sup>1)</sup> li s'a recunoscut dreptul lor românesc.

Exista deci un drept românesc comun, recunoscut nu numai în sânul populațiilor românești, dar și de vecinii sau stăpânitorii așezărilor românești.

Pentru Țara Românească și Moldova avem numeroase mărturii și documente interne și străine, din care reiese, în mod categoric, că nu exista nici o deosebire între „viața juridică“ și normele de drept dintr'o țară sau din cealaltă.

Negreșit, că instituțiunile juridice dela Români din Transilvania, Polonia, Moravia sau Serbia au putut suferi oarecari modificări sau chiar transformări sub influența dreptului statului stăpânitor, ceace n'a putut să se întâmple în Principatele Române de sine stătătoare.

## II. Denumirile date Obiceiului Pământului

Românii întrebuițau mai mulți termeni pentru dreptul nescris, consuetudinar. Principalele denumiri erau: *consuetudo*, *mos* sau *mores*, mai rar e întrebuițat cuvântul *usus* sau expresiunile *vetustas* sau *antiquitas*. Câte odată găsim ambele expresiuni „*consuetudo*“ și „*mos*“ la un loc<sup>2)</sup>. După cum observă romanistul german Puchta<sup>3)</sup> „*mos*“ exprima momentul intern al dreptului nescris, care printr'o întrebuițare zilnică devine „*consuetudo*“. Jurisconsultul Ulpian credea că printr'o „*longa consuetudo tacitus consensus populi*“ devine „*mores*“<sup>4)</sup>.

Germanii întrebuițau pentru vechiul lor drept nescris, în documentele redactate în latinește, aceleași expresiuni de „*consuetudo*“ și „*mos*“ și foarte rar „*usus*“. Câteodată întrebuițau și termenul „*ritus*“ cu același înțeles. De asemenea se întrebuițau și termenul de „*lex*“ pentru a desemna dreptul cutumiar. -- Tot la fel și Ungurii.

*Care erau denumirile date Obiceiului Pământului în documentele românești și cele străine?*

În actele emanând dela regii unguri privitoare la Români, scrise în latinește, întâlnim pentru vechiul drept consuetudinar românesc expresiunile de *ritus*, *lex* și *ius*, care sunt sinonime, însemnând Obiceiul Pământului. În unele din aceste documente se

1) S. Dragomir, *Valahii din Serbia în sec. XII—XV*, în „Daco-romania“ 1922. — *Arhiva Ist.* III, pp. 85—121.

2) Cicero, *de Republica*, II, cap. 38 § 64; *de officiis*, I, cap. 41 § 148.

3) Puchta, *Gewohnheitsrecht*, I, pag. 94.

4) Ulpian, *Regulae*, Praef. § 4: „*Mores sunt tacitus consensus populi, longa consuetudine inveteratus*“.

spune că se va proceda „iuxta ritum volachie“<sup>1)</sup> sau „patriosque ritus“<sup>2)</sup>, în altele „iuxta antiquam et approbatam legem districtuum volachicalum universorum“<sup>3)</sup> sau aplicându-se „lex Olachorum“<sup>4)</sup>, sau „iure volachie requirente“<sup>5)</sup>

În documentele poloneze, scrise în limba polonă, sau în latinește, care cuprindeau privilegiile acordate de regii poloni, începând din veacul al XIV-lea, satelor înființate în Polonia cu coloniști români, se spune că acele sate se vor cârmui „na prawie woloskiem“ ori „in jure volachico“, iar mai târziu, în secolul al XVI-lea se vorbește de „jure moldavico“<sup>6)</sup>. Toate aceste expresiuni se refereau la vechiul drept românesc nescris.

În actele interne, scrise în slavonește, emanând dela Domnii Țării Românești și ai Moldovei, întâlnim pentru Obiceiul Pământului 3 denumiri și anume: *zakon*, *pravo* și *obiciai*.

Deși aceste expresiuni par a fi sinonime, fiind întrebuințate în documente când una când alta pentru a desemna vechiul nostru drept nescris, totuși faptul că toate 3 sunt termeni slavoni, și nu de origină latină sau de altă origină, — cece ar fi explicat numărul lor — provoacă oarecare nedumerire în cece privește epoca apariției lor la Români cât și în cece privește sensul acestor expresiuni.

Oarecari explicațiuni sunt deci necesare.

După slavistul Ion Bogdan „*Pravo*“ trebuie tradus cu „drept“ (jus) spre a-l deosebi de *așezământ* (*zakon*) și de *obiciai*. În fond — spune Bogdan — toate trei cuvintele exprimau același lucru, ele ne-au venit însă pe căi diferite: „*obiciai*“ era încetățenit de mult; „*așezământul*“ e de origină mai nouă bulgărească; iar „*dreptul*“ de origină polonă (*prawo*) și ungurească (*jus*)<sup>7)</sup>.“ Explicațiunile lui Bogdan nu aduc prea multe preciziuni în această chestiune. Nici traducerea lui „*pravo*“ cu „*jus*“, nici a lui „*zakon*“ cu „*așezământ*“, nu lămuresc sensul și sfera de aplicațiune a acestor termeni juridici, iar constatarea că-s de origină bulgaro-polonă nu contribuie nici măcar a determina epoca și împrejurările introducerii acestor expresiuni la Români.

1) Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 420, 511.

2) Idem, *Doc.* III, pag. 474.

3) Idem, *Documente*, II, pag. 248.

4) *Revista Istorică*, VIII, pag. 191.

5) Hurmuzaki, *Doc.* II, pag. 453

6) I. Bogdan, *Indatoririle militare ale Cneșilor* în „*Anal. Acad. Rom.*“ II, vol. XIX (1907). — *Arhiva Istorică* I, 1, pag. 26. — Într'un document polon din 1569 e vorba de o concesiune dată cuiva de a înființa în Polonia un sat care să se administreze după dreptul și obiceiul Românilor „iure et consuetudine Walachorum locare“ (*Arh. Istorică*, I, 2, pag. 118).

7) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, pag. 240.

Se impune deci o confruntare a textelor în care se face mențiune de „zakon“, „pravo“ și „obiciai“ și un examen mai aprofundat al lor, spre a se vedea dacă în adevăr acești termeni sunt sinonimi — cum susține Bogdan — sau dacă nu existau oarecari nuanțe între ei, provenite din sensul fiecărei expresiuni în parte sau din sfera ei de aplicațiune la anumite fapte sau situațiuni juridice.

Sunt foarte numeroase documentele din Țara Românească și din Moldova, atât cele publicate cât și cele ce se găsesc nepublicate încă în Arhivele Statului, ale Academiei Române sau în colecțiunile particulare, care fac mențiune de termenii „zakon“, „pravo“ și „obiciai“. O enumerare a lor, oricât de succintă, ar fi prea lungă și nici de mare folos, deoarece nimeni nu pune la îndoială frecvența acestor termeni în viața juridică românească de odinioară.

Spre a putea însă lămuri înțelesul și sfera lor de aplicațiune, mă voiu mărgini la epoca lui Ștefan cel Mare (1457—1504) și, din sutele de acte și hrisoave emanând dela acest Domnitor, voiu enumera câteva în care se vorbește fie de fiecare din acești trei termeni în parte, fie în același act de doi dintre ei, fie, în fine, de toți 3 în același hrisov.

*doc. 1459.* Cineva pierde un proces după toată legea (zakon)<sup>1)</sup>.

*doc. 1458.* În privilegiul comercial reînnoit Brașovenilor se spune că ei „să aibă dela noi același drept și aceeași lege (*tot zakon i toe pravo*) pe care l-au avut...“<sup>2)</sup>.

*doc. 1480.* E vorba de dovedirea unor titluri de proprietate pierdute. Documentul spune „Deci noi am cercetat împreună cu boierii noștri și cu sfatul și i-am făcut lege după obicei“ (*zakon po obiciaio*)<sup>3)</sup>.

*doc. 1480.* Ștefan cel Mare spune: „și i-am făcut lui lege după dreptul țarei (*zakon podlug zemskago prava*)“<sup>4)</sup>.

*doc. 1470.* Ștefan sloboade din robie pe Tătarul și robul domnesc Oană, împreună cu copiii lui, cu cari fugise în Polonia, și le îngăduie să se întoarcă în Moldova și să trăiască slobozi oriunde „cum șed și trăesc în țara noastră toți Moldovenii după dreptul lor moldovenesc (*voloskie zakonom*), tot așa să fie și el și copiii lui și să trăiască după acea lege (*zakon*) și după acel obicei (*obiciem*) și să nu dea și să nu plătească niciodată nimic „după dreptul robilor și al Tătarilor“ (*holopskiem i tatarskiem pravom*)... Dacă se va jelui cineva împotriva lor, ei vor plăti gloabele

1) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, pag. 32.

2) I. Bogdan, *ibidem* II, pag. 261.

3) I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I, pag. 239.

4) Hașdeu, *Arhiva Istorică*, I, 1, No. 163.

și taxele de judecată „după legea moldovenească, cum e legea moldovenească“, (*zemli voloskiem zakonom*)<sup>1)</sup>.

doc. 1474. Domnul spune în acest hrisov: „Deci am căutat și am judecat cu boierii noștri și i-am dat lui Ivanco și fraților săi, precum e drept și lege după obicei (kak est pravo i zakon po obiceiuo) să vie el însuși cu 24 jurături și să jure împreună cu ei“... „căci au pierdut în fața legii cele drepte“ (*pravogo zakona*)<sup>2)</sup>.

doc. 1462. Mitropolitul Moldovei cu toți boierii și sftnicii Domnului jură credință regelui polon și spun că-l vor sfătui pe Ștefan „să se țină de același obicei (obiciaem) ca bătrânii Voevozi ai Moldovei dinaintea lui și din acele obiceiuri să nu iasă niciodată până la moarte. Iar stăpânul nostru Domnia sa Craiul să ne ajute pe noi și mai ales pe Domnul nostru Ștefan cum glăsuesc vechile tratate și obiceiuri (obiciaev)... și să ne ajute după vechile obiceiuri (po stariam obiciaem)“<sup>3)</sup>.

În alte hrisoave, tot din timpul lui Ștefan cel Mare, care se referă la proprietăți, găsim întrebuințate foarte des următoarele expresiuni: *prava otnina* sau *pravo otniniu* (ocină dreaptă); *pravuio slujbu* (slujbă dreaptă); *pravago urika* (uricele drepte); *pravago urika svoio pravuio otninu* (uricele drepte din deapta lui moștenire)<sup>4)</sup>. De asemenea, într'un act de confirmare de vânzare din 1460 se spune că cineva a vândut „dreapta (*pravuio*) lui ocină, ce el și-a dobândit din tot dreptul și legea“ (*ousego prava i zakona*), ...dela un altul.<sup>5)</sup>

Din cercetarea acestor documente, dintr'o anumită epocă, se pot trage unele concluziuni în cece privește semnificația termenilor „zakon“, „pravo“ și „obiciai“.

## Ce era zakon?

Oridecâteori e vorba de o normă juridică sau un principiu juridic bine fixat și recunoscut de toți ca lege comună, se întrebuința pentru a exprima acest lucru termenul „zakon“. Ar corespunde cu cece e astăzi legea scrisă. Când se aproba uneia din părți dovada cu cojuratori, care era cunoscută de toți, se spunea

1) I. Bogdan, *ibidem*, I. pp. 140—141.

2) I. Bogdan, *ibidem*, I, pag. 192.

3) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II. p. 289.

4) I. Bogdan, *ibidem*, I. pp. 55, 67, 73, 93, 205, 208, 289, 291, 371, 384, 389, 373, 388; II, pag. 99.

5) M. Costăchescu, *Documente moldovenești dela Ștefan cel Mare*, pag. 33.

că i s'a dat lege (*zakon*). În hotărîrea dintr'un proces se spunea de partea care a pierdut, c'a rămas de judecată, de lege (*zakon*)<sup>1)</sup>.

Domnitorii, când împărțiau dreptatea în Divanul țării, judecau după normele de drept existente, care erau bine stabilite adică după „*zakon*“. Câte odată însă, când chestiunea era prea complicată și Obiceiul Pământului cu principiile lui nu putea să-i dea o deslegare dreaptă, se consultau textele religioase, sfânta scriptură ori nomocanoanele și în hotărîrea ce se da, se spunea că judecata s'a făcut după „legea lui Dumnezeu“ (*zakon bojiom*)<sup>2)</sup>.

Uneori, ca să se invedereze și mai mult tăria acestor norme juridice, bine stabilite, din Obiceiul Pământului, unele documente spun că aceste norme sunt vechi, adică admise de multă vreme, sunt „lege bătrână“ (*star zakon*)<sup>3)</sup>.

Iar ca să se arăte că aceste norme se aplicau pe întreg teritoriul celor două Principate, că era o lege comună și fixă, se spunea în documente că ele constituie „legea țării“ (*zakon voloskie* sau *zemli voloskiem zakonom*)<sup>4)</sup> sau încă *zakon vlaški*<sup>5)</sup>.

Așa dar prin „*zakon*“ se înțelegea în Obiceiul Pământului principiile și normele de drept nescris, care aveau tărie de lege scrisă.

În actele redactate în latinește noțiunea termenului „*zakon*“ era redată prin cuvintele „*jus*“ sau „*lex*“, care însemnau drept scris.

Astfel, într'un document din 1475, regele Ungariei spune că Ștefan cel Mare i-a promis credință și să facă ceea ce erau ținuți după drept și obicei (de *jure* vel de consuetudine) să facă și predecesorii săi voevozi.<sup>6)</sup>

De asemenea, în una din clauzele tratatului din 3 Iunie 1595, dintre Sigismund Bathori și Ștefan Răzvan, se spune că Domnul Moldovei „*causas etiam Boeronum juste et legitime secundum antiquam Regni illius legem et consuetudinem dijudicat et dirimat... Causae ibidem omnes secundum veterem legem et consuetudinem Regni patriosque ritus in praesentia iudicium ordinariorum inchoentur et moveantur.*“<sup>7)</sup>

1) *Prinos lui Sturza*, pag. 159 doc. 1600: Mihai Viteazul spune c'a judecat „pe dreptate și lege (*popravo i po zakon*) și au dat domnia mea lege (*zakon*) 12 boieri“. Neputând aduce cojuratorii și să jure, a pierdut procesul, a rămas de lege (*zakon*).

2) I. Minea și L. Boga, *l. c.* pp. 103, 139 și 149. — Ștefulescu, *Tismana*, pag. 317.

3) Ștefulescu, *Tismana*, pag. 234. — C. Giurescu, *l. c.*, p. 47.

4) I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, I, pp. 140—141.

5) Ștefulescu, *Tismana*, pp. 190—191. — Șt. Grecianu, *Genealogiile*, I, p. 282. — Ștefulescu, *Doc. slavo-române*, p. 19.

6) I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, pag. 334.

7) Hurmuzaki, *Documente* III, pag. 474.

În documentele scrise în românește, noțiunea lui „zakon“ a fost redată prin „lege, leage“.

doc. 1618. Se spune că Domnul dă cuiva „leage“ 2 megieși să jure.<sup>1)</sup>

doc. 1619. E o chestie de protimis. Domnul spune că „am judecat pre dreptu și pre leage“, iar partea cealaltă „au rămas... de leage dinaintea domniei mele.“<sup>2)</sup> Aici „leage“ înlocuește pe „zakon“ din documentele slavone.

doc. 1628. Episcopul Râmnicului într'o carte spune c'a judecat după „leagea țărăi“.<sup>3)</sup>

doc. 1642. Vasile Lupu spune: „De care lucru Domnia mea și cu tot svatul Domniei mele socotit-am pe leage dreaptă și am căutat la pravilă, într'acela chip s'au judecat noi și noi... am socotit cum scrie pravila căci leagia și pravila nu lasă la rude moștenire, când sunt copii“. Una din părți „a rămas... din toată leagia“, iar cealaltă a câștigat procesul.<sup>4)</sup>

Din toate documentele de mai sus reiese clar că „zakon“ din documentele slavone e redat în documentele românești cu „leage“, adică normă juridică bine fixată și necontestată de nimeni, pecând „pravila“ era legea dumnezeiască, un text religios sau un nomocanon, care era consultat numai în mod excepțional și anume numai atunci când „leagia“, dreptul laic, nu era destul de explicit ca să soluționeze o chestiune prea complicată.

„Leage“ sau „lege“ are, prin urmare, aceeași accepțiune generală cași „zakon“ pe care l-a înlocuit, și însemna la început totalitatea normelor juridice din Obiceiul Pământului, care aveau tărie de drept scris.

Mai târziu însă, termenul „lege“ a început să fie întrebuințat, în vorbirea curentă, și într'un sens religios, — referindu-se la cei de aceeași credință sau religie. Cu alte cuvinte, i s'a lărgit sfera de aplicație, deși, chiar după origina lui, avea numai un sens juridic. Acest lucru reiese clar chiar din documente, deoarece când cuvântul „lege“ e întrebuințat într'un sens religios, el e însoțit întotdeauna de adjectivul „dumnezeesc“<sup>5)</sup>, pecând atunci când înseamnă „drept“, găsim cuvântul „lege“ singur.

De aceea, nu mi se pare întemeiată decât în parte afirmațiunea d-lui profesor N. Iorga, care susține că cuvântul „lege“ a

1) I. Bianu, *Documente românești*, pag. 40.

2) I. Bianu, *ibidem*, pag. 45. — Alt doc. 1669 în T. V. Ștefanelli, *Doc. din Câmpulungul moldovenesc*, pag. 61.

3) I. Bianu, *ibidem*, pag. 151.

4) Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, vol. II, pp. 32—34.

5) Ștefulescu, *Tismana* pag. 317, doc. 1645: Matei Basarab spune c'a judecat „după dreptate și după legea dumnezeiască“.

fost întrebuințat aproape numai în sens religios, fiind înlocuit în ceea ce privește dreptul prin *obicei*, tradiție, (*Obiceiul Pământului*.)<sup>1)</sup>

Deasemenea, nu se poate admite — după cele arătate mai sus — nici restrângerea sferei de aplicațiune a termenului „lege“, așa cum susține d-l C. C. Giurescu, care crede „că termenul „lege“ a avut la noi din vremuri străvechi și o accepțiune juridică și anume în legătură cu una din instituțiunile fundamentale ale vechiului drept românesc, instituția jurătorilor. Se spunea c'o formulă consacrată „a lua legea“ sau „legea țării“, iar partea adversă putea să ia „lege peste lege.“<sup>2)</sup> —

„Lege“ a avut la origină numai un sens pur juridic și se aplica la toate instituțiunile din Obiceiul Pământului; numai cu timpul acest termen a căpătat, în vorbirea curentă, și un sens religios, lărgindu-i-se astfel sfera de aplicațiune.

Aceasta se explică prin faptul că normele juridice erau amestecate cu precepte religioase, în primele timpuri, când dreptul era nescris.

### *Ce era „pravo“?*

Din citirea documentelor reproduse mai sus, precum și din celelalte documente cunoscute, putem constata următoarele:

a) Cuvântul „pravo“ nu se întrebuința niciodată singur, adică să se spună că o chestiune s'a soluționat exclusiv numai după „pravo“, ci mai totdeauna îl găsim la un loc cu „zakon“;

b) „Pravo“ nu se întâlnește niciodată numai împreună cu „obiciai“, cum se întâlnește termenul „zakon“ în expresiunea „zakon po obiciai“<sup>3)</sup>;

c) Cuvântul „pravo“, sub diferite forme derivate, servea adesea ca să întărească sau să precizeze o anumită stare de drept. Se zicea astfel „prava otnina“ ori „pravuio otniniu“ (dreaptă ocină, moștenire) sau „pravaga urika“ (drept uric) etc.

d) În sfârșit, termenul „pravo“ se întrebuința uneori ca să desemneze un anumit drept sub care trăia o anumită categorie socială, care nu putea invoca în favoarea ei dreptul comun, legea țării. Așa, în documentul din 1470, citat mai sus, se spune de un Tătar desrobitor că va trăi de atunci înainte după „dreptul moldovenesc“ (*voloskie zakon*) și nu va mai da niciodată nimic după „dreptul robilor și al Tătarilor“ (*pravo holopskoe i tatarskoe*).

1) N. Iorga, *Istoria Românilor și a civilizației lor*, 1930, pag. 36.

2) C. C. Giurescu, în „*Revista Istorică Română*“ pe 1931, vol. I, 4, pag. 374.

3) I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I. pag. 239.

Cercetând mai deaproape documentele, care fac mențiune de „pravo“, constatăm că acest termen nu se aplică propriu zis la niște norme sau reguli juridice bine stabilite și obligatorii ca atare pentru toți, ci la tot ce se credea că e conform cu echitatea, cu dreptatea sau cu morala. Pe lângă o soluție juridică strictă, impusă de „zakon“ unei chestiuni, „pravo“ admitea o deslegare mai conformă cu echitatea și morala, făcând apel la conștiința judecătorului și, prin aceasta, contribuia la îndulcirea unei soluții prea severe impusă de „zakon.“

„Pravo“ era dreptul aplicat nu așa cum era fixat de „zakon“, ci cum era dictat de conștiința, de chibzuința, celor ce judecau sau hotărâu într'o afacere oarecare; așa cum aceștia vedeau deslegarea după dreptate și conștiința lor.

În documente nu se vorbește niciodată de judecăți făcute numai după „pravo“, deoarece acest lucru nu mai era posibil atunci când existau reguli juridice bine stabilite (zakon). Însă, în primele timpuri, când dreptul nu se fixase încă, desigur că judecățile se făceau numai după echitate. În acest mod s'au soluționat cele mai vechi raporturi de drept dintre oameni.

De aceea, când citim într'un act oarecare că Domnitorul și cu Divanul au judecat „*po pravo și po zakon*“, trebuie să înțelegem că judecata nu s'a făcut numai după norma juridică fixă (zakon), ci s'a ținut socoteală și de alte împrejurări și considerațiuni, s'a chibzuit în conștiință după dreptate și echitate; toate aceste aprecieri, făcute după alte elemente străine de norma juridică, constituiau ceea ce se numia „*pravo*.“

Când în soluționarea unui diferend se făcea apel la sufletul și conștiința judecătorului, atunci judecata se făcea după „pravo.“ De aceea și soluțiunea impusă de „pravo“ putea să varieze, în spețe identice, după împrejurări și persoane.

În acest sens trebuie înțeles cuvântul „pravo“ când el desemnează „dreptul robilor și al Tătarilor“. Robul și Tătarul nu putea invoca dreptul comun „zakon“, care era dreptul stăpânului; nu putea pretinde o egalitate de drepturi cu dânsul. Dar robul și Tătarul erau și ei oameni și ca atare puteau beneficia de drepturile de care se puteau bucura, după echitate și dreptate, în raporturile cu stăpânii lor. Că aceste drepturi erau variabile, că ele depindeau de cele mai multe ori de bunul plac al stăpânilor robilor sau Tătarilor, nu se poate contesta, dar ele existau totuși și totalul lor formau ceea ce documentele numesc „pravo“ (dreptul acestei categorii sociale).

Prin urmare, trebuie să înțelegem prin termenul „pravo“, nu anumite norme juridice fixe, aprobate de toți și care la nevoie puteau fi impuse cu forța, ci dreptul care se pronunța conform



cu echitatea și dreptatea, adică așa cum chibzuia judecătorul, în conștiința lui, ținând seamă de împrejurări și de fapte.

Așa se explică de ce în documente găsim termenul „pravo“ totdeauna împreună cu „zakon“, adică cele două elemente: legea și echitatea, care, complectându-se reciproc, puteau să aducă o soluțiune dreaptă oricărei chestiuni.

Acest înțeles de dreptate abstractă, în afară de prescripțiunile legale, îl exprimau destul de clar formele adjectivale ale lui „pravo“ ca: „prava“, „pravuio“ ori „pravaga“, care întrebunțate pe lângă cuvinte ca: *otnina* (moștenire), *slujbu* (slujbă) și *urika* (uric), serveau să le precizeze sensul acestora în raport cu o anumită situație de drept.

În actele redactate în românește „pravo“ a fost tradus cu „drept“, „dirept“, spre a-l deosebi de „lege“ ori „leage“, care era norma juridică, adică „zakon“.

În tratatele și actele internaționale, scrise în latinește, la care participau Domnitorii români, „pravo“ nu este redat cu un termen propriu, ci este cuprins în *consuetudo*, *mos*, la un loc cu termenul „obiciai“.

### Ce era „obiciai“?

Cuvântul „obiciai“, în sens juridic, se aplica la o anumită stare de drept, neclară și variabilă, la un drept în formațiune, ale cărui caractere sau fizionomie nu se precizase încă definitiv, încât să formeze norme juridice fixe și admise de toți.

„Obiciai“ era deci o fază premergătoare a legii (*zakon*).

Dacă ar fi să interpretăm în sens strict unele documente, termenul „obiciai“ ar putea să însemne și anumite forme în care se aplica legea. Se zicea astfel că i s'a dat cuiva lege după obiceiul (*zakon po obiciaio*).

Alteori expresiunea „obiciai“ se referea la unele reguli și practice, care fuseseră aplicate în anumite raporturi de drept sau de fapt. Astfel, în tratatele încheiate de Domnitorii români cu Statele vecine, se spunea adesea că raporturile dintre părți se vor urma așa cum a fost obiceiul mai înainte sau după „vechiul obicei“.

În declarația de supunere din 1462 a lui Ștefan cel Mare către Poloni se spunea că va rămânea statornic în slujbă și să-i dea ajutorul cuvenit „și anume după obiceiul (*pod obiciaem*) hotărât“, adică după cum făcuse și strămoșii săi.<sup>1)</sup>

1. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, vol. II. pag. 284; alt doc. pag. 292.

Această declarație este întărită cu jurământul Mitropolitului și al tuturor boierilor și sftenicilor lui Ștefan, care asigură pe regele Poloniei că-l vor sfătui pe Ștefan „să se țină de același obicei (obiciaem) ca bătrânii Voevozi ai Moldovei dinaintea lui din acele obiceiuri să nu iasă niciodată până la moarte... „Iar stăpânul nostru Domnia Sa Craiul au să ne ajute... cum glăsuesc vechile tratate și obiceiuri (obiciaev) și cum glăsuesc zapisele de acum“ ...„să ne ajute după vechile obiceiuri“ (po starem obiciaem)<sup>1)</sup>

În aceste cazuri, prin „obiciai“ se înțelegeau anumite obligațiuni scrise și precise ce existaseră într'un tratat sau declarație anterioară.

Judecând după diversele accepțiuni ale cuvântului „obiciai“, putem conchide că sfera lui de aplicațiune era foarte întinsă și cuprindea într'ânsa pe lângă noțiunile de „zakon“ și „pravo“ și orice altă practică sau normă juridică în stare de formațiune.

De aceea, vechiului drept românesc nescris i s'a zis „Obiceitul Pământului“, înglobându-se în această denumire toată viața juridică de altădată a Românilor.

În documentele scrise în românește, termenul „obiciai“ n'a fost redat prin altul, ci a fost păstrat așa cum era în documentele slavone, pecând în actele redactate în latinește, cuvântul „obiciai“ a fost redat prin „mos“ sau „consuetudo“.<sup>2)</sup> În această privință putem invoca și părerea lui D. Cantemir care, vorbind de dreptul nescris din Moldova, spune următoarele: „Non scriptum alterum, quod consuetudinem gentis recte diceres si quidem vernaculo etiam sermone slavonica voce *Obyczai*, quod morem aut consuetudinem designat, inter Moldavos appellatur“.<sup>3)</sup>

(Va urma)



1) I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan*, vol. II. pag. 289.

2) I. Bogdan, *ibidem*, II, pp. 267, 314, 334. Hurmuzaki, *Documente*, III, pag. 474.

3) *Descriptio Moldaviae*, II, cap. XI.

**Protopopul Bratu Baiul**  
(1760—1831)  
și  
**fiul său Nicolae („Coconu Baiu“)**  
(1782—1855) (cont.)

de **Candid C. Mușlea**

În acest an, fiului său Nicolae i se dă, la cerere, un pașaport pentru Viena, și în același an protopopul reîncepe a treia oară lupta pentru scutirea de taxe și prestații. În absența episcopului, care e în vizitație canonică, Moise Fulea, ca președinte interimar al Consistorului, transpune Magistratului cererea preoților Mănăilă și Comșa și a capelanului Ladislaus Dan, de a fi scutiți, ca și colonii, de prestațiunile domeniiale, de vitele de povară și de transportul de lemne pe sama bisericii evanghelice din Brașov. Magistratul cere informații dela arendaș și acesta raportează că toți preoții sunt scutiți de taxa pentru două vite de povară, dar celelalte taxe trebuie să le plătească. Cu toate că numele protopopului nu figurează pe această cerere — zice arendașul — ea a fost făcută cu știrea și la îndemnul lui. Acest act e însă o dovadă a nerecunoștinței și a caracterului acestor preoți și cuprinde multe neadevăruri. Propune deci să se comunice episcopului să nu mai dea crezământ lui Baiul în chestiuni care îl privesc direct.

Magistratul răspunde Consistorului cu No. 4275/1822, arătând că preoții din Zărnești au fost scutiți de multe și de toate, dar tot nerecunoscători sunt și se folosesc de date false. Jalba aceasta n'au făcut-o decât din poftă de ceartă; să fie deci îndrumați să se astâmpere și să dea dovadă că-și știu prețui demnitatea preoțească.

Nu trece însă decât scurt timp, și în anul 1823 Ion Tișca, Aldea Iene, Ion Călăican și mai mulți coloni cer să fie apărați, căci fiind asupriți de cei bogați și de preoți, au trimis o delegație la Cluj; dar când oamenii s'au întors acasă, la îndemnul popii Nică Comșa, au fost opriți în drum, unora le-au fost rupte dreptățile și au mai fost vâriți câteva ceasuri și la gros. Ei cer să fie lăsați în pace până la sosirea rezoluției mai înalte, și Magistratul ordonă anchetă.

Tot atunci protopopul arată din nou, că guvernul a poruncit „precum strâns să se privegheze cât feciorii în clăci și șezători de parte femeiască, cu bătaie de 25 toiege, a merge să nu îndrăznească, și totuși după cum se vede, aici în Zărnești aceeași milostivă poruncă nici într'o samă nu se bagă, de vreme ce toată noaptea șed feciorii cu fetele în șezători făcând larmă în sat, aruncând cu pietrii pe casele vecinilor, cât nu se pot odihni de gura lor, și de grăesc vecinii ceva împotriva, păzitorii de pe uliță sar cu bătaia asupra lor, fiind umpluți de beutură dela gazdele ce țin șezătorile, fiindcă fac aruncătură pe fete și le dă la păzitori ca să le lase în pace și după ce trage [clopotul] la 8 [ceasuri]. Pentru care *ab Offitio* poftesc pe C. Magistrat ca să binevoiască a porunci la domnul arendator că mai mult să nu îngăduie clăci și șezători, că de acolo se trag toate blăstămățiile și fărădelegile.“ Vrând-nevrând, Magistratul trebuie să se conformeze propunerii făcute.

După câteva luni însă, mișcarea locuitorilor săraci din comună, în contra celor mai bogați, și mai ales în contra protopopului și a familiei acestuia, pentru asuprirea de tot felul, ia proporții și mai mari. Cererea celor 240 de coloni, în care se cuprind necazurile lor, ajunge la guvern. Ei cer numirea altui comisar în locul celui bolnav, care nu putuse lua parte la anchetă, și guvernul răspunde că protopopul din Bistrița, cerând să i se plătească mai întâi 200 fl., așteaptă să afle părerea episcopului.

În același timp Baiul intervine pentru cantorii și învățătorii din teritoriul Branului, ca să fie scutiți și ei de naturalii și alte sarcini publice, iar la 1 Iulie „Atanasie Ciurea, dascal la Moeciul-de-sus, Ion Monoi. daschel la Simon și Iohan Reuță, cantor et daschel la Moieci Inferior“ se plâng protopopului „precum că persoanele ce se află de obște în jurisdicția politică (Castelanul și notarul N. A.), îi silesc să dea „toate naturalile și greotățile împreună cu cei de rând, cu aceia în care nici o diregătorie nu se află; precum noi, care suntem așezați și întăriți de Domnul Episcopul nostru și de Cinst. Scaunul Protopopesc, și suntem însărcinați și cuprinși cu datoria de a învăța nesmintit copiii la școală..., care unii din noi suntem înzestrați cu votumuri pentru dobândirea preoției și teologi...“ Castelanul raportează că de fapt în Bran nu sunt cantori și învățători români, deoarece ar

trebui să existe școale publice pentru instrucția tinerimii. În Bran însă nu există nici o școală, numai în Moeciul-de-jos câtorva copii li se dă o instrucție particulară ca vai-de-lume, și cu toate acestea, cei care se plâng își iau numele de dascăli și cantori, iar de aceștia sunt atât de mulți în fiecare sat, încât nu-i poți ști, toți fiind provăzuți cu atestat dela protopop. În urma acestui raport, Magistratul răspunde, scurt, că scutiți sunt numai cei care funcționează în școale publice.

În acest timp, comisia de anchetă — din care făcea parte și protopopul al doilea al Brașovului, Petru Gherman, — își începuse lucrările, și cu această ocazie ieșiră la iveală tot felul de incorectitudini. Astfel se constată că, din cauza lipsei de nutreț, un colon își dusesese, primăvara, vitele în pădure și nu putuse merge la biserică. Prins de gocimani, și nevrând să dea, ca pedeapsă, o cupă de unt-de-lemn pe sama bisericii, la ordinul unuia dintre preoți, i se aplicase sgară de fier, ce era fixată cu un lanț de un pom din curtea bisericii și fusese ținut astfel timp de două ore spre batjocura întregii comunități, ceea ce era o ingerință dăunătoare în jurisdicția Magistratului, deoarece, chiar în cazuri aparținătoare jurisdicției bisericești, preoții trebuiau să ceară totdeauna asistența jurisdicției civile. Cu această ocazie se dădu ordin ca sgară de fier să fie îndepărtată din curtea bisericii.

Nu mult după aceasta, colonul I. Călăican declară în public că preoții din Zârnești nu spun în biserică decât plăsmuiri, povești și minciuni. Episcopul cere anchetă și pedepsirea exemplară a îndrăsnețului, care la anchetă declară că n'a spus niciodată așa ceva; a spus însă că preoții lor fac, în numele comunității, jalbe false, fără știrea poporului. El, și alții mulți, s'au plâns și guvernului că preoții îi năpăstuesc, și au apelat la protecția Magistratului.

În adresa cu care prezintă jalba preoților Mănăilă și Comșa, protopopul declară, în mod jignitor și fără nici un motiv — zice Magistratul — că nu mai are nici o încredere în Magistrat, iar preotul Mănăilă declară: „Vom vesti cu blestem la biserică: afurisit să fie, cine va mai ajuta și va mai împrumuta pe săraci!“.

Dar lucrurile nu se termină aici. Diaconul Nicolae Baiul bate până la sânge pe Bucur Călăican, și atunci 280 capi de familie cer să li se dea un preot, căci cei pe care-i au nu cinstesc pe cei săraci, îi îngroapă fără clopote, între Țigani, fiindcă

cer dreptate pentru zăloagele luate. Ei cer să li se dea și asistență militară și să se intervină ca să nu mai fie asupriți.

Magistratul, văzând că lucrurile ajung prea departe — și simțându-se poate și el vinovat într'o măsură oarecare — sfătuește pe oameni să ceară o comisie străină, iar până se vor lămuri toate, să nu-și jignească preoții.

Alte și alte acuze urmează însă: Maria, văduva lui I. Baiul se plânge că protopopul nu-și bate capul cu năcazurile celor năpăstuiți, acopere nedreptățile celor mari și asuprește pe cei lipsiți, iar I. Călăican susține că în timpul scumpirii bucatelor a luat împrumut dela preoți, din banii bisericii, care s'au colectat cu discul, 22 fl. cu camătă de 8 fl. pe o jumătate de an. Acum vreau să-i vândă boii, cu care își hrănește cei opt copii minori. Cere deci să i se dea o păsuire, cu atât mai mult, cu cât și Nicolae, fratele protopopului, a luat împrumut 600 fl., iar alte rudenii 400, și acestora nu li se cere să replătească; numai celor săraci li se fac tot felul de necazuri.

Castelanul dela Bran, Andrei Bokros, se plânge și el guvernului că Baiul și fiu-său Nicolae sunt cei cari ațâță poporul contra sa, și tot ei sunt și pricina denunțurilor care se fac împotriva-i. El a cerut, încă din anul 1812, ca tata și fiul să fie îndepărtați din district.

Guvernul ordonă Magistratului să atragă și mai mult și mai energic atenția protopopului, a fiului său și a întregii familii, să nu se mai amestece în chestii care nu-i privesc, să nu răspândească în popor știri neîntemeiate și să nu îndemne pe oameni la îndărătnicie, altcum vor fi pedepsiți.

La anchetă, Călăican se plânge că preoții îi pun în spate tot felul de lucruri, numai pentru că i-a denunțat că asupresc poporul. Nu e adevărat că el ar fi spus despre protopop că e un „drac împelițat“. Tot atunci se plâng și Românii din Vlădeni că fără învoirea lor, și fără știrea domnului de pământ, protopopul a candidat și a ales preot în satul lor, voind să le impună un străin, ceea ce a mai încercat și în anul 1814 și 1815, dar fără succes.

La 17 Noemvrie, arendașul raportează din nou că locuitorii mai înstăriți și preoții își pasc vitele în locuri oprite, făcând mare pagubă celor săraci. Inainte cu trei săptămâni, când nu se dijmuisse încă porumbul, sluga în vârstă de 14 ani a protopopului, a fost

prinsă cu vitele într'un loc oprit. I s'a luat pistolul ferecat cu argint și încărcat cu gloanțe, și vitele au fost duse în obor, dar fiul protopopului a alungat noaptea pe paznicul oborului și a scos vitele, ducându-le acasă.

Magistratul ordonă cercetare, dar i se raportează că Nicolae n'a putut fi încă ascultat, căci de câțva timp e dus de acasă, și, după cum se spune, ar fi în Cluj.

Incepând cu anul 1826, în scrisul protopopului se observă din nou mâna și ideile fiului său. Astfel, la 13/25 Ianuarie, cerând numirea unui comisar din partea Magistratului pentru alegerea de preot din Hălchiu, Nicolae scrie „...parcho fungente Elia *Montanu* jam dudum ad *coelestia migrante...* viduam hanc Spartham Praesbyteralem usitata modalitate redintegrandam *statui*.” Când anunță trecerea din această vieată a preotului din Șimon, Ion Manole, se folosește de expresia: „ad *Coelestia Regna migrantis...*”, iar la moartea fostului birău: „ad *Lares Patrios redeundi...*”, sau altădată: „ad *aeternam Haereditatem migrantis*”. Pentru preoți nu mai folosește termenul „popa”, ci „*Reverendus Dominus*”, ca și pentru preoții celorlalte confesiuni. Adresele le semnează în diferite feluri, din care reiese nu numai dorința de variație, ci și aceea de a-și arăta cunoștințele, precum și o oarecare ironie: „*Archipresbyter Coronensis*”, „*Actualis Proto-Praesbyter in Inclyto Coronensi Districtu*”, „*Archi praesbyter Barcensis*”, „*Coronensis Proto-praesbyter*”, „*Archi Sacerdos in Terra Barcza*”, etc. iar când Ion Dan e numit protopop titular în Zărnești (1827), Nicolae semnează: „*Primarius Parochus Communitatis Zernest, et simul Proto Praesbyter Districtus Coronensis*”, iar nemțește: „*Burzenländer Oberpriester*”, „*Oberpriester Kronstädter Districts*”, „*Kronstädter Erzpriester*”, etc. și numai când se adresează în limba latină guvernului, latinizează numele de botez: „*Bartholomaeus Bajul*”.

Incepând cu anul 1828 adresele sunt datate ca și ale vechilor cronicari apuseni: „*Zernestini die Dominica Apostoli Thimotei 3-tia Februarii*” sau: „*Die Martis Transfigurationis Domini nostri Iesu Christi 6-ta Augusti 1829*”, „*die Iovis Martyris Clementis*”, „*die Mercurii Hilarii Episcopi 13-tia 1/mo Ianuarii 1830*”, etc.



În anul 1827 Baiul cere un loc de casă, rămas dela văduva Stana Tipei, nu departe de biserică, loc care ar fi potrivit pentru zidirea unei școale „pro numerosis amplae Communitatis Zernest utriusque sexus prolibus, Religionis atque Moralitatis principia addiscere debentibus“, cu adaosul să nu se dea altuia, până nu sosește rezoluția la cererea sa. Magistratul îi răspunde că acel loc fiind sesiune colonială, cererea nu se aprobă.

Tot atunci Mihail Baiul, cantor și învățător în sat, se adresează direct la Curte, cerând să i se dea o leafă mai mare, ca să poată trăi. Guvernul cere informații dela Magistrat. În același timp protopopul sosește dela Sibiu, unde fusese în chestii oficiale, și preoții îi aduc la cunoștință că I. Iuga s'a declarat din nou, în public și în loc sfânt, contra legilor și a preoților. Baiul cere Magistratului să-l excludă pe Iuga dintre candidații la postul de birău, căci acest om e cunoscut ca nereligios și necinstit, dar i se răspunde că Iuga a fost numit în mod legal.

În seara de 16 Ianuarie 1828 un incendiu preface în cenușă șura și șopronul, pline cu fân și paie, ale protopopului, arzând și doi cai și cinci boi, precum și șura învecinată a preotului Vlad Dan, făcând celui dintâiu o pagubă de 2220 Rfl., iar lui Dan o pagubă de 1155 Rfl.

Câteva zile mai târziu e arestată o femeie, Nedela lui Oltean, care mărturisește că a dat foc, în bucătăria lui Baiul, unei cărpe de lână, pe care a aruncat-o apoi pe fânul din șopron. Întâi se constată că e o idioată, apoi că o călugăriță din Muntenia furându-i tot ce avea, ea s'a plâns protopopului, care nu i-a putut ajuta cu nimic. Protopopul cere să fie pedepsită cu asprime, ca să nu mai facă pagubă și altora, iar el și Dan să fie scutiți de contribuții pe anii 1828—1830.

Tot în acest an Românii din Moeciul-de-jos, împreună cu preotul lor Nicolae Aldulea, cer dela împăratul — prin episcop — să li se dea o livadă domeniială, unde să-și facă casă parohială, și *salar fix pentru preot*, ca să aibă cu ce trăi. Guvernul numește o comisie de anchetă, din care face parte și protopopul Petru Gherman, comisar din partea clerului, și se constată că cererea a fost făcută la îndemnul protopopului, care e socrul lui Aldulea, și tot de el a fost prezentată episcopului.



Indignat, Magistratul raportează guvernului: „Cine a mai auzit de salar fix pentru un preot român? E o obrăznicie!.. Și cum a putut episcopul să recomande Curții o astfel de cerere, când este știut că preoțimea ortodoxă, ca tolerată, nu are salar fix, casele alodiale având altă menire? Preoții au venite stolare, bucate dela poporeni, se ocupă cu economia și cu negoțul. Ce e mai mult, Aldulea e singur într'o parohie de doi preoți, ceea ce-i convine și lui și socru-său, și tot nu sunt mulțumiți? Protopopul Gherman a fost parțial și e de recomandat ca de aici încolo să nu se mai numescă comisari din cler în chestiuni care sunt în strânsă legătură cu interesele preoților. In ce privește pe Baiul, se știe din actele publice că e un om, care veșnic e în ceartă cu domnul de pământ și, ca urzitor principal al acestui memoriu, nu are alt scop decât să jighească autoritatea, ceea ce reiese atât din raportul inspectorului Riemer, cât și din adresele scrise de fiul său Nicolae, de a cărui pană se servește, căci tatăl nu cunoaște limba latină, iar fiul știe și latinește și nemțește. Același lucru reiese și din declarația lui P. Gherman, dela care numai cu mare greutate s'au putut scoate acele hârtii.“ —

Cea mai interesantă dintre adresele semnate de Baiul este însă aceea, care poartă No. 2708/1829 și în care cere „satisfacție exemplară“ față de Johann Müll din Codlea, care la târgul Râșnovului a îndrăsnit să-l înjure pe dascalul Smedu Moțoian din Zărnești, aruncându-i în față expresia de „hoț“, fapt prin care a jignit în public „demnitatea acestui eminent slujitor al bisericii.“ Această adresă e un amestec bizar de latinească cu românească, a cărei formulare îți lasă impresia de ceva nesperios. Iată câteva pasagii: „...Sacristanus, et simul curator Dominus Stephanus Mecean... furem appellare. Quum autem incusato integrum nequam fuerit cum quaerulose exponente praelibato Domino Sacristiano (quippe Sacer Christianus, om prin Rugetsune, in Biserica sub cursu Sacrae Missae, seu Lyturgiae de Preot la Domnezeu facuta, blagoslovit, renduit schi slobozit spre a potia intra in Sfantu Altare, schi a da nesmintit trebuintsosa Assistentia Presbyterului, quand canta Sacerdos Sacra Missa vel Lyturgia...) tanto majorem considerationem promoteri comperiantur, quod ille Cibinii, Wienae, ac in Regio Metropolitanani Oppidie Blasia (communiter

Balasfalva) studuerit Gymnasio, patrias loquatur lingvas....“ și încheie cu „Caeterum peculiari cultu persisto“. Magistratul răspunde însă scurt: „Protopopul ar face bine să-i spună lui Moțoian că are drept să ceară acțiune contra lui Müll.“

În același an, Baiul cere ca omenii să nu mai fie scoși în Dumineci și sărbători la vânatoare și la pescuit, și văzând că nu i se dă satisfacție în cazul cu birăul Iuga, arată că acesta a violat o servitoare din sat, promițându-i că o va lua de soție, dar nu s'a ținut de vorbă, iar Consistorul, voind să dea un exemplu, a hotărît ca Iuga să fie cu atât mai vârtos pedepsit, cu cât e om în vârstă, și să nu i se dea aprobare să se căsătorească cu alta. Baiul cere ca birăul să fie imediat suspendat și pedepsit, dar Magistratul îi răspunde să aștepte rezoluția guvernului, căruia preoții i s'au mai plâns împotriva lui Iuga. —

În anul 1830, fiul său nefiind în Zărnești, bătrânul proto-pop se adresează el însuși, în limba română, Magistratului, în cauza divorțului învățătorului Gh. Praveț din Hălchiu, iar când Nicolae se reîntoarce, în același an, scrie el adresele și tatăl numai le iscălește.

Astfel, în anul 1830, aflând că împăratul a aprobat propunerea sa, de a se ridica o școală în Tohanul-Nou și a dispus să se dea în acest scop un ajutor de 150 fl. din casa domonială a orașului Brașov, el cere o copie de pe acest ordin, arătând că a încheiat contractul cu lemnarul. („A pluribus Christianis intellexi quod... in erectionem Domicilii Eruditioni prolium utriusque sexus... reperibilium, famulaturi 150 Rflnos... noster *Caesar* Franciscus Primus... pro congruo muneris mei usu... in apographo communitate haud dignaretur“.)

Curând după aceea, Bratu Baiul, slăbit de bătrânețe și de boală, cere să i se dea un capelan, ceea ce se aprobă.

În anul din urmă al vieții, el mai cere ca văduvele Anastasia Micuda și Anastasia Vagu să fie trimise pe spesele comunei sau ale casei domeniiale la cursul de moașe din Sibiu, deoarece Românii din părțile acestea nu au nici o moașe diplomată de neamul lor.

Cea mai importantă însă dintre adresele sale — și poate ultima — e aceea, în care cere Curții înființarea unui *gimnaziu romano-catolic în Brașov, pe sama tinerimii române ortodoxe din districtele Brașov, Treiscaune și Făgăraș*.

Nu e sigur dacă știa sau nu, că împăratul Francisc I., vizitând Brașovul în anul 1817, își exprimase dorința ca aici să se facă un gimnaziu. (În cel evanghelic-săsesc, care exista de 285 de ani, nu erau primiți decât foarte puțini tineri unguri și români!) El se gândise, probabil, la greutatea Românilor din jurul Brașovului, care trebuiau să-și facă studiile la mari depărtări, pentru vremurile acelea, la Sibiu, Blaj sau Cluj și știind că înființarea unui gimnaziu românesc ar fi imposibilă, a cerut un gimnaziu rom.-catolic. Răspunsul sosește la Brașov abia după moartea protopopului, sub forma următoarei rezoluții din 12 Sept. 1832 a Curții, trimisă de oficiul de expeditură al guvernului: „Proiectul nu poate fi întrebuintat!“ Șase ani mai târziu însă, în 1837, proiectul lui Baiul se realizează, dar de către alții, liceul având ca profesor pe Iacob și, mai târziu, și pe Andrei Mureșianu, iar între primii fondatori și susținători figurând și negustori români ca: Rudolf Orghidan, Gh. Ioan, Vasile Lacea, Gh. Nica (care contribuie cu bani și 8000 cărămizi) frații Bogdan, Pădure, Panțu, și câțiva preoți români ca: Vas. Greceanu dela capela din Târgul Grăului, Eremie Verzea, Radu și Oprea Popea, I. Odor și alții, apoi negustori greci ca Cervenvodali, Sarkiz, negustorul Sas Ioh. Tartler, Armeanul Ovanes Cerchez și principele Miloș Obrenovici al Serbiei.

Tot un Român a fost însă acela, care a dat adevărată viață acestui liceu, căci fără stăruința și munca fără de preget a lui I. Mureșianu, care a funcționat aici 19 ani ca profesor și 20 de ani ca director, acest liceu de sigur că nu ar exista.<sup>1)</sup> Aproape zi de zi îl vedeai colindând cu cartea subțioară prin prăvăliile comerțanților și notabililor brașoveni, colectând pentru ridicarea liceului catolic.<sup>2)</sup> Direcțiunea liceului, condusă de plebanul și protopopul

---

1) „Gazeta Transilvaniei“ a. 1839, Februarie 18 și a. 1912, No. 262.

2) Unul din acești negustori, Bogdan, a dăruit pe sama liceului cinci lozuri de Pesta, care, trăgându-se după câteva săptămâni, cu unul din ele s'a câștigat suma de 30,000 fl. — Gh. Maior în „Gaz. Trans.“ a. 1912, No. 275.

catolic A. Kovács de Tuşnad „s'a îngrijit ca la această şcoală să fie primiţi tineri de orice naţionalitate şi religione, singur ca să-şi câştige ştiinţa, fără nici o stingherire dela deprinderea întru religia sa, iar cât a stat I. Mureşianu în fruntea lui, o treime până la jumătate din numărul elevilor săi, în fiecare clasă, erau Români, şi până prin a. 1860 se preda oficial şi limba română.“<sup>1)</sup>

\*

După o vieţă sbuciumată, veşnic în luptă cu Saşii, — care au căutat totdeauna ca în fruntea bisericii româneşti să ajungă oameni fără personalitate şi lipsiţi de energie, care să le facă jocul, — acest vrednic protopop se stinge la 11 Februarie 1831, plâns şi regretat de toată suflarea românească din Ţara Bârsei. „Deştept dela natură, el a lăţit religiozitatea şi moralitatea, a înfiinţat o şcoală poporală, la care părinţi din Bran şi din alte părţi îşi aduceau copiii la învăţătură“<sup>2)</sup>. Pe Românii mai desgheţaţi îi îndemna la negustorie, dându-le el însuşi bani, iar pe alţii îi sfătua să-şi cumpere car şi cai, ca să-şi poată agonisi pânea de toate zilele cu cărauşia.

Om de o energie rară, el nu s'a lăsat înfricat de nici o ameninţare a duşmanilor săi şi ai poporului de sub cârmuirea sa, ale cărui interese le cunoştea mai bine decât alţii. Să nu ne mire deci nici învinuirile care i s'au adus pe nedrept de atâtea ori, nici anchetele nenumărate în care a fost târit. Poate că de multe ori mijloacele de care s'a folosit nu au fost cele mai potrivite, dar el îşi cunoştea ţinta ce şi-o fixase de mult în vieţă: ridicarea şi prosperarea naţională, economică şi culturală a neamului său!<sup>3)</sup>

---

1) „Gazeta Transilvaniei“ a. 1912, No. 275.

2) Noua Bibl. Rom.

3) In circularele sale, adresate preoţilor subordinaţi, între anii 1825—1830 (singurele pe care le-am putut afla, în „Protocolul pentru însemnarea comisiilor arhieresti şi gubernialiceşti din marele Prinţipat al Ardealului“ ale parohiei Râşnov, protopresbiteratul Braşov, pe care C. Sa Păr. Nic. Gogonea ni l-a pus la dispoziţie şi pentru care îi mulţumim şi pe această cale), Baiul caută cuvintele cele mai convingătoare pentru a îndemna pe părinţi a-şi da copiii la şcoală. Astfel la 18/30 Dec. 1825 el zice: „Părinţii nu pot face lucru

Căsătoria sa cu Neacșa, fata părintelui Ion al popii Mihai Bran, de origine din părțile Chioarului, și a pretesei Stanca, fiica fostului jude Aldimir (Nicodim) Badiu, i-a fost binecuvântată cu un singur fecior, care i-a adus multă supărare, dar și multă bucurie și mândrie, și cu 6 fete, dintre care una a murit în vârsta de 3 ani. Cea mai mare, Stanca, s'a căsătorit la 20 Oct. 1812 cu Ion Ion Dan, preot și mai târziu protopop titular, titlu conferit de episcopul V. Moga pentru că lucrase trei ani în cancelaria episcopescă. Unul din fiii lor a fost Ioan, ales preot tot în Zârnești la 20 Oct. 1844. A doua fiică, Maria, s'a măritat cu Bucur Mețean, cantor și învățător, ai căror fii au fost protopopul Bartolomei și mitropolitul Ioan Mețianu. A treia, Neacșa, măritată cu preotul Nicolae Aldulea din Moeciul-de-jos, a avut un singur

---

mai plăcut lui Dumnezeu și altă bunătate mai mare fiilor și fiicelor sale. decât dacă pre copiii lor și pe copile îi trimit la școală, ca acolo să învețe legea lui Dumnezeu, apoi să învețe datoria sa către împăratu și către patria sa... cum trebuie să poarte grije de suflet, de lucru cel nemuritor, care iaste mai scump la fieștece creștin și la toată creștina. decât lumea întreagă..." Și tot acolo îi îndeamnă să dea dascalilor „incuviințata simbrerie, ca cu cinste să poată trăi, căci normal dascalu iaste persoană publică, adecă om în deregătorie de obște așezat, și slujește lui Dumnezeu, la împărăția și patria (țara) noastră, și pentru aceea după osteneala lui cea multă și pentru folosul cel mare carele face tuturor oamenilor atât în ceale sufletești, cât și în ceale trupești, iaste cu adevăr vrenic de a căpăta cuviincioasa plată dela părinții pruncilor, ca să aibă de unde viețui cu cinste; almintelea dacă normal dascalu nu va avea hrana cea de toate zilele, și veșmintele ceale trebuincioase, lesne se poate întâmpla ca acel normal dascal să-și piarză inima au râvna de a învăța pre copii și pre copile, adecă normal dascal tare se întristează și-și lenevește deregătorie de a învăța pre pruncii și pre pruncele, pentru că nu are ceale de lipsă și atuncia groaznice păcate fac însuși părinții pruncilor... că de nu ar fi normali dascali, nici preoți, nici alți judecători (?) domni, nici alte căpetenii negreșit trebuincioase am avea, și atunci foarte mare rătăcire s'ar afla între noi oamenii; ar fi vai de noi pământeni..." In circulara din 13 Aug. 1830, ultima, pe care a adresat-o preoților săi, voidnd să arate roadele învățăturii, zice: „...căci mai aleasă și mai de frunte este biserica aceea, în care slujesc preoți în Sf. Scriptură bine deprinși și și în altă limbă procopsiți, decât biserica aceea, în care slujesc presbiterii cei ce Scriptura nu știu și altă limbă n'au învățat decât chiar numai românește, și acel puținul și prostește..." — (Vezi mai pe larg: C. Mușlea „Documente vechi“ în „Telegraful Român“, nr.ii 21—24 și 26 din a. 1935).

fiu, care a fost Ioan cavaler de Alduleanu, membru al Curții de Casație din Budapesta. A patra, Bucura, s'a măritat cu diaconul Ioan Nic. Baiul jun., tatăl viitorului protopop Bartolomei Baiulescu, iar cea din urmă, Stana, cu învățătorul Ioan Manole din Baci.

Astfel se adeverește dreptatea celor scrise de cronicarul dela „Noua Bibliotecă Românească“, când spune: „La ieșirea bărbaților inteligenți din Zărnești, meritul indisputat e al familiei Baiul,“ dar nu putem uita nici pe urmașii familiilor Ioan și Al-dimir Bran, cumnați ai lui Br. Baiul și alte câteva familii vechi.—

Harnic, cruțător și cu spirit practic, văzând că va fi veșnic în hartă cu cei din fruntea orașului și ai posesiunii, protopopul Baiul s'a îngrijit de timpuriu să-și asigure o bună stare materială, ca să fie la adăpost de grijile vieții de toate zilele. Intre alte multe i s'a reproșat că ar fi fost cămătar, spoliindu-și credin-cioșii cu dobânda banilor ce le împrumuta. Nu trebuie să uităm însă, că pe atunci nu existau bănci și că toți preoții cu stare săreau în ajutorul păstorilor lor, ajutându-i la vreme de lipsă și împiedcându-i astfel de a-și înstrăina vitele sau pământurile — mai cu samă străinilor: arendași, provizori și alții, care erau buni-bucuroși să acapareze cât mai mult — așa că și această învinuire cade, ca și atâtea altele. Pe de altă parte, ca un părinte bun, se gândea și la viitorul fiicelor sale, pe care nu le putea mărita după oricine.

Nu e deci mirare, dacă la moartea sa el lasă o avere frumoasă copiilor săi, căci protopopița Neacșa s'a stins și ea curând din viață — la 29 August 1831 — iar în inventarul, făcut aproape la cinci ani după moarte aflăm:

O casă de piatră, cu șură, două șoproane, grajd și grădină de poame, prețuite în 2000 fl. Lângă această casă se afla o zariște (loc de casă) cu grădină de pomi, prețuită în 250 fl. O casă de piatră cu șură, șopron, grajduri, grădină de pomi, 800 fl. O casă de lemn, cu grădină, 140 fl. O zariște lângă biserica nouă, 20 fl. O stupină lângă casa cea mare, 100 fl., 6 boi 400 fl., 1 armăsar 40 fl., 5 vaci: Hegheșa, Cacoana, Căprița, Junca și Vi-nișoara, 180 fl., 3 viței, 2 juncani, 10 porci, 1 car, 1 plug ferecat cu fier, 1 căruță, 3 iepe și 14 oi în Muntenia, 135 fl., și

alte multe unelte de gospodărie. Dintre obiectele din casă amintim numai: 1 orologiu de argint (8 fl.), 1 lampă de argint turcesc (17.30 fl.), vase de cositor, 1 pecete cu scaun, 5 fotolii (12.50 fl.), 1 cruce de alamă, aurită (15 fl.), 1 icoană mare (15 fl.), 8 icoane mai mici (40 fl.)

Cărțile, care au rămas toate fiului său, sunt: 1 biblie românească (25 fl.), 1 carte românească de predici (10 fl.), 1 carte rom. bisericească „Thesalonik“ (15 fl.), 1 carte rom. „Observație“ (1 fl.), 1 manuscris „Envățătură“ (2.30 fl.), „Theologia moralis“ (3 fl.), „Philosophia“ (0.30 fl.), „Gramatica“ (0.50 fl.), 1 Calendar de 100 ani (0.50 fl.), 1 „Molifefnic“ (8 fl.)

Aceste cărți, care astăzi ni se par puține în casa unui protopop, formau pe acele vremuri o mare bogăție spirituală și materială și ni-l prezintă pe Bratu Baiul ca pe un om, care era preocupat și de cele spirituale. Dealtmintrelea a trebuit să mai aibă și alte cărți, pe care le-a luat fiul său, sau le-a împrumutat sau dăruit însuși protopopul, dovadă că îl aflăm prenumerant la „Descoperirea Americii“ de Kampe, tradusă de Nic. Nicolau Brașoveanu și publicată în a. 1816 la Buda.<sup>1)</sup>


Casele, vitele, mobila, hainele și cărțile s’au prețuit — intenționat cu valoare foarte mică — la frumoasa sumă de 5081.38 fl.

A mai avut apoi locuri de arătură: „La gura văii Pleșii, Dela Bârșa cătră Pleașa cea mare. După grădină în sus, Pe prîboaie cătră piatra Truștăi, La repeguș cătră fântână, La obrațul dela fântâna Duflii, In poteca uliții Chichirigului, Pe gropiște, In gura uliții Mamilii, In sus către grui. In calea crucii cătră Răpăguș, Din grui până’n cale, In gruiul cu mesteceni, La fântâna domnilor, La obrațul lacului la Ridișoare“ și în alte părți. Livezi: „La plaiul cheii Pleșii, La Bârșa Groșetului, La Podul lui Călineț, La Podul lui Rije (?), La Valea cu pietrele, Padina Mițoaii, Podul Danciului, Sub Bortilă, La Pojorâta, Podul lui Mariș, Piscul lui Neașu, Părăul Unghișorului, Padina lui Manea, Ograda popii“, etc.

---

1) Nic. Iorga, „Revista istorică“ a. IV. (1918)

A avut și părți din munții: Zănoaga, Curmătura, Maican, Gruet, Bercea și Ciobota, apoi o dârstă, o piuă și 69 obligații și cambii în valoare de peste 1000 fl., așa că partea de moștenire a fiecărui copil a fost de 1336 fl. 12 $\frac{1}{6}$  cr., ceea ce însemnează că toată averea s'a prețuit la mai mult de 8000 florini.



Brătuțu Băiului Parol  
și Naneșonă Lorneșon

(Iscălitura lui Bratu Baiul, la a. 1803, Oct. 10.)





# Ugrinus

1291

de Pr. Octavian Popa

Di Iorga spune că „Ardealul a fost totdeauna o țară de sate, în care s’au putut împlânta orașe streine și castele de cuceritori. Așa a fost din cele mai vechi timpuri...<sup>1)</sup> Un singur ținut a făcut excepție dela regula aceasta: Țara Oltului cu Făgărașul său. Episcopul catolic al Ardealului, Gobelin, la 1393, numește Făgărașul „marele oraș românesc“<sup>2)</sup>. Așadar la sfârșitul veacului al 14-lea Făgărașul era cunoscut ca un mare oraș românesc, mare nu pentru extinderea sa și pentru numărul locuitorilor, ci pentru rolul mare ce l-a avut în istoria Ardealului și pentru ținutul curat românesc, peste care stăpânia atunci Mircea cel Bătrân. Nicolaus Olachus, Nicolae Românul, unul din cei mai învățați bărbați ai veacului al 16-lea, Român de naștere, — înrudit cu familia domnitoare în Țara Românească și cu familia lui Ioan Corvinul, guvernatorul Ungariei și generalissimul armatei ungare, — ajuns mitropolit-primat al Ungariei, cardinal al Bisericii romane și regent al Ungariei, scria pe la 1536—7 despre Făgăraș : „Făgărașul este o cetate foarte întărită, zidită la poalele munților ce despart Ardealul de Muntenia. Ținutul ei este străbătut de păraie, cari se rostogolesc din munți și au păstrăvi și alți pești delicați. Într’însa sunt și alte lucruri plăcute. Cetatea aceasta este ca și un mic ducat, căci aceleia sunt supuși boierii români, cari cinstesc pe domnul cetății ca pe un principe“<sup>3)</sup>. Un preot sas, Schesaeus, — 1550 — dedică Făgărașului următoarele frumoase cuvinte :

Arx jacet ad ripas piscosae dives Alutae  
Cui Fogaras prisci nomen tribuere coloni,

1) N. Iorga: Fapfă și suferință românească în Ardeal. București, 1929, pag. 3.

2) Szádeczky L.: Fogaras vára és uradalma történelmi emlékei. Cluj, 1892, pag. 9.

3) Nicolaus Olachus: Hungaria, 1537, libr. I. vezi și Bunea Aug.: Stăpânii Țării Oltului, București, 1910 pag. 21 și Hunfalvy Pál: Az oláhok története, Budapesta 1894, vol. II pag. 208.

Undique cum fossis valido circumdata muro...  
Hanc habitant circum fodientes rura Traballi  
Innumeri, quibus arx leges et iura ministrat\*)

Făgărașul până la înființarea principatului independent al Transilvaniei și-a avut domnii săi. Până la 1464 a fost stăpânit de domnii munteni. Vladislav I se numia „dux de Fugrus“ și „dux novae plantationis Terrae Fogaras“, iar Mircea cel Mare se întitula între altele și „totius Terrae Fogaras perpetuus dominus<sup>1)</sup>).

După cronică ce se păstrează în Mănăstirea franciscană de aici, ca și după cea care se păstra în Cetate, Făgărașul a fost împodobit cu o cetate în anul 15 d. H. În 104 a fost cuprins și dărâmat de Traian, iar la 270 ar fi fost reedificată cetatea de Cezarul Claudiu, numit Caesargis Daciae. În 376 ar fi fost dărâmat de Huni, iar la 1300 ridicat din nou<sup>2)</sup>. Datele acestea ale cronicilor însă nu sunt dovedite istoricește.

Cele mai vechi date istorice despre Țara Făgărașului le avem din veacul al 13-lea. În 1222 regele ungar Andreiu II dă voie Cavalerilor Teutoni, așezați în 1211 în Țara Bârsei, să transporte sare și alte mărfuri pe Olt, fără a fi datori să plătească vamă, sau trec peste Țara Secuilor, sau peste Țara Românilor, „per terram Sicularum, aut per terram Blacorum“<sup>3)</sup>. Se vede dar că în timpul acela Țara Oltului se numia Terra Blacorum și se bucura de aceleași libertăți și de aceeași autonomie ca și Țara Secuilor.

\*) În traducere: Pe malurile pescosului Olt stă cetatea bogată, căreia vechii locuitori i-au dat numele de Făgăraș, încunjurată din toate părțile cu șanțuri și cu puternicul zid. Împrejurul acesteia locuiesc lucrând câmpurile nenumărații Trabali, cărora cetatea le administrează legile și drepturile.

Hașdeu ne spune că istoricul Eder sub Trabali înțelege Bulgari, sub cari se înțeleg Români dela Făgăraș, precum tot Bulgari se numesc Români din Brașov. (B. P. Hașdeu: Negru-Vodă, București 1898, pag. LXIV).

1) Xenopol: Ist. Rom. III 71 și 78. — Pușcariu: Fragm. ist. pag. 32 și 38 și Munții Tămaș și Tămășel (An. Ac. Rom. Seria II T. XXXIII pag. 794. — Bunea: Stăpânii Țării Oltului, pag. 17 și urm. — Filitti: Despre Negru Vodă, pag. 23.

2) N. Densușianu: Monumente p. Istoria Țării Făg. pag. 54—58 și Pușcariu: Fragmente, pag. 3—5.

3) N. Iorga: Ist. Rom. din Ardeal I. 47 și Ist. Rom. (tr. din germ.) I 277. — Szádeczky L.: Fogaras vára... pag. 6. — Bunea o. c. pag. 5.

Același rege, în 1223, vorbește de un pământ luat dela Români și dat Mănăstirii cistercite din Cârța „*terram... exemptam de Blaccis*“<sup>1)</sup>. Tot Andreiu II în 1224, întărind din nou privilegiile Sașilor, le dă dreptul să folosească pădurile Românilor și ale Bisenilor laolaltă cu aceștia. Istoriograful ungar al Ardealului, Alex. Szilágyi, ne spune că pădurile acestea au fost în ținutul de azi al Făgărașului.<sup>2)</sup>

### Ugrinus (1291)

Numele Făgărașului e pomenit apoi într-o diplomă din 1291 a regelui ungar Andreiu III. Cu această diplomă voim să ne ocupăm acuma.

Familia Arpad era pe sfârșite. Sub cei din urmă doi regi din această familie au fost mari tulburări în Ungaria și Ardeal. Ladislau Cumanul (1272—1290) în anii din urmă ai domniei lui, de două ori, în 1288 și 1289, a cercetat Ardealul. De bună seamă a avut puternice motive să se deplaseze de două ori dupăolaltă în Ardeal. După el, Andreiu III (1290—1301) abia s'a întărit puțin pe tron și a liniștit încâtva Ungaria și a alergat și el în Ardeal în Martie 1291, ținând o congregație cu Nobilii (adecă cu Maghiarii) cu Sașii, cu Secuții și cu Valahii pentru reformarea stării lor.

Aceasta e cea dintâi dietă ardeleană separată, cunoscută până acuma, și e prima și ultima în care Românii apar ca națiune alături de Maghiari, Secuți și Sași, cari mai târziu au alcătuit contra noastră vestita „*unio trium nationum*“. Ar fi fost foarte interesant să ne fi rămas hotărârile acestei diete, pentru că din ele am fi cunoscut motivul convocării ei, măsurile ce s'au luat și mai cu seamă rolul Românilor în dieta ardeleană. Cunoaștem numai o hotărâre a acestei diete, din diploma lui Andreiu III din 1291, amintită mai sus, din care se vede că s'a desbătut și plângerea magistrului Ugrinus, căruia i s'au luat pe nedrept moșiile dela Făgăraș și Sâmbăta, pe cari le moște-

1) Iorga: Ist. Rom. d. Ardeal, pag. 47. — Bunea o. c. pag. 7. — Szádeczky o. c. pag. 6. — Pușcariu: Fragmente... pag. 20—23.

2) Iorga, o. c. pag. 43—47. — Ist. Rom. (tr. d. germană) I 277—278; — Bunea o. c. pag. 9. — Pușcariu, o. c. pag. 15—19. — Szilágyi: Erdélyorsz. tört. I pag. 46.

nise de la strămoșii săi. În actul acesta se spune: „cum nos universis Nobilibus, Saxonibus Siculis et Olachis in partibus Transilvanis, apud Albam Iuliae pro reformatione status eorundem congregationem fecissemus...” („când noi am ținut adunare în Alba Iulia cu toți Nobilii, cu Sașii, cu Secuții și cu Românii pentru reformarea stării lor...”). În dietă s'a ridicat magistrul Ugrinus, afirmând că i s'au luat pe nedrept posesiunile dela Făgăraș și Sâmbăta, de lângă Olt. Regele, după ce a întrebat pe cei prezenți, a aflat că Ugrinus a spus adevărul și a decis ca acele posesiuni să fie date lui Ugrinus: Nos igitur, quia ipsas possessiones ad ipsum magistrum Ugrinum juste et legitime novimus et sciamus pertinere, cum omnibus utilitatibus earum et pertinentiis reddimus ipsi magistro Ugrino et per eum suis haeredumque suorum successoribus“. — (Noi astfel, fiindcă am cunoscut și știut că posesiunile acelea au aparținut chiar magistrului Ugrinus pe dreptul și legitim, le redăm magistrului Ugrinus și succesorilor erezilor săi.<sup>1)</sup>

Unii istorici îl socotesc pe Ugrinus ca pe un Domn, duce al Făgărașului, alții numai ca proprietar al unor moșii dela Făgăraș și Sâmbăta. Dacă ar fi fost vorba de stăpânirea Făgărașului și a domeniului său, zic aceștia, ce rost ar fi avut să se pomenească posesiunea dela Sâmbăta deosebit de cea dela Făgăraș?

Cine a putut să fie acest Ugrinus? Unii fac din el un nobil român, alții chiar un descendent al lui Radu Negru, alții îl fac nobil ungar, precum alții se laudă, că i-au găsit origina germană.

Noi ne vom da silința să-l identificăm pe acest Ugrinus, în jurul căruia s'a făcut multă vorbărie și care are un merit foarte mare, de altfel singurul merit pentru noi Românii ardeleni, că în legătură cu el aflăm poziția pe care au ocupat-o

---

<sup>1)</sup> G. Barițiu în „Transilvania”, A. IV. 1871, Brașov, No. 8 pag. 93. — Xenopol: Ist. Rom. II 172—173 și III 23—24. — Pușcariu: Fragm. ist. pag. 29—29 și Ugrinus, pag. 5—7. — Iorga: Faptă și suferință. pag. 25 și Ist. Rom. d. Ardeal I pag. 64. — Bunea: o. c. pag. 9—10. — Szádeczky o. c. pag. 6—7. — Szilágyi o. c. I 70. — Hașdeu o. c. pag. XXXIII și CLX. — Hunfalvy, o. c. I. 386—390. — Pauler Gy.: A magyar nemzet tört. II 422, 437 și 474—475.

Românii din Ardeal la sfârșitul veacului al 13-lea alături de celelalte neamuri conlocuitoare. Identificând pe Ugrinus, vom încerca să facem lumină, încât ne vor permite mijloacele, în o epocă foarte întunecată a Istoriei Românilor.

Noi înclinăm a crede, cu Hașdeu, că Ugrinus nu a stăpânit niciodată nici o moșie din ținutul Făgărașului, ci a căpătat un drept pe hârtie, sau fie chiar și pe piele de căne, rămânând ca, dacă va fi om, să ia și stăpânirea de fapt a Făgărașului. În timpul acela nu erau rare astfel de donații platonice și multe din ele rămăneau numai pe hârtie. Așa Andreiu II dăruia în 1222 Cavalerilor Teutoni dreptul de a stăpâni și ținuturile de peste munți, până la Dunăre, ținuturi cari nu erau în stăpânirea lui Andreiu II, ci rămânea în sarcina vitejiei Cavalerilor să cucerească ținutul dăruit. — Dar chiar și în timpul lui Andreiu III, cu care ne ocupăm, a fost un caz frumos de astfel de dăruire: Împăratul Rudolf al Germaniei, aflând că Andreiu III s'a urcat în 28 Iulie 1290 pe tronul Ungariei, n'a voit să recunoască pe Andreiu de rege, ci a dăruit Ungaria fiului său Albert la 31 Aug. 1290, deși împăratul german nu avea nici un drept asupra Ungariei. Fiul lui Rudolf nu a ajuns în stăpânirea țării dăruite de tatăl său, ci Andreiu III a stăpânit-o până la moartea sa, întâmplată în 1301.<sup>1)</sup>

Dar să ne întoarcem la Ugrinus și să vedem ce spun istoricii despre el.

*G. Bariftiu*, reproducând diploma referitoare la Ugrinus după copia luată de prepozitul Șt. Moldovan dela Lugoj de pe documentele cuprinse în colecția contelui Iosif Kemény, o însoțește cu următorul comentar: „Din acest document de importanță extraordinară pentru istoria noastră aflăm, că regele Andreiu conchiemase și ținuse în luna Martie 1291 una dietă (congregatio, comitia) la Alba Iulia, compusă din „toți Nobilii, Sașii, Secuții și Români Transilvaniei, iară scopul aceleia fusese reformarea statului lor. Cu acea ocaziune venind înaintea regelui și a dietei năgistrul Ugrin, reclamă în contra nedreptei înstrăinări a proprietăților sale, anume Făgăraș și Sâmbăta, așezate aproape

---

1) Marczali H.: Magyarország története az Árpádok korában, Bpsta, 1896, pag. 576.

de râul Olt și producând el documentele și privilegiile sale de proprietate, pretinse ca acele proprietăți să i se restituie și să fie reasezat în posesiunea lor. Atunci regele, voind a se convinge pe deplin de dreptatea pretensiunilor lui Ugrin, a provocat pe aceea Universitate, adecă pe adunarea compusă din Nobili, Sași, Secui și Români, ca să examineze aceea cauză cu deamă-nuntul. Toți cei adunați și fiecare dintre ei mărturisiră în fața regelui, că numitele două proprietăți au aparținut după lege și dreptate magistrulul Ugrin și antecesorilor (protopărinților) săi. Așadar regele dă și restituie acelea proprietăți lui Ugrin și prin el erizilor și la succesorii erizilor săi cu toate foloasele și aparținentele lor în mod irevocabil, pentruca să le poșadă precum le-au poșezut și antecesorii săi“. Dupăce reproduce diploma adaogă: „După noi este aproape minune, că un document de cuprinsul și valoarea acestuia scapă de perire până în zilele noastre, din un secol, în care abia știau scrie arhieriei și o parte a clerului, apoi același document s'a păstrat în decursul altor seculi, în care arhivele țării au devenit de nenumărate ori pradă focului și întru care tocmai să nu fi perit încă și alte documente, pereau însă necurmat acelea, în cari era să fie păstrate și faptele și drepturile familiilor românești și peste tot ale poporului românesc în această țară. Așadar regele Ungariei în 1291 a fost în Transilvania, unde a ținut dietă. Așadar Transilvania încă și înainte cu 580 de ani își avea corpul său legislativ, dieta sa, autonomia sa. Așadar națiunea românească pe atunci încă făcu parte constitutivă din statul Transilvaniei și din sistema sa politică“<sup>1)</sup>.

Se vede de aici, că Barițiu atribue importanță mare acestui document pentru cunoașterea stărilor din Transilvania și a rolului națiunii române. După Barițiu, familia lui Ugrinus ar fi fost românească.

*Cristian Engel* († 1814), luând de adevăr istoric trecerea Românilor peste munți la 1290 sub conducerea lui Radu Negru, pe care îl numește ducele Făgărașului și Amlășului și voevodul Românilor din Ardeal, încearcă să explice astfel această emigrare: „Se poate închipui foarte bine, că după uciderea lui

---

<sup>1)</sup> G. Barițiu: Transilvania din 1871 pag. 93.

Ladislau Cumanul, — episcopul Ardealului, Sașii și alții nu au văzut bucuros pe Românii colonizați acolo (în Ardeal), cari din cauza aceasta au trecut munții la stânga Oltului. În 1290 era stăpân al Făgărașului și al Sâmbetei Ugrinus, de naștere Român. Istoria Ungariei și a Ardealului în adevăr nu amintește nimic despre această emigrare, dar o fac probabilă împrejurările de atunci și o iau ca sigură tradiția tuturor cronicilor românești. Acești emigranți ardeleni s'au contopit într'un popor cu Românii, cari stau sub ocrotirea cetății Severinului și sub stăpânirea boierului Basarab și astfel au format o țară sub domnia lui Radul Negru, care înainte a fost cnezul Românilor dela Făgăraș și Amlaș, iar acuma a întemeiat ca reședință un oraș în Câmpulung și lângă râul Argeș un oraș cu același nume, încunjurat cu ziduri și pavat cu piatră.<sup>1)</sup> După Engel deci Ugrinus a fost Român și stăpân adevărat al Făgărașului.

*Hunfalvy*, reproducând pe Engel, întreabă că de unde știe Engel că Ugrinus a fost Român? Lui *Hunfalvy* i se pare curios, cum nu vede Engel incompatibilitatea lui Ugrinus, domnul și proprietarul Făgărașului și al Sâmbetei, cu Radu Negru, cnezul Românilor de Făgăraș și Amlaș: „După mărturia diplomei, Radul Negru nu a putut fi cnezul Făgărașului, pentru că acesta era proprietatea lui Ugrin și a antecesorilor săi, firește, fiind supus al regelui ungar ca oricare proprietar“. Pentru *Hunfalvy* e clar, că legendarul Negru Vodă, care să fi domnit între 1290 și 1314, n'a fost și n'a putut fi domn al Făgărașului și Amlașului.<sup>2)</sup>

Tot așa întreabă și *Cav. Pușcariu*, care și-a ținut discursul său de intrare în Academia Română despre Ugrinus: „De unde a luat Engel, eventual Eder, etc. dovada, că Ugrinus dela a. 1291 a fost Român? Eu unul nu știu“. *Pușcariu* a arătat ce s'a scris și afirmat despre Ugrinus, dar nu l-a putut identifica.<sup>3)</sup>

*Szilágyi* nu-i dă multă atenție lui Ugrinus, dar bănuiește că a fost tulburat în posesiunea dela Făgăraș și Sâmbăta de Radu Negru, care între titlurile sale avea și pe cel de domn al Făgărașului. Despre scopul dietei din 1291 *Szilágyi* spune: „E

1) Istoria Moldovei și a Valahiei, Halle 1804, pag. 147.

2) *Hunfalvy Pát*, o. c. 384—385.

3) *Pușcariu, Ugrinus*, pag. 7.

foarte de crezut, că o problemă a dietei a fost și aceea, ca după asigurarea drepturilor și privilegiilor să oprească emigrarea Sașilor și Românilor, pe cari i-au amăgit spre Muntenia privilegiile cele magnifice și totodată să orânduiască raportul dintre comunitate, Secui, Sași și cnezate, unul față de altul și față de coroana maghiară.<sup>1)</sup>

*Xenopol*, care susține trecerea lui Radu Negru dela Făgăraș pe la 1290 și întemeierea din partea lui a Țării Românești, vorbind de actul lui Ugrinus dela 1291, spune că nu poate fi vorba de ducatul Făgărașului, ci de două moșii, una la Făgăraș, alta la Sâmbăta: „Așadar, zice Xenopol, posesia Fugros a magistrului Ugrinus nu are nimic a face cu ducatul Făgărașului, din care a putut foarte bine să se pogoare în Muntenia Radu Negru, precum nici acesta nu are nimica de împărțit cu magistrul Ugrinus, fiul lui Baarch. Ba, noi credem chiar a vedea în pierderea posesiunilor sale de către magistrul Ugrinus, un efect al răsbunării lui Negru Vodă, care înainte de a părăsi Făgărașul (ducatul), își varsă focul asupra celor ce-i pricinuiseră neajunsuri, precum vom vedea, că face răsvrățitorul Bogdan, întemeietorul Moldovei, cu proprietățile lui Dragoș, fiul lui Gyula. S'ar putea chiar presupune, că tulburările produse prin ieșirea Românilor din Transilvania îndemnaseră pe rege a ținea acea mare congregație în Alba Iulia, unde convocase și pe Valahi și se ocupă de îndreptarea stării lor (pro reformatione status eorundem).<sup>2)</sup>

*Hașdeu*, vorbind de donația cuprinsă în diploma dela 1291 a lui Andreiu III, afirmă că „rămăsese atunci curat platonice, de vremece magistrul Ugrin n'a intrat nici el, nici posteritatea lui în posesiunea frumoasei donațiuni“.<sup>3)</sup> Hașdeu îl găsește pe Ugrin în „Chronicon Posoniense“, care povestind aventurile regelui ungar Otto de Bavaria, spune că voevodul ardelean Ladislau l-ar fi trimis pe Otto la Seghedin, la magistrul Ugrin, partizanul lui Carol Robert. Ugrin apoi l-ar fi alungat pe Otto din regat. Hașdeu spune că trimiterea lui Otto la Seghedin e desmințită de totalitatea izvoarelor istorice contemporane și susține, ca singură dovedită, trimiterea lui Otto la domnul Vlahilor de peste

1) Szilágyi, o. c. pag 69—70.

2) A. D. Xenopol: Istoria Românilor (ed. III) vol. III pag. 23—25.

3) Hașdeu: Negru-Vodă pag. CLX.



munți, care atunci era Mircea,<sup>1)</sup> pe care Hașdeu îl identifică cu Tihomir<sup>2)</sup>.

Din „Chronicon Poseniense” ne alegem cu afirmațiunea că Ugrin pe la 1307 era sprijinitorul lui Carol Robert și avea stăpânire pe la Seghedin, ceea ce ne va ajuta la identificarea lui.

*Di Iorga* socotește pe Ugrin de Român. „Astfel se constată un element românesc având pământ din generație în generație asimilat constituțional cu elementul rural al celorlalte națiuni stăpânitoare.”<sup>3)</sup> Tot de părerea aceasta a rămas d. Iorga până acuma, socotind pe Ugrin între Români cari, primind legea catolică, intraseră în tovărășia luptătorilor sub steagul regal, fiind ridicat pe treapta privilegiatilor și fiind stăpân al Făgărașului și al Sâmbetei.<sup>4)</sup>

*Pauler*, în fine, ne spune că acest Ugrinus (el îl numește Pocsfia Ugron, așadar Ungur sadea, a fost ban de Macsó,<sup>5)</sup> mai târziu domn al Bosniei și al Macioului, proprietar în Sirmiu și în Ardeal, în județele Vas și Nograd și avea palat în Strigoniu, iar *Chronicon Poseniense*, cum am văzut, ne spune că era stăpân al Seghedinului. Era dar unul din marii potentăți ai Ungariei dela sfârșitul veacului al 13-lea, unul din acei trufași magnați cari aveau cuvânt hotărâtor în afacerile țării, fiindcă dispunea de multă avere, de multă putere și de oameni mulți, din cari își forma, în caz de nevoie, o armată impunătoare. Ugron acesta era unul din stâlpii regatului lui Andreiu III, era „homo regius”, om de încredere și de nădejde al lui Andreiu, care avea mult de lucru până să poată împăciui țara așa de mult tulburată sub antecesorul său Ladislau Cumanul. *Pauler* ni-l prezintă pe Ugrin ca om al regiunii și astfel e și mai explicabilă influența lui asupra regelui.

Acest Ugron-Ugrin însoțește pe regele său în Martie 1291 în Ardeal, la Alba Iulia, unde reclamă Făgărașul și Sâmbăta, pe cari regele, după consultarea adunării, i le recunoaște. Mai târziu,

1) Hașdeu: Negru Vodă, pg. CLXXX.

2) ” ” ” ” CLXXV,

3) Iorga: Istoria Românilor din Ardeal, vol. I. București, pag. 64.

4) Iorga: Faptă și suferință, pag. 25.

5) *Pauler* o. c. pag. 422, 437 și 474—475. (Banatul de Macsó se întindea în partea de nord a Serbiei, despărțit de Bosnia prin râul Drina).

în Mai 1292, Andreiu îl trimite înaintea mamei sale Tomaşina, pe care a chemat-o din Veneţia în ţară, ca să aibă şi ea parte din puterea şi strălucirea regală. Magistrul Ugrin însă, în drum, a fost prins de nişte infideli.<sup>1)</sup>

Bogaţia şi puterea magistrului Ugrin l-au impresionat pe Andreiu, de la ocuparea tronului, şi de aceea a încercat totul, ca să şi-l apropie, Ugrin însuşi l-a sprijinit pe Andreiu, fiindcă era din dinastia lui Arpad şi tot din acest motiv mai târziu a sprijinit pe Carol Robert, înrudit cu dinastia arpadiană. De bună seamă Ugrin a însoţit pe Andreiu în Februarie 1291 la Székesfehérvár, unde regele a dat diploma cu care întăria drepturile şi privilegiile ţării — şi între ele şi pe ale Saşilor din Ardeal, numindu-le în mod deosebit — şi mai târziu îl însoţeşte pe rege în Ardeal, la Alba Iulia, în Martie 1291, unde regele a ținut dieta amintită, de la care nu ne-a rămas decât numai diploma în care se recunoaşte dreptul lui Ugrin asupra Făgăraşului şi Sâmbetei.

Acestea toate ne fac să credem că Andreiu III, aflând de importanţa Făgăraşului, a socotit că ar fi bine să ajungă în mâna unui favorit al său. Insuşi puternicul magnat va fi avut dorinţa să ajungă şi domn al Făgăraşului, a cărui faimă era mare, ca şi importanţa şi frumuseţea sa. Insaşi redactarea actului de la 1291 arată că ceice l-au compus cunoşteau numai din auzite Făgăraşul, pentrucă n'ar fi vorbit de Făgăraş şi Sâmbăta, când Sâmbăta era numai o anexă a Făgăraşului.

Cum ar fi putut însă să recunoască Nobilii, Saşii, Secuii şi Românii drepturile lui Ugrin şi ale strămoşilor săi asupra Făgăraşului? Fără îndoială Andreiu III în timpul acela atât de tulbure a venit în Ardeal însoţit de favoriţii şi partizanii săi din Ungaria, cu putere armată şi când unul din cei mai puternici oameni ai săi a reclamat un drept, deşi nu avea nici un temei, nime nu a îndrăznit să-l contrazică, fiindcă la spatele sale erau luptătorii săi şi aliaţii săi. Doar avem a face cu unul din acei mici regi cari erau mai puternici decât regele încoronat, cum observa Szilágyi, vorbind de capii aristocraţiei maghiare din timpul acela<sup>2)</sup>.

1) Pauler o. şi l. c.

2) Szilágyi, o. c. I, pag. 86.

Desigur Făgărașul nu a avut reprezentant la Alba Iulia. Domnul Făgărașului, fiind fiu, sau frate și poate asociat la domnie al domnului de peste munți, nu se socotea ca făcând parte din magnații ardeleni cu drept de a lua parte la dieta ardeleană. — Chiar în acest timp domnul Făgărașului, după cronică, era în expediție peste munți, „ca să facă țară nouă”, și astfel înțelegem ușor, cum se poate vorbi despre Făgăraș și cum poate fi dăruit fără nici o opoziție.

Cum de nu a luat Făgărașul puternicul Ugrinus? De bună seamă el dela Alba Iulia a însoțit din nou pe rege în Ungaria, unde tulburările și revoltele se țineau lanț. În Maiu 1292 îl găsim prizonier în mâinile infidelilor regelui. La aceasta mai avem tot dreptul să adăugăm, că viteazul voevod al Ardealului, Roland, (1282—1297), devenit ~~atop~~ puternic pe timpul lui Andreiu III, desigur că nu ar fi văzut bucuros pe un puternic favorit al regelui așezat în cea mai însemnată cetate a Ardealului de miazăzi. Și să nu uităm că puternicul domn al Macioului și al Bosniei atât de depărtate, ar fi trebuit să ia lupta cu domnul Făgărașului, sau cu înlocuitorul său, care aici era acasă și toată frunza și iarba îi erau prietene și credincioase. Iată pentruce credem, cu Hașdeu, că Ugrinus niciodată nu a ajuns stăpân nici al Făgărașului, nici al vreunei moșii dela Făgăraș. Hașdeu o credea această, fără a-l fi identificat pe Ugrinus, bazat numai pe obiceiul timpului, noi o credem, dupăce l-am identificat. Dar deși nu a stăpânit nici Făgărașul, nici vreo moșie pe aici, un bine totuși ne-a rămas pe urma lui Ugrinus, un bine pentru care merită să fie pomenit în Istoria Făgărașului și a Ardealului, deoarece ne-a lăsat o dovadă despre vechimea noastră în această țară și a drepturilor noastre asupra ei și dovada aceasta ne spune, că în dieta din 1291 alături de Maghiari, Sași și Secui au luat parte în condiții egale și Românii.

Aceasta e prima dietă separată a Ardealului, cunoscută până acuma, de care însă avem cunoștința numai din diploma referitoare la Ugrinus și numai în această dietă îi găsim pe Români ca națiune egală și deplin îndreptățită cu Maghiarii, Secuii și Sașii. Românii mai târziu nu figurează ca națiune în dietele ardeleni. Cu un an mai târziu, la 29 Iulie 1292, se ține dieta, în care găsim nobilimea maghiară, săcuiască, săsească și cumană.

Se poate că sub cea cumană aci să se înțeleagă cea română, deoarece se confundau adesea Românii cu Cumanii, după cum ne arată d. Iorga<sup>1)</sup>, dar sub Andreiu III s'a mai ținut o dietă la 1298, la care Românii nu mai iau parte și nici de Cumani nu se mai vorbește. Se vede că ceva s'a schimbat în situația politică în defavorul Românilor din Ardeal. Aceasta să fie „reformatio status eorum“, de care vorbește regele în diploma lui Ugrinus? De aci încolo poporul românesc nu mai ia parte la adunările cari hotărau de soarta lor și de a țării, de glia căreia se legau cu toată dragostea.

După 1291 nu găsim câțeva vreme date istorice despre Făgăraș. În acest timp se întâmplă întemeierea și închegarea Țării Românești, la care Făgărășenii au avut o parte însemnată. La 1368 Vladislav, domnul Țării Românești se numește: „Ladislavus Dei et regiae Majestatis Waivoda Transalpinus, et Banus de Zevrino, Dux de Fugrus“.<sup>2)</sup>

### Terra Blacorum

Care a putut fi soarta Făgărașului înainte de 1368? Sigur e, că Țara Oltului și cea făgărășană s'a numit Terra Blacorum chiar și după ce s'a întins domnia regelui ungar asupra Ardealului. De aci se vede că Țara Făgărașului a fost o țărișoară românească aparte, cu voivodul său, cu autonomia sa, cu legile și obiceiurile sale. Tot ca țară aparte a fost considerată în veacul al XIII și de regii ungari, la fel cu Țara Secuilor, cum am văzut mai sus. Țara Secuilor era cărmuită printr'un „comes“, tot așa părțile Solnocului. Ardealul era cărmuit prin voivozi. De regulă erau doi voivozi, unul pe lângă rege, celălalt în țară. Voivozii aveau și câte un comițiat, comite al Solnocului, sau al Secuilor, sau chiar al amândurora. Sașii încă aveau un „comes“

---

1) N. Iorga: Cele mai vechi cronici ungurești și trecutul Românilor, în „Revista istorică“, An. VIII 1922. No. 1—3, pag 11—12 și Faptă și suferință. pag. 14—25.

2) Bunea o. c. pag. 7. — Hașdeu o. c. pag. L. — Xenopol III pag. 71. — Pușcariu: Fragm. ist. pag. 32—35.

al lor. Voievozii și comiții aveau drepturi mari: conducerea armatei și o parte însemnată din veniturile țării.<sup>1)</sup>

Țara Făgărașului — Terra Blacorum — și-a avut voivodul său, nume pe care îl indică tradiția, și ca urmaș al acestora se numește Vladislav „dux“, iar urmașii săi „herțeg“ și astfel înțelegem, de ce boierii români respectau până prin veacul al 16-lea pe domnul Făgărașului ca pe un principe, cum ne spune Nicolae Românul.

Hașdeu pune ca domn al Făgărașului, pe la 1299, pe Mircea — pe care îl identifică cu Tihomir — de la care l-au luat Ungurii, sau mai bine zis voivodul ardelean Ladislau, la 1300, care l-a fortificat. Mai târziu, Ladislau având nevoie de ajutorul domnului de peste munți, a redat acestuia Făgărașul. După Hașdeu, Mircea-Tihomir, „fratele și succesorul lui Dan I din ramura Basarabilor de Romanai“, ia Făgărașul dela Unguri înainte de 1307, devenind aliat cu voivodul Ladislau, care în 1308 îi trimite spre pază pe regele Otto Bavarezul. Mircea însă îl face scăpat pe rege. După reluarea Făgărașului dela Unguri, Hașdeu îl așează aici pe Alexandru, pe care îl socotește fiu al lui Tihomir-Mircea. După Hașdeu, Mircea a stăpânit Făgărașul ca și antecesorii săi și el a pus pe Alexandru, acesta pe Nicolae, Nicolae pe Vladislav, acesta pe Radu, după care urmează Dan. Trecerea lui Dan peste munți, ca să ocupe tronul Munteniei, concordă cu legenda Văcăreștilor de la Odobescu.<sup>2)</sup> Dacă Hașdeu ar fi avut datele istorice cunoscute azi, ne-ar da șirul domnilor Făgărașului așa: Tihomir, Basarab, Nicolae-Alexandru, Vladislav, Radu, Dan, Mircea. Acesta e șirul indicat de datele istorice pe cari putem edifica azi.

(Va urma)



1) Szilágyi, o. c. I 75—77 și 191. — Iorga: Ist. pop. rom. (tr. d. germană) I 315—321.

2) Hașdeu, o. c. pag. CLXXV—CLXXX.

## Pe marginea unei cărți

— C. Graur: Cu privire la Franz Ferdinand.\*) —

Iată o carte nouă, cu un titlu surprinzător. Și tocmai bun ca să ne evoce strigoii unor ziduri vechi. Pe cine-l mai preocupă azi mortul dela Artstetten? Pe care Român îl mai poartă gândul la sicriile cesaro-crăiești din cripta mănăstirii Capușinilor?

O răsfoiesc. O galerie de portrete uitate. Un muzeu de figuri istorice. O arhivă de mărunțișuri politice, corespondențe și memorii de regi, miniștri și diplomați, din slova cărora am văzut reînviindu-mi o clipă pajura cea cu două capete. Am revăzut Hofburgul și Ballplatzul de altădată, cu întreg cortegiul lor de umbre... *Trebuia s'o citească*. Și nu-mi pare rău de loc.

Citind-o, am găsit în paginile ei lucruri cunoscute, cu anexe și digresiuni mai puțin interesante. Am găsit însă o sumedenie de lucruri necunoscute și extrem de interesante. Unele deadreptul revelatoare. Acestea din urmă constituie esența cărții și-i justifică rostul. În centrul unui vast material memorialist, pe care autorul — ziarist de bogate resurse — l-a orânduit cu metodă, se concentrează autentic figura lui Franz Ferdinand. Acela care a fost *o mare nădejde* pentru noi, Românii din Transilvania. Desnădăjduiți de atâtea lupte sterile, începusem să vedem în arhiducele moștenitor pe mântuitorul de mâine al unui neam, „care de mult așteaptă o dreaptă sărbătoare“.

Iar în ziua de 28 Iunie 1914, când glonte dela Serajevo l-a răpus, noi l-am jelit. Și am rămas cu sufletul întunecat, ca omul care-și vede steaua norocului căzând de pe cer.

Ei bine, e suficient să parcurgi un sfert din documentele reproduse de dl C. Graur, ca s'ajungi la convingerea, că toți acei care și-au plăsmuit din Franz Ferdinand un idol, au fost frați de cruce cu Badea Cârțan.

Idolul a fost un simplu Habsburg — de lut.

Credința noastră a fost o iluzie deșartă, ca atâtea altele. „Legenda“ e spulberată acum definitiv. La lumina documentelor postume, ideile fundamentale ale lui Franz Ferdinand, concepțiile lui politice și sociale, ies la iveală ca secretul unei scrisori ascuns în cerneală simpatcă.

Iată-l: „militarist extrem, catolic fervent, reprezentând vechea tradiție monarhică în cea mai deplină accepțiune“. În puținele concesiuni acordate, sub presiunea spiritului modern, de unchiul său Franz Iosef, nepotul vedea tocmai pricina de căpetenie a slăbirii monarhiei, pe care el o vroia mare și puternică, supusă

\*) Edit. „Adevărul“. 1935. pp. 576.

înlauntru și temută în afară. Vroia doar încetarea conflictelor naționale și politice în sânul monarhiei, numai pentru ca să poată duce războiul, pe viață și pe moarte, cu vecinii: cu Serbia, cu Italia și cu Rusia. Numai din punctul acesta de vedere făcea pe aliatul naționalităților (în special pe protectorul Românilor și al Cehilor), de simpatia cărora avea nevoie, *ca sperietoare*, pentru cerbicia și aroganța Budapestei, care nu aproba nici un spor de cheltueli pe seama armatei, decât în schimbul unor avantajii politice. Spirit dezordonat, temperament pasional și lipsit de consistență, a fost o vreme, când Franz Ferdinand proceea o „Austrie Mare“, o împărăție federală [Ucenicul acestei himere a fost la noi Dr. Aurel Popovici și alții...]. Mai târziu, arhiducele ar fi acceptat ideia trialismului, ca pe urmă să mai treacă prin diferite metamorfoze, fără ca vreuna din ele să însemneze o autonomie sau o egalitate de drepturi politice pentru noi, Românii din Transilvania și Bucovina. Dimpotrivă, *el* a fost, care a avut grija, în 1914, ca împăcarea cu Românii, încercată pro forma de contele Tisza, să nu se facă. Ați înțeles? Omul, care promitea o „Austrie Mare“, modernă și unită, în care popoarele să trăiască în pace și onor, rămăsese tot la metodele perfide ale lui Metternich. Tot la vechea deviză habsburgică: divide et impera!

Horia și Moșii lui au putut să creadă că Iosif II se prăpădește cu firea de dragul iobagilor valahi. Dar, după pățania lui, a lui Avram Iancu și a Memorandiștilor, te întrebi în adevăr: cum am putut fi atât de naivi să ne mai răzimăm de umbra aceleiași trestii imperiale? Românofilismul lui Franz Ferdinand n'a fost decât vechiul clișeu al gogoriței din Schönbrunn. Habsburgii și acoliții lor nu învață nimic și nu uită nimic.

Iată învățătura, care se desprinde din paginile acestei cărți și care-i împrumută o notă de actualitate pentru zilele noastre, când spectrul Habsburgilor pare a se proiecta din nou pe firmamentul Europei.

**Gh. Tulbure**



## Cronica comunei Prejmer

de Th. Tartler—Trad. de I. Ludu

(Continuare din nr. 5, anul 1934)

*Art. 38. II. Diferitele incendii*, prin cari a fost groaznic pustiit acest frumos târg, au fost arătate la art. 37, căci adeseori în decursul unui singur an acest iubit Prejmer a fost prefăcut de atâtea ori în cenușe de către dușmani, încât este lucru de mirare cum de s'a mai putut înfiripa din nou. — Până în ziua de astăzi (1750—1760) zac multe case ce fuseseră frumos zidite, în ruine, și cele din jurul cetății, cele de la Strada Mare și până la Ulicioară sau Unghiu, au rămas nezidite și nu se mai vede nimic din ele afară de temelii de zid în pământ; în dosul bisericei, dela Ulicioară până la cealaltă Ulicioară au fost și înainte de asta, în vremuri vechi, case de locuit. Astfel se văd pe ici-colo în uliți încă multe ziduri și pivniți, pe cari nimeni nu le-a mai ridicat; totuși pentruca cititorul curios să poată ști în ce an și de către cine a fost ars Prejmerul, voiu arăta aici:

De către popoare răsboinice dușmane, a fost ars Prejmerul mai mult de 20 de ori și anume:

- În anul 1115* de către Turci;
- " " 1223 de Tătari;
- " " 1236 și cu un an înainte de Turci și Tătari;
- " " 1343 și 1393 tot de aceștia;
- În anul 1431* iarăși, *în 1440* tot așa;
- " " 1521 de Voevodul valah;
- " " 1529 de Mayland (Mailat);
- " " 1552 (10 Iunie) de Turci;
- " " 1558, în 18 August, de Tătari;
- " " 1586 și 1599 de Mihai Vodă;
- " " 1600, în 10 Sept., item, în 18 Sept. și 29 Oct. tot de acest tiran;
- În anul 1602*, în 22 Iulie, de Radu Vodă;
- " " 1611, în 27 Iulie, de Gavril Báthori;
- " " 1611, în Septemvrie, de Turci și Tătari;
- " " 1642 și 1646 tot de acești mișei;
- " " 1652 de noroadele valahe.



Tocmai înainte cu 100 ani, tot în 10 Iunie, a ars Prejmerul împreună cu castel cu tot.

*În anul 1692, de Turci și Tătari;*

„ „ 1704, în 14 Aprilie, de Curuși;

„ „ 1704, în 30 Mai, iarăși, așa că au rămas numai 3 case ticăloase.

*În anul 1705, tot de această adunătură. (Gesindel).*

De oameni fără D-zeu, îndeosebi de Valahii cei răsbunători a fost aprins acest târg adeseori, pe ici pe colo, dintre cari însă pomenim numai pe acestea.

*La 1748, au aprins Ulița Morii.*

*La 1751, în 2 Aprilie, a pus cineva foc în pae, după șura lui Chrestel Thoïs, însă focul s'a oprit numai la pae.*

*Idem în 29 Aprilie noaptea la ora 1, ard în Ulița Morii 10 curți cu totul; în timp de 3 ani de 2 ori.*

*Idem în 2 Mai la ora 8 seara ard trei curți pe Strada Petrii. Focul a fost pus la Merten Teutsch și au ars 8 zidiri.*

*La 1751, în 23 Mai la ora 11 noaptea, arde Unghiul unde joacă Klausen Hanes, cu totul, iar de aci focul se întinde în Ulița Morii și ard 44 de curți.*

*La 1752, în 16 Aprilie, ard 8 curți în Strada Morii.*

*Idem în 6 Iunie la ora 11 noaptea, încă odată 8 curți.*

*În 8 Iunie apoi la ora 12, se întinde incendiul în 2 străzi, Ulița Lungă și în Strada Cenușii și ard cu totul 42 de curți. Tot așa și din Strada Broăștii o parte bună.*

*La 1756 ard 48 de curți.*

*La 1758 în Strada Petrii și Ulicioară ard încă odată 92 de curți.*

*La 1787, în 13 Aprilie, s'a aprins la Ioan Kirres și au ars iarăși 16 gazde.*

*La 1811, în 10 Octomvrie, s'a aprins la Martin Butt și au ars 16 gazde, din vina lui Mihail Alies Krasten.*

*La 1811, în 1 Noemvrie, a pus foc Mihail Alies la Georg Kentz, din Strada Petrii și au ars 11 gazde cu bucatele.*

*La 1812, în 7 Mai, în ziua de Ispas, după vecernie, a ars Kristian Iunesch Gakesch în Strada Nouă.*

*La 1812, în 11 August, s'a aprins un foc la Georg Preidt Todt, după biserică și au ars 3 gazde.*

*La 1814*, în 16 Septemvrie, a pus cineva foc la Ioan Kirres și au ars 21 gazde.

*La 1814*, în 9 Noemvrie, a pus cineva foc la funogiul de atunci (Wortman) în Strada Lungă, lângă Ulicioară, și au ars 7 gazde, prefăcându-se tot în cenușe, arzând și bucatele.

*La 1815*, în 8 Iulie, băeți de 4—5 ani au făcut foc într'un grajd în Strada Lungă și au ars 5 gazde.

*La 1843*, în noaptea dinspre 3 Decemvrie la ora 11, ard 2 case în Strada Broaștii.

*La 1844*, în 6 Aprilie, îi arde lui George Kaul grajdul, și i-au ars o pereche de boi, 3 vaci și toți porcii.

*La 1862*, în 6 Noemvrie, ora 2 d. m. se aprinde la George Schmidt și Iohann Hell în Strada Lungă și ard 23 gazde, care aveau bucatele în șuri, la unii și carăle și hainele, fiind un vânt mare.

*La 1863*, în 24 Aprilie, dimineața, arde șura și grajdul lui Lukas Löx.

*La 1863*, în 17 Octomvrie la ora 4 dimineața, arde copeșișul de țiglă de pe grajdul lui Lukas Kaufmes, scăpând cu atâta.

*La 1864*, arde lui Iohann Abraham și Iohann Teutsch în Strada Lungă și i-au ars lui Abraham un car ferecat și un cal în valoare de 80 florini, precum și o vacă cu vițel. Afară de asta au mai ars 14 șuri și 8 grajduri și 2 odăi în noaptea din 13 spre 14 Aprilie.

*La 1865*, la ora 2 dimineața în 7 Iulie, s'a aprins la văduvul Ioan Madlin în Strada Nouă și au ars 7 case, 7 grajduri și 6 șuri.

La 31 Iulie spre 1 August ora 12, arde grajdul lui Andreas Thies din ulicioară.

*La 1865*, în 7 Septemvrie la ora 3 dimineața, a fost un foc în capul Uliței Nouă și au ars 3 case, 3 grajduri și 4 șuri, cu toate bucatele dela 5 gazde.

*La 1865*, în 24 Decemvrie la ora 7, s'a aprins la Nicolae Bohâlțean și au ars 3 șuri și 3 grajduri.

*La 1867*, în 29 Martie la ora 3 dimineața, s'a aprins la Ioan Butt din Strada Cenușii, arzând 10 șuri și 7 grajduri.

Idem, la 27 Aprilie la ora 1 $\frac{1}{2}$  dimineața, s'a iscat foc în Strada Nouă și au ars 4 case, 5 grajduri și 4 șuri.

*La 1870, în 13 Aprilie s'a aprins în Ulicioara de lângă Țigănie și au ars 8 șuri, 7 grajduri și 2 case.*

*La 1870, în 21 Noemvrie, s'a iscat un foc la Ioan Kaufmes, în colțul Uliței Lungi și au ars 20 de șuri și câteva grajduri de piatră.*

*La 1872, în 27 Martie, s'a aprins la Mihail Schütz și au ars 4 șuri și un grajd.*

*La 1872, în 13 Aprilie la ora 8 seara, a aprins un soldat șura lui Markus Kaul și au ars în această stradă și în Unghiu 12 șuri și 2 grajduri de cărămidă.*

*La 1874, în 1 Aprilie, a fost un foc în Strada Brașovului și sus în Ulița Nouă și au ars 10 gazde.*

*La 1876, în 24 Aprilie, a fost un foc la Petru Plontsch în Strada Lungă și au ars 2 șuri.*

*La 1880, în 18 Februarie, s'a aprins Fabrica de hârtie și a ars o parte bună din ea.*

*La 1880, în 4 Martie ora 11 noaptea, s'a iscat un foc în Strada Cenușii la Iohann Töck și a ars aproape întreagă Strada Românească și câteva șuri în Strada Morii.*

*La 1881, în 6 Ianuarie la ora 2 noaptea, a ars șura lui Thomas Römer, din Strada Cenușii.*

*În 12 August a ars șura comunală dela poarta Brașovului și au ars încă 4 gazde cu totul.*

*În 23 Septemvrie, s'a aprins un foc la Iohann Teutsch, în capul Str. Cenușii și au ars 21 gazde, împreună cu grajdurile de cărămidă și șurile, cari au fost pline de bucate. A ars și o mașină de împlătit.*

*La 1884, în 12 Februarie la ora 1 p. m., a ars la Iohann Klutsch în Strada Morii și au ars 5 șuri.*

*La 1886, în Martie, a fost un foc la Georg Hell și au ars 2 șuri.*

*La 1887, în 25 Septemvrie la ora 9 seara, a ars la Martin Bartsch în Strada Broaștii și au ars șura lui și a lui Iohann Rosch.*

*De-atunci încôace au fost în fiecare an 2—3 focuri, în diferite locuri.*

*Art 39. III. Prejmerul a fost totdeauna, cu prilejul incendiilor mai mari, prădat de popoare dușmane, și de multeori,*

după cum s'a scris mai sus, de ex. în anii 1336, 1431, 1447, 1493, etc. Tătarii au dus cu ei în Crimeea mulți Prejmereni. (vezi art. 37).

Art. 40 IV. Din voia lui D-zeu, au aprins și trăsnetele, multe uliți și case cari au ars.

*În anul 1737* a trăsnit la Martin Klutsch și au ars câteva curți în strada Cenușii.

*În anul 1739* a trăsnit la Coponyioaie și a ars la ea și la vecini.

*În anul 1745*, încă odată în casa Coponyioaiei.

*În anul 1754* a trăsnit iar acolo, la vecinul Iohann Kaufmes și au ars 3 șuri. Curând după asta a trăsnit în Strada Morii și au ars câteva șuri.

*În anul 1828*, în 30 Iunie, s'a aprins din trăsnet, coperișul grajdului lui Simon Bedner, din Ulița Mare și au ars 3 gazde.

*În anul 1832*, în 24 Mai, a aprins fulgerul coperișul casei lui Mihail Bruss în Strada Morii, dar har Domnului, nu s'a produs incendiu.

*În anul 1864*, în 19 Iunie, a trăsnit în odaie la Iohann Morres și a rupt un deget al unui soldat ulan, pe alt ulan l-au dus la spital. Ceasul de perete și cu lanțul lui au fost rupte de fulger.

De atunci au mai fost multe alte cazuri.

Art. 41. V. Cauzele nenorocirilor cari s'au întâmplat în acest târg au fost verile secetoase și fierbinți, grindina și alte vremuri de felul acesta.

O vară tare fierbinte și atât de secetoasă a fost în anul 1717, când ardea chiar și pământul și pomii se uscau din pământ.

Grindina a nimicît în anul 1737 cu totul grâul, în câmpul cătră Târlung, care după asta a crescut din nou, dar cu spicele goale, astfel că oamenii l-au tăiat în loc de pae.

*În anul 1750*, August 24, a bătut grindina încă odată toate plantațiile în timpul verii, câmpul și pomii din grădini au fost stricați așa de tare atunci, încât mulți stau până astăzi uscați.

*În anul 1758* a fost bătut cu totul câmpul din spre Târlung.

*În anul 1796*, în 28 Iunie, a bătut grindina câmpul din spre Părăul Porcilor și rugina a mâncat tot ce a rămas după grindină.

*În anul 1813*, în 18 Iulie, a bătut grindina în câmpul din spre Hărman, din rândul al 3-lea până în rândul al 11-lea tot.

*În anul 1820*, în 24 Iulie, a bătut grindina în câmpul dinspre Părăul Porcilor, și a stricat bucatele de vară dinspre Hărman.

*În anul 1832*, în 24 Mai, s'a iscat iar o furtună cu vânt și spargere de nori, fulgere și grindină, de credeai că a venit sfârșitul lumii.

În 27 Mai, a fost iar o furtună, cu ploaie neconținută, încât toate răurile s'au umflat și s'au înecat 2 fete române, în Timiș, cari veneau dela Brașov, acasă.

*În 1878*, pe timpul fânului, a căzut o ploaie lungă, neconținută, încât s'a produs o inundație și apa a adus fânul din fânațe, în multe locuri, sau l-a acoperit cu nomol. De aceea în 1879 s'au făcut în fânațe mai multe canale de scurgere de apă. Și de atunci încoace s'au produs de mai multe ori ploi, inundații și vremuri grele.

Recolte rele, scumpete și foamete au urmat, aproape totdeauna, războaielor nimicitoare, deoarece dușmanii ori prădau întregile rezerve de bucate, ori le ardeau în sat sau pe câmp, dar cele mai grele le-au simțit Prejmerenii în anii 1570, 1577, și în anii 1602—1604, când a fost o asemenea foamete pretutindeni în Transilvania și Țara Bârsei, și îndeosebi la Sibiu, Bistrița, Aiud și Cluj, încât „un om mânca pe altul“.

În Codlea mulți și-au dat din pricina foamei toată moșia lor arabilă, numai pentru un „Hankelich“, adică pentru o pânișoară coaptă, — de aceea se și numesc cei cu arăturile până în ziua de azi „plăcintari“.

În anii 1607, 1611, 1612, 1639, 1649, 1650, 1660, 1661, 1671, 1690, 1718, 1719, și 1739—1740, toate bucatele au fost foarte scumpe și mulți săraci trebuiau să rabde, ba chiar să moară de foame. (Vezi despre aceasta Historia lui Hegjes, Item și Cronica lui Fuchs dela 1602—1604).



# Craiul munților

Poem dramatic

de Al. Ceușianu

ACT II. (Cont.)

Scena VIII-a.

Cealaltți, BUTEANU, DOBRA, ANDREICA, BEGNESCU,  
MOLDOVAN, MOGA, MUREȘIANU, OLTEAN.

*Buteanu* : (zărindu-l pe Dragoș, aprins)  
Aici ești trădătorule? Blestem  
Asupra ta. (Dragoș s'a întors înspre Hat-  
vani făcându-se că ignorează apostrofa).

*Hatvani* : (disprețuitor) Ce sperietori nătânge !...  
Sălbatecul acela care plânge  
Nu-i lancu?

(Murmur de indignare printre prizonieri).

*Andreica* : Nimenea nu plânge.

*Hatvani* : (înfinzind mâna) Cine  
S'a'ncumentat să mă 'nterupă?

*Dobra* : Bine  
Că ne 'ntrebați. Nu știm cum am ajuns  
Aicea. Credem că ni'ți da răspuns  
De ce suntem tratați ca niște robi?  
Loviți și înjosiți? (din ce în ce mai pornit)  
Ce fel de scop

Poate avea batjocura nedeamnă  
Ce ni s'aduce? Spuneți ce înseamnă  
Alaiul rușinos ce ni se face  
Când angajasem convorbiri de pace  
Cu Dvoastră?

*Călugărul* : (șoptind către Hatvani). Țsta a condus  
La Zlatna cetele cari au distrus  
Orașul.

*Hatvani* : (pornit) Și 'ndrăznește?...

*Dobra* : Am crezut  
In vorbele 'nfrățirii. N'am văzut  
Urzelile menite să ne 'nșele  
Bunacredința noastră cu momele  
De bâlci. Atacul a venit năpraznic  
Și-acum ne-ați prins de gât.

- Hatvani* : (izbucnind) Ești un obraznic  
Tâlharule! Chiar tu ne spurcăești?  
Tu? Demonul ispravei mișelești  
Din Zlatna? Nu uita că meriți ștreangul...  
(retezând tresărirea lui Dobra)  
Nici un cuvânt!...  
(autoritar) Duceți-l!
- Niște ostași îi înconjoară și după o scurtă busculadă îl scot. *Hatvani* își poartă privirea sfidătoare între prizonieri, — apoi clipind din gene)
- Hatvani* : Unde-i lanču?  
*Moldovan* : Nu este-aici.  
*Hatvani* : Voesc să-l văd.  
*Oltean* : S'a dus.  
*Al IV-lea ofițer* : Câți am aflat, pe toți Vi i-am adus  
*Hatvani* : (încruntat) Zici că s'a dus?  
*Buteanu* : (intervenind) Nu suntem noi destui  
Aici să pătimim în locul lui?  
*Hatvani* : (către soldați) Il vreau pe Avram lanču  
Mort sau viu!  
*Ofițerul* : Am înțeles. (lese cu o parte din soldați)  
*Buteanu* : Vi-e truda în pustiu.  
Cel ce-o să se 'ntâlnească față 'n față  
Cu el, va tremura pentru viață,  
Căci Moșii lui nu iartă — să o știi..  
*Hatvani* : (disprețuitor) Valahii voștri? — Șleahță de bandiți!  
*Buteanu* : (încruntat) Ce-ai zis? (agitația între prizonierii sporește)  
*Andreica* : Ne'njură.  
*Moga* : Cânele!  
*Dragoș* : (apropiindu-se de *Hatvani*) Ilustre...  
*Hatvani* : (fulgerând) Legați-i!  
*Dragoș* : Kossuth are să Vă mustre.  
*Hatvani* : Nevolnicii!..  
*Andreica* : (luptându-se cu un zbir care vrea să-l lege)  
Mai bine să ne omoare!..  
*Hatvani* : (scrâșnind) Găsesc eu pentru voi spânzurătoare.  
*Dragoș* : (inzistent) Ilustre căpitane, Vă previn  
Că nu e bine să zădărnici  
Intenția lui Kossuth de 'mpăcare.  
*Hatvani* : Cu sclerații-aceștia?

- Dragoș :* Port o mare  
Răspundere și Vă mărturisesc  
Că-s consternat de gestul vrăjmășesc  
Ce-l faceți. Am mandat înalt. Vă rog  
(aproape șoptind)  
Să fiți puțin mai indulgent. E'n joc  
Succesul expediției.
- Hatvani :* Voiți  
Să dați curaj acestor răzvrățiți?
- Begnescu :* (luptându-se cu un zbir care vrea să-l lege)  
Nu-s vinovat!
- Moldovan :* De ce te tângui frate?
- Begnescu :* (mai tare) Nu-s vinovat de nici o strâmbătate.  
(fricos) Sunt omul păcii, nu vreau să mă'nchideți  
În temniță. De ce să mă uciideți  
Când n'am făcut nimic?  
(cade în genunchi în fața lui Hatvani)
- Buteanu :* (aspru) Nu ți-e rușine  
Să ne'njosești pe toți?
- Dragoș :* (către Hatvani) Imi pare bine  
Că mi se dă prilej să Vă conving  
De bunele porniri.
- Hatvani :* (disprețuitor) Și câinii-ți ling  
Piciorul când îi mângâi cu-o biciușcă !.
- Buteanu :* Se'n tâmplă însă uneori că mușcă.
- Hatvani :* (încruntat) Ce vrei să zici cu asta?
- Buteanu :* Eu? Nimic.  
Ce-i poți răspunde unui inimic  
Când ești în mâna lui?
- Hatvani :* Și dac'aș vrea  
Să-ți dovedesc contrarul? De-aș semna  
Cu mâna mea'nțelegerea de pace?  
(către Begnescu)  
Ridică-te !.. Te iert.
- (către soldați) Puteți desface  
Cătușele (după un răspas de așteptare,  
către Buteanu)  
Nu-mi dai nici un răspuns?
- (încrutându-se) Sau poate nu te'ncrezi îndeajuns  
În vorba mea?
- Begnescu :* (entuziasmat) Norocul ne surăde.
- Buteanu :* Noi fără de lăncu nu putem decide  
Nimica.



*Hatvani :* Vă propun atuncia să-l chemați  
Aci'n mijlocul vostru. Nu-l lăsați  
Să-și execute planul de 'nvrăjbire,  
Căci pentru voi ar însemna peire !

*Călugărul :* (convins) Așa-i.

*Oltean :* Dar e cu neputință. Noi  
Suntem prizonieri.

*Hatvani :* Vor merge doi  
De-ai voștri să-l asigure că vreau  
Din inimă 'nțelegerea. — Vă dau  
„Salvus conductus.“

*Dragoș :* (încântat) Asta-i foarte bine.

*Hatvani :* (iscălind două pașapoarte)

Alegeți dintre voi pe ori-și-cine  
Să-i ducă lancelui chemarea mea.  
Depinde singur de voința sa  
De vrea să-și scape neamul și pământul...  
Eu îmi fac datoria 'nștiințându-l  
Că'n urma avangardei noastre, vine  
O formidabilă armată. Cine  
Se cugetă cu lucidă prudență,  
Va renunța s'opună rezistență ;  
Iar dacă se'ndârjește  
(întorcându-se zdrângăniind sabia)

O să cadă

Ca un mișel, sub sângeroasa-mi spadă.

(Iese urmat de suită, călugăr și primarul Boeriu)

### S c e n a IX-a.

DRAGOȘ, BUTEANU, MOLDOVAN, BEGNESCU, MOGA,  
MUREȘIAN, OLTEAN și zbirii din escortă.)

*Begnescu :* (viori) Ce 'ntorsătură, măi !...

*Dragoș :* (cu emfază) Sunt fericit

Că situația s'a limpezit.

Ați fost nedrepti cu mine. M'ați tratat

Ca pe-un vândut Maghiarilor. Ați dat

În mine tăvălindu-mă'n noroi

Par'c'aș fi fost scursoare de puroi.

Și n'am crâcnit, nici nu m'am revoltat

Măcar că așteptam înfrigorat

- O licărire de recunoștință  
Pentru neostenita-mi stăruință, —  
O sinceră, frățească 'mbrățișare  
În loc de invective de trădare.  
Cred că de-acu nu mă veți mai desfide...
- Buteanu* : (mormăind) Imbrățișarea șarpelui ucide.  
(nu s'a clintit însă nimeni afară de Begnescu)
- Begnescu* : Ne-ai mântuit viața...
- Dragoș* : (așteptând zadarnic un gest de apropiere) Mă surprinde  
Că mă 'nfrunțați.
- Buteanu* : Românul ține minte...
- Dragoș* : (mușcându-și buzele se'ntoarce la masă)  
Aici sunt cele două pașapoarte...  
Pe cine îl trimiteți?
- Mureșian* : Tragem soarte.
- Moldovan* : Să meargă cel mai vrednic dintre noi.
- Andreica* : Buteanu.
- Buteanu* : (trudit) Lăsați.
- Dragoș* : (surd) Ori-care dintre voi ;  
Nu fac deosebiri.
- Buteanu* : (ezitând) Atunci să meargă  
Andreica și cu Moldovan.
- Begnescu* : (țâșnind) Nu crede  
Că mă poți înlătura ! (violent) Cum se vede  
Vreți să vă răzbunați...
- Moldovan* : Vai ce săracă  
Ți-e inima.
- Dragoș* : (întinzând pașapoartele) Așa dar scriu că pleacă  
Andreica și...
- Begnescu* : (înfățișându-se și smulgând pașaportul)  
Begnescu.
- Dragoș* : (către Andreica și Begnescu) Inc'odată  
Vă leg de suflet îndrumarea dată  
De Hatvani.
- Moldovan* : (către Buteanu, care însemna ceva cu condeiu pe-o  
hârtie) Ce scrii ?
- Buteanu* : (tresărind o clipă, — cu ochii mari) Lui lancu.
- Begnescu* : Vom  
Plini tot ce va sta'n puteri de om  
Și-avem nădejdea sinceră.
- Dragoș* : Plecați  
Cu bine... (își strâng mâna)

*Andreica*: (semnificativ)      Și la revedere frați.  
*Buteanu*: (strecurând scrisoarea lui Andreica)  
Predă-o Iancului.  
*Andreica*:                      Am înțeles.  
*Moga*:                              Drum bun.  
*Moldovan*:                      Izbândă.  
*Mureșian*:                      Sănătate. (Buteanu a rămas singur în față  
— pe gânduri. Dragoș s'apropie (insinuant)  
*Dragoș*: (ironic)              Crezi  
Că n'am văzut șuvița de hârtie  
Ce-ai strecurat-o prietenului?  
Buteanu tace, Dragoș se leagănă din șele  
(pândind)

Mie

Nu-mi pasă, dar rămâi răspunzător  
În fața celorlalți. (Pauză intensă)  
Nădejdea lor  
Nu trebuie'nșelată.

*Buteanu*: (tărăgănit)              N'am s'ascuud  
Nici o silabă, nici un amănunt...

*Dragoș*: (bațjocuritor)      Sunt curios....

*Buteanu*: (scânteind)      I-am scris (gemând) să nu revină  
Decât în fruntea gloatelor (resemnat)  
E-o crimă  
A cărei consecință o suport (mândru)  
Decât un trădător, mai bine mort.

(La un gest al lui Dragoș, escorta a înconjurat prizonierii, încadrându-i între baionete, iar Buteanu iese în frunte cu capul înălțat, urmat de ceilalți tovarăși de suferință).

S c e n a X-a.

DRAGOȘ, pe urmă MARIA.

*Dragoș*: (urmărește în spazm tăcut ieșirea prizonierilor; privirea-i e injectată, pumnii congestionați, răsuflarea sacadată de gemete).

Afurisitule — Vrei să sfidezi  
Îngăduința noastră? Ți-ai ales  
Cel mai fatal moment de a-ți descărca  
Pornirea dușmănoasă... O cătea  
Băloasă ți-a dat ugerul de otravă.  
Te-orbește închipuirea ta bolnavă

Să te ridici în contra mea? Otreapă  
Nenorocită... Nimeni nu te scapă  
De răzbunarea mea...

(începe a însera ; ușa s'a deschis imperceptibil și Maria intră  
ezitând).

*Maria :*

Să mă ierțați  
Că am intrat în clipa când vorbiți.

*Dragoș :*

Mă faceți să roșesc involuntar.  
Stăteam pe gânduri, — mă uitam afar'  
La lumea ce s'agită...  
(cu un surâs hidos) Colo merg  
Răsturnătorii ordinei... Un cerc  
De baionete-i ghemue de-olaltă.  
Firi desnădăjduite cari asaltă  
Zădărnicia visurilor... Trec  
Ca niște osândiți.

*Maria :*

Nu 'nțeleg.

*Dragoș :* (întorcându-se către Maria)

De geaba vreau... nu pot să-mi stăpânesc  
Svâcnirea de orgoliu când privesc  
La ceata falșilor profeți, — la frații.  
Seduși de patimi și halucinații !...  
(disprețuitor) Un episod... Puteți fi liniștită.  
Năluca răzmiriții e strivită  
În matcă...

*Maria :*

Pentru ce-i năpăstuiți  
Atât de crâncen?

*Dragoș :* (fremătând)

Sunt niște smintiți  
Cari nu cunosc alt ideal sub soare  
Decât răscoal'a-tot-distrugetoare.  
Dar să vorbim de altceva.  
(cu o subită svâcnire de senzualitate)  
Vă admir  
Figura sveltă... focul din priviri...  
Aveți ceva seducător.

*Maria :*

Vă rog

Nu mă tentează glumele (sieși) Sufoc  
De 'ngrijorare... (ezitând) O să-i judecați  
La ștreang chiar dacă nu sunt vinovați?

*Dragoș :*

Eu m'am trudit zadarnic să-i conving  
De rosturile păcii... Ei împing  
Inverșunarea pân'la nebunie...

*Maria :* (disperată)

Și nu-i nici o scăpare ?

- Dragoș* : (ambiguu) Cine știe?  
(schimbând glasul) Ce față delicată...
- Maria* : Vă implor...  
Mă faceți să regret.  
(evitând apropierea) Nu...
- Dragoș* : (exaltat) Vă ador  
Intregul fel de-a fi.
- Maria* : (cu oroare) Mă 'nspăimântați...  
*Dragoș* : Aș vrea să știu de ce nu-mi ascultați  
Nevinovatele mărturisiri?  
Aveți un glas atât de blând... Respir  
Parfumul vorbelor... De ce tăceți?  
De ce mă fulgerați cu-atât dispreț?
- Maria* : Sunt poate prea naivă,  
Prea copilă...  
Credeam că pot schimba mânia'n milă.  
M'am înșelat și totuși (pierzându-și firul)  
Nu pot spune  
Ce neliniște... ce porniri nebune  
Mă chinuesc ; (deschis) aveți putere multă  
Și ori-ce-ați cere... Hatvani V'ascultă.
- Dragoș* : (zâmbind) Aș fi 'ncântat de v'aș putea servi  
Și-s gata să' mplinesc tot ce-ați dori,  
Cu o condiție : să nu îmi cereți  
Să intervin pentru prizonieri.
- Maria* : Și tocmai asta-i rostul rugăminții...  
Să le-ușurați povara suferinții —  
Doar bine știți că vina lor  
(se poticnește'n vorbă)
- Dragoș* : Ascult.
- Maria* : E că-și iubesc poporul lor prea mult  
(ezitând) De pildă Iancu.
- Dragoș* : (batjocuritor) Craiul munților.
- Maria* : Nu poate fi făcut răspunzător  
De nici o faptă în afar' de lege.
- Dragoș* : Pe el nu poate nimeni să-l deslege :  
Nici Hatvani, nici Kossuth, c'a'ndemnat  
Poporul la răscoală.
- Maria* \* E păcat  
De moarte, să pornești cu-atâta ură  
In contra lancelui.
- Dragoș* : (admirativ) Cu ce căldură  
Il aperi.

*Maria* : Pentruce să-l dai pe mâna  
Călăului, să-ți satisfaci păgâna  
Plăcere-a unei judecați de sânge  
Când știi c'un neam întreg îl va deplânge.

*Dragoș* : (prinzând-o de mână batjocuritor)  
Și-alătura de neamu'ntrég suspină  
Și prietena lui... ce mânuță fină,  
Ce trup de miorită....

*Maria* : Nu m'atingeți !

*Dragoș* : Vă 'mpotriviți mereu și mă constrângeți  
Să fiu atunci și eu n'nduplecat  
Și-aș vrea....

*Maria* : (ferindu-se) : Mă chinuiți....

*Dragoș* : Sunt chiar așa  
Respingător ? (admirator)  
Cum stai în fața mea  
Cutremurată de 'ndignare simt  
Că mă urăști. — Privirile nu mint,  
Iar pumnii ăștia m'ar izbi în cap...  
Și totuși vîi la mine ca să-l scap  
Pe lancu — el e idolul — iar eu  
Un răpciugos semnat de Dumnezeu ;  
Cu fața mea pocită de vărsat  
Nu pot avea nădejde nici odat'  
Că să se'ntindă-o mână milostivă  
Spre mine; toată lumea mi-e'mpotrivă.  
(mîeros) Nu vreau să-ți spulber visul suav de fată.  
Destinu-i rău.... viața e ciudată,  
Te zbuциumi pentru lancu, te-amăgește  
Ființa lui și poate legi nădejde  
Că revenind din munți odat' și odat'  
Își va aduce-aminte....

*Maria* : (c'un strigăt de eliberare) A scăpat ?

*Dragoș* : (ironic) Vezi, când și când se'ntâmplă lucruri stranii...  
Se spune că-Unguroaica Farkas Hani  
L-a ajutat s'o iee la picior...

*Maria* : (bălbăind) O Unguroaică

*Dragoș* : (rănjind trivial) Inger păzitor....

*Maria* : (izbucnind) Nu poate fi adevărat ce-mi spui  
Cu.... (se poticnește)

*Dragoș* : (incisiv) Farkas Hani?  
E iubita lui.

(exploatând uluirea Mariei)

Și-i Unguroaica generoasă.  
(e aproape de tot — și-acum o prinde în  
brațe și o sărută)

Dulci

Ți-s buzele.

*Maria*: (uluită)

Lăsați-mă...

*Dragoș*: (brutal)

Te culci

Cu mine!

*Maria*: (zbătându-se) Ajutor!

*Dragoș*: (i-a pus palma peste gură și-o vânzolește cu sine)

Porumb sperios,

Ce forme gingașe... Ce sân pietros..

Te am în mâni... Zadarnic te mai zbuciumi,

Nu te mai las...

(Ușa din fund se deschide... lupta încremenește subit... a intrat  
Iacob)

### S c e n a XI-a.

IACOB — Ceilalți.

apoi HATVANI, BOERIU, MARTA, ofițeri, ștafetă.

*Iacob*: (impresionant)

S'aude glas de buciom

Din munți. (Pe ușa întredeschisă pătrunde  
sonor, crescând și descreșcând, buciumul)

E tulnicul lui lancu.

*Dragoș*: (bui măcit)

Ce-i?

*Iacob*: (pierdut încă în priveliștea de-afară)

Pe măguri licăresc snopi de scântei

La Roșia de foc... Se văd țâșnind

Puhoaie vii de flăcări... Se aprind

Jur împrejurul nostru ruguri... Mușcă

Văpăile în beznă... Zvon de pușcă

Pocnește hăuind de-alungul nopții

Și strigătele țintuesc în copcii

De groază răsuflarea...

*Dragoș*: (îndreptându-se spre ușă)

Aiurezi?

*Iacob*:

N'auzi cum crește vuetul? Nu vezi

Cum se adună lumea buimăcită

Și cum aleargă 'n goană zăpăcită

Soldații unguri?

*Hatvani* : (năvăleşte în plină panică, urmat de primarul Boeriu și câțiva ofițeri)

Ce s'a întâmplat?

*Dragoș* : (încercând să se stăpânească) Alarmă oarbă.

(Cineva a adus lumină în casă, — e Marta)

*Boeriu* : Zvon înfricoșat.

*Hatvani* : (examinând din ușă situația)  
Se pare cașicând ar vrea s'atace  
Pozițiile noastre.

*Dragoș* : (disprețuitor) Ce-are a face ?

N'o să'ndrăzneasc'a coborî din munți.

*Iacob* : Pătrunde pasul lor ca stropi mărunți  
Ce umflă apele și le revarsă.

*Marta* : (apropiindu-se de Maria care a stat până acuma încrămenită locului) Mario!

*Maria* : (sufocând) Dă-mi să beau.. mi-e gura arsă  
De friguri (Maria îi umple tremurând un pahar cu apă. — De-afară s'aude din nou tulnicul)

*Iacob* : Tulnicul lui Iancu sună  
Doinind din vâgăună 'n vâgăună  
Ca-un chiot vesel smuls din trup de codru.

*Dragoș* : (sfidător) Ce bălbăi vorbe goale, plod de lotru ? !

*Iacob* : la seama domnule !

*Marta* : (însăimântată) Ce-o fi de noi ?

*Iacob* : (amenințător) E ceasul judecății de apoi!  
(intră călugărul în mare agitație)

*Călugărul* : Ilustre căpitane...

*Hatvani* : (mereu în ușă) Ce-i? Ce voești ?

*Călugărul* : Valahii ne-au închis înspre Buceșdi  
leșirea... Roșia-i pierdută...

*Dragoș* : Fleacuri !

*Călugărul* : De pretutideni se urnesc atacuri  
Asupra noastră...

*Hatvani* : (încruntat) Ceea ce îmi spui  
E'ngrozitor.

*Iacob* : Răspłata Iancului. (dispare)

*Calugărul* : (furibund) Să scoateți tunurile... Dați  
Contra atacuri... Trebuie 'mpușcați  
Prizonierii 'n margine de-oraș.  
Aprindeți casele valahe...



- Dragoș* : (către *Hatvani*) Aș  
Dori să-mi spuneți dacă...
- Hatvani* : (buimăcit) Nu am vreme.  
(iese urmat de călugăr și ofițeri. — Vuetul nelămurit de-afară sporește)
- Marta* : (disperată) Ce-o fi de noi?
- Dragoș* : (încruntat) Dezastru.
- Boeriu* : (cercând s'o liniștească pe *Marta*) Nu te teme !...
- Dragoș* : (plimbându-se agitat de-alungul odăii)  
Să fugă fleștecare pe-unde vede...  
Tâlharii ăștia sunt porniți să prade.
- Boeriu* : (în prag) Ii simți prin întuneric cum coboară.
- Dragoș* : (în panică) De ne gădesc aicia ne omoară...
- Marta* : Mario, vino !
- Maria* : (liniștită) Eu rămân.
- Boeriu* : Trăsura !
- Dragoș* : (poruncitor) Să prindă repede !
- Marta* : (frângându-și mâinile) Vai Doamne !...
- Suvoi de glasuri de-afară* : Ura !...
- Dragoș* : Să nu mai pierdem nici o clipă.
- Marta* : (către *Maria*) Vino cu noi !
- Maria* : (neclintită) Rămân !...

(Toți au părăsit odaia — învâlmășindu-se spre ieșire — afară de *Maria* care se uită lung în urma lor... își clatină capul... se 'ntoarce trudită... și se proșterne în fața icoanei. Zăriștea roșie, ce se vede prin ușa deschisă, colorează lugubru scena)

## Scena XII-a.

### MARIA (singură)

*Maria* :  
M'ai mântuit, divino  
Și preacurato! Salbă de mărgele  
Voi împleni din lacrimile mele  
Și gura-mi va șopti înfiorată  
Prinos de rugăciune ne'ncetată.  
Ție-Ți închin trudită mea viață  
Preasfântă Maică... Blânda Ta povață  
Să-mi lumineze calea mântuirii...  
Vreau să trăiesc în umbra mănăstirii,  
Să-mi mântui sufletul...

(De-afară crește volbura, se disting limpede cuvintele)

- Glasul de-afară:* Dați înainte !  
Feciori ! Cureți la vale !
- Maria :* (aproape involuntar privind spre geam) Umbre sfinte !  
(regăsindu-se, se'ntoarce iarăși spre icoană)  
Neprihănită Vergură, ajută  
Cu bunătatea Ta neîntrecută  
Să birui gândurile ce m'abat  
Din calea Ta, spre clinul de păcat.  
Tu mi-ai dat scut în clipa cea supremă  
Să nu cad jertfă poștei de hienă  
Și cu viața ce Ți-am închinat-o  
Vreau să-Ți răscumpăr mila Preacurato !
- Volbura de glasuri :* „Acu-s ai noștri. Dați pe moarte !“
- Maria :* (uitându-se îngrijorată spre geam) Crește  
(s'a ridicat) Vârtejul și puterea mea slăbește.  
Să 'nchid fereastra și să pun zăvor  
La ușă.  
(a închis pretutindeni și vrea să se 'n-  
toarcă la icoană, mormăind)  
Nu mai vreau să știu de dor...  
De bucurii... de lume.
- Volbura de glasuri :* li zdrobim...  
Trăiască lancu !
- Maria :* (tulburată, împreunând mâinile)  
Glas de heruvim !  
(La ușă se aude dintr'odată zornăit agitat)
- Glasul lui Dragoș :* Deschideți ușa ! Vin în urma mea...  
Vreau să m'omoare, — abia-am putut scăpa.  
Deschideți !
- (Maria stă împietrită locului, spazmul din fața ușei sporește)
- Maria :* (îngânând cu buzele albe) Dragoș !
- Glasul lui Dragoș :* M'au simțit... Oștirea  
Lui Hatvani e nimicită... Știrea  
Că Dobra a fost aruncat în stradă  
Și-ucis, i-a 'nebunit... De-o să mă vadă,  
Mă sfășie'n bucăți... Deschideți zarul  
De grabă !... se apropie...
- Izbucnire de glasuri !* Tâlharul !
- Glasul lui Dragoș :* Iertați-mă tovarăși buni !..
- Un glas :* Te-am prins  
Nemernicule (se aude zbuciumul luptei  
corp la corp)

- Alt glas:* Câne, care-ai lins  
Talpa lui Kossuth...
- Glasul lui Dragoș:* (în agonie) Nu mă omoriți !...  
Sunt doar și eu Român...  
(Zgomotul se 'ndepărtează încetul cu încetul)
- Un glas:* Să-l asvârliți  
În groapă de gunoaie !
- Glasul lui Dragoș:* (slab) Bani... dau bani...  
Vai....
- Un glas:* Piei năpărcă !
- Alt glas:* Trădător de neam...  
(Glasurile se 'nvălmășesc și devin neînțeleșibile)
- Maria:* (Privește palidă și desfigurată înspre icoană)  
Credeam că port în mine-un suflet blând  
Păzând icoana chipului Tău sfânt...  
Că știu ierta... M'am înșelat Fecioară...  
Nu m'am clintit... Știam că îl omoară  
Și-s mânilor mănșite ca de sânge  
Și totuși nu mi-e groază, — nu pot plânge.
- Volbura de glasuri:* „Trăiască lancu !“
- Maria:* (ascultând zgomotul de-afară cu încordare)  
Volbura sporește...  
Un neam se apără cu desnădejde  
Și'n crunta-i luptă pentru desrobire  
Nu pot tânși 'ntr'o sfântă mănăștire.  
Acolo-i pace — dincoaci suferință...  
Liniște acolo, aicia datorință....
- Glasurile de-afară:* Trăiască lancu !
- Glasul lui Lancu:* Și înainte !
- Maria:* (hotărîtă) Nu pot zăbovi...  
Simt biruința'n mine cum se 'ntramă  
Mă duc, Preasfânto, dorul lui mă chiamă.
- (C o r t i n a)



## Flori creștine

de Al. Lascarov-Moldovanu

### Ploaia...

Mergeam într'o vară secetoasă prin câmpia Bărăganului, cercetând pe frații de credință în lupta lor cu păcatul.

Ajunsesem la casa mare și primitoare a unei doamne plină de evlavie și de iubire pentru cei care o cercetau. Este acolo o grădină largă, plină de copaci înalți și de tăcere oducătoare de pace. Umbre dulci se întind pe cărările curate, chemându-te blajin la cugetare și la rugăciune...

Când am ajuns acolo, era o secetă cumplită. Nu plouase de multă vreme, iar oamenii erau triști. Nu mai credeau că va veni vreodată apa asupra holdelor, care stăteau, arse și crăpate, în lumina puternică a soarelui.

Imi spunea doamna cea bătrână și bună:

— „Nu plouă, pentrucă **nu credem** că va ploua... Aceasta este pricina cea mai mare...”

Mă uitam la fața ei liniștită și blajină, — și la surâsu-i abia sclipit în ochii miloși... Și nu credeam nici eu, cu toate că pe buze aveam vorbele... „Dacă va vrea Dumnezeu...” M'am rușinat — și mi-am zis în sine: „O prea puțin credinciosule!...”

Și cu cât căutam să cred — cum credea bătrâna — nu isbusem de loc. Cerul era de sticlă, — de săptămâni nu se arătase pe el nici o scamă de nori... Nimic. „Cum aş putea crede?” — șoptea pesfe voia mea, glasul îndoielei diavolești.

Și ne-am adunat sub teiul cel mare din grădina doamnei credincioase, care, fiecăruia din cei ce veneau la adunare, le șoptea surâzând: „Să credem că va ploua, — și de îndată va și ploua!...” Frații de credință dădeau din cap, primeau chemarea doamnei, — dar mulți din ei, erau ca mine... O, de-am putea crede cu tărie... O, de-am putea să ne rupem din noi și să ne înstrăinăm de noi... Așa cugetam, pe când sub tei începură cântările, rugăciunile și vorbirile.

Ca și cum am fi fost înțeleși, toată lucrarea din ceasul acela se prinse în jurul lui „Dacă am crede, am muta munții din loc...”

Doamna era plină de înveselire, cu toate că seceta o lovea pe ea mai mult ca pe alții...

Și a fost ca Dumnezeu să ne pălmuiască cu dragoste pe toți...

Pe când vorbeam, iată că, departe, se auzi un muget înfundat, ca mers de harabale grele pe pod de lemn. Răspundea Dumnezeu puținii noastre credințe. „Iată, am poruncit să vi se dea...”

Rușinat, cu sufletul plin de mâhnirea remușcărei, am vorbit mai departe... Pe nesimțite, lumina soarelui s'a muiat, — din zări se ridicau buhai negri, plini de apă — și un vârtej iute începu să gonească uscăturile de pe jos... Cugetai: „Gonește, Doamne, și uscăturile din sufletele noastre!...”

Și tocmai ridicam privirea spre cer, cerșind iertare pentru slaba mea credință, când o picătură grea de apă, îmi pălmui, rece, obrazul... Pe urmă alta — și alta...

Doamna stătea liniștită deoparte și surâdea blajin prin ochii aproape închiși. Ea nu se tulbura, precum nu se tulburase nici mai înainte... O priveam — și mă întăream.

Zise numai atât:

— „Va ploua din belșug...” — și dădu din cap, având o sclipire trecătoare de tristețe peste chip...

O ploaie mare căzu peste fața pământului...

Ne traserăm la adăpost, înveseliți și înviorați...

Cugetam: „Iată: cât de puțin credincioși am fost — și ce bun e Dumnezeu!” Puterea căinței îmi ușura sufletul, arzându-l...

Doamna cea bună și credincioasă mă privi și îmi zise:

— „Nu-i așa? Trebuie să credem — și toate vom primi?”

Răspunsei cu grabă și cu căldură:

— „Da, bună doamnă, trebuie să credem — și toate vom primi...”

Și ca să pot simți mai bine dojana lui Dumnezeu, am stat în ploaie, fără apărătoare, cu fața la cer, primind pe ea apa din văzduhuri...



## Vorba care n'a fost spusă

Ori de câte ori venea acasă, la prânz, omul acela cârtea. Sau că în curte nu-i deajuns de curat, sau că scara nu-i destul de măturată, sau că masa nu-i degrabă servită. Și din pricina aceasta, era totdeauna ceartă și tulburare. Nevasta ridica și ea glasul, — copiii se spăimântau și stăteau cu capul plecat în farfurie, — toată casa era sguduită ca pe urma unui vârtej ivit din senin.

Omul stătuse adeseori pe gânduri: „Ce-o fi asta?“ — și, nedumerit, nu-și putea limpezi răspunsul. Din pricina aceasta, răul se făcea și mai mare — iar casa lui era primejduită. „De ce n'am, oare, puterea să tac?“ — își zise într'o zi — și, de îndată, luă hotărîrea: „Am să caut să tac, chiar dacă bănuiala mea ar fi adevărată.“ Dar toate erau zadarnice. Când venea **clipa**, toată virtutea omului se risipea ca pulberea — și el începea iarăși, cu glas urcat, cârtirea.

Intr'o zi, însă, s'a petrecut ceva foarte însemnat.

Venea spre casă mai tulburat ca de obicei, — și **vedea** mai dinainte cum are să fie: va striga și va cârți, — va lovi cu cuvintete drept în inimă... Simțea mai dinainte, un fel de dulceață amară, ca o sete otrăvită... Duhul lui se umplu de spaimă: „Cine știe ce poate ieși din asta?“ — dar gândul era pe dată acoperit de valul gros al pornirei: „Ba, voi lovi și mai tare...“

Cugetând așa, ajunse acasă. Gardul i se păru lăsat pe-o parte, curtea plină de murdării, scara strâmbă și nespălată, geamurile cu pete de praf, copacii uscați și florile veștejite. Iar gândul îi spune: „Mâncarea va fi rece, apa caldă, nevasta nepieptănată și copiii obraznici...“ Duhul îi era ca un cazan în care clocotește untdelemn.

Mergea spre intrare, ca un vrăjmaș, gata de bătaie.

Și cu toate acestea, undeva, alungată într'un colț plin de umbră, se mai află și fărâma de gând bun, care, plângând de cele ce aveau să se întâmpile, căuta să sfătuiască pe om să fie bun.

Zise atunci omul infuriat:

— „Doamne, Doamne!...“ — ca și cum s'ar fi spăimântat singur de ce se poate petrece peste câteva clipe.

Neatent, din pricina volburei din suflet, puse piciorul greșit pe treaptă — și căzând cu genunchii de piatră, avu o străfulgerare de durere în tot trupul.

Și tot atunci, peste volbura din duh, se auzi un glas blajin, dar porunciitor:

— „In numele dragostei, te rog să taci...”

Omul se sculă din cădere și uitând de lovituri, simți o mângăiere atât de caldă și neașteptată în sine, că zise aproape lăcrămând:

— „Mulțumesc că m'ai lovit, — voi tăcea...”

Era un legământ cu care omul se dădea, biruit, în brațele dragostei.

Și... a tăcut.

Nevasta și copiii s'au mirat, — au crezut că de mare durere a tăcut.

Dar el a tăcut și mâine și poimâine... Și mirarea celorlalți n'a mai fost, — și n'a mai fost nici când omul a început a-i iubi mai mult...

Și de-atunci, toate au fost purtate mai cu grijă, fără glasul cel de cârtire de mai înainte.

Iar când era ceva greșit, — el, omul, era acela care zicea :

— „Nu face nimic, — purtați grijă și se va îndrepta...” — și nu mai certa pe nimeni.

O, — și tot de-atunci, fericirea păcii lui Dumnezeu s'a sălășluit în casa aceea...



## *In jilțul durerii....*

*De ce colinzi cu gândul dus departe ?  
De ce în freamăt te frământași cumplit ?  
De ce nu-ți e pe plac azi nici o carte ?  
De ce în jilț te sbuciumi desfrunzit ?*

*Te vezi hoinar, sandalele'n picioare,  
La țărm de mare, vesel, tânăr, svelt,  
Ți-ai pus o margherită 'n cheutoare  
Și pe Hugo-l citești pe țărmul celt.*

*Stânci, cer albastru și întinsă apă —  
Ca spre pistol tu brațele-ai întins  
Și Necuprinsu-'n sufletul tău sapă,  
Descoperind mister de năinvin.*

*Căzut-ai în genunchi, cuprins de-ardoare  
Și capul l-ai plecat, înfiorat —  
Simțitu-te-ai un firicel în soare  
Și de iubire-ai plâns și-ai fremătat.*

*Și-acuma zaci în jilțul tău! Aripa  
C'e'n sbor s'a'ncumentat spre cer, semeț,  
E frântă. Vai! Trudită 'ntreabă clipa:  
Iubirea lui Hugo să n'aibă preț?....*

*Sibiu, Febr. 1934.*

**Horia Petra-Petrescu**





## Noapte cu stele

*Pe-o noapte înstelată m'am oprit  
La vârful de munte, singur pe cărare —  
Casiopeea tocmai s'a ivit  
Și-mi trimitea cereasca-i ninerare.*

*Era o pace luată din povești,  
Cum nu o crezi aievea cu puțință,  
Simțeau că lumea din țătâni urnești  
Cu gândul plin de mistică credință.*

*Și mâni întins-am dornic înspre hău,  
Voind să prind căzând steaua comată,  
Despovărat de tot ce-i josnic, rău,  
Simțitu-m'am la Tine, ceresc Tată. . . .*

*. . . Și-am dat apoi, spre ziuă, în oraș —  
Din fiorul sfânt de-azi-noapte ce rămase?  
Nimic la oameni: beai — mănânci — te'ngrași  
Și vremea-omori prin închisori de case. . . .*

*Cluj, 17 Ian. 1933*

*Horia Petra-Petrescu*



## Amintiri

Vine seara ca un vâl pătat în sânge,  
Învăbind în taină cerul care plânge  
Cu sclipiri de stele,  
Și-mi stropește 'n fugă ulmul din ogradă,  
Geamul cu zăbrele,  
Pana adormită printre foi de carte,  
Gândul meu fugarnic, rătăcit departe.

Și cu ea re'nvie vechile-amintiri,  
Lungi povești cu smei, nopți cu clicotiri  
Moarte prin zăvoi,  
Sfaturi de'ndreptare și îndemnuri sfinte  
Strânse de la voi.

Ca o mare 'n valuri, galben lan de grâu,  
Îl văd cum se 'nalță vesel pân' la brâu.  
Iar tăcerea caldă  
Dintr'un miez de vară, simt că mă sufocă  
Și 'n sudori mă scaldă.

De pe drumuri strâmbe, trase prin răzoare,  
Obosit de muncă, negru, ars de soare,  
Mă re'ntorc spre casă...  
Și din pragul ușei mă privește Mama,  
Bună și voioasă.

. . . . .  
Trec năvalnic toate, de-mi brăzdează 'n minte  
Clipe prăfuite și icoane sfinte.  
Goana lor nebună  
A trezit în suflet cânt de re'nviere,  
Cântec de furtună  
Revărsat pe coarde de chitară spartă  
Într'o lume nouă, tristă și deșartă.

**Ioan Diaconu**

## Epigrame

### La divorțul Vaida-Maniu

Patruzeci de ani, se spune,  
La o stână ați băcit —  
Și mai sânt proști cari se miră  
Că brânza vi s'a'mpuțit.

Unei Eve care nu se poate pune'n  
evidență decât cu lustrul unghiilor

Fiecare se 'ngrijește  
De ce mai de preț el are:  
Unii se 'ngrijesc de creier,  
Alții, ca mata, de ghiare...

Neacșu Hurlup

### Cetitoarelor de romane moderne

„Lasciate” — a zis — „ogni speranza!”  
Un Dante-magul, voi, „che-intrate!”  
Pe poarta Iadului e scrisă  
Sentința, cu dureri de frate —  
„Voi, cari cetiți” (acum ar scrie)  
Romane 'n poară cu justiția,  
Dați titluri nouă la volume:  
„Lasciate ogni... pudicizia!”

### „Paul și Virginia”

Ce carte demodată, frate!  
Să moară fata de pudoare  
Că ar zări-o Paul goală! —  
Confiscă-mi cartea din budoare!  
Acum s'ar sinucide-o fată  
De prin romane, că-i... 'mbrăcată!

Argus

## Din stânga și din dreapta

65.

Dacă e adevărat că după despărțirea de lutul trupului sufletul se re'ntoarce, la răstimpuri, prin locurile în care a viețuit pe pământ, atunci sufletul lui *Gheorghe Dima* trebuie să fie azi printre noi. Cum s'ar explica altfel, dacă nu printr'un contact misterios al sufletului nostru cu al celui dispărut, reîmprospătarea atât de vie și atât de subită a atâtor impresii vechi, anemiate până azi de senzațiile mai proaspete pe care torentul vieții le împinge pe plauz dinții?

Par'c'ar fi fost numai ieri, deși sunt mai bine de trei decenii de-atunci...

În sala liceului „A. Șaguna” — pe atunci încă a „Marelui Gimnaziu gr. or. român” — bărbați și femei de toate vârstele, — dela domnișoare abia „confirmate”, cum ar spune protestanții, până la cucoane care puteau fi mame acestora, și dela tineri a căror voce trebuia plasată între damele din „alt” (ca a asistentului în farmacie Codarcea), până la ninșii de ani, ca profesorii Pandeale Dima sau Ipolit Ilasievici cel cu vocea ca dintr'o bute suterană, — discută, glumesc, rād... Unii între patru ochi, alții în grupuri. Ici un Cupido gata de a-și ușura tolba de săgeți, colo un hâtru bun de glume, dincolo un cerc de ochi invidioși în jurul unei rochii noi, moderne...

O pulsație de tinerețe, de voie bună, dela un capăt la celălalt al salei.

Sfertul academic trece însă repede — prea repede pentru cei care se uitaseră mai adânc în ochii sprâncenați ai vecinei — notele trec din mână 'n mână, berbecuții se separă de mioare, bagheta lui Ghîță Dima curmă conversația, — doar ochii își mai spun ce nu putură spune gurile — diapazonul transmite tonul de bază, privirile se ațintesc asupra dirijorului și repetiția cântecelor lui Bach începe, cu încredere.

Prea cu încredere, se vede, căci abia ne luaserăm vânt și bagheta și bate 'n pupitru. Corul o sfeclește și o domnișoară roșește. Se lansase prea-prea... Nervii sunt însă calmi încă.

— Vă rog țineți seama de indicațiile compozitorului!... Acolo scrie: *pianissimo*... Vă rog dar înc'odată!... — se auzi glasul prietenos al dirijorului.

O pornim a doua oară. Binișor, binișor, trecem hopul domnișoarei, dar după alte câteva tacte o scrintesc cei din tenor. (E vorba 'de săltatul păsărelelor din creangă 'n creangă și tenorul sălta cu aripi de plumb). Alte bătăi în pupitru, altă pauză. Incep comparațiile, plasticele comparații ale lui Ghiță Dima.

De astă-dată, asistăm la „cei care umblă pe parchetul fin, lustruit, al saelor de baluri cu cizme potcovite — tropa... tropa... — în loc să lunece ușor în pantofi de lac“. Un intermezzo, necesar, de înviorare generală.

Nici a treia oară n'o scoatem pân' la capăt cu obrazul curat. Se fâstâcește unul din bariton. Corijase nota lui Bach, de-o extremă fineță, într'un chiot haiducesc. — Nervii încep să se ascută, să vibreze. Bagheta cade pe pupitru, dirijorul ia aier, dezolat.

— „D-voastră cântăriți medicina cu cumpăna precupețelor din piață, în loc s'o cântăriți pe balanța din farmacie, sensibilă chiar când e vorba de un miligram, pe când pentru a precupețelor 10 deca<sup>1)</sup> în plus ori în minus nu contează“... Altă destindere de nervi, tradusă într'un zâmbet vecin cu seriozitatea însă.

Și uite-așa: cu nervi, cu zâmbete — uneori destul de silite, fiindcă mascau „ambițuri“ șifonate — se cizelau nestematele colierului cu care-și împodobii virtuosul baghetei numele său și al corului.

Nu lipsiau însă nici exploziile de voie bună — răs din toată inima — de care întâmplarea îngrijia să se producă la țanc, când era atmosfera mai încărcată de indispoziție, — firească, explicabilă, pe urma oboselii repetării până la desnădejde a unor partii din partitură, mai ales în ajunul concertelor, când repetițiile se țineau lanț, seară de seară, prelungite, nu arareori, până târziu în noapte.

Așa, odată, într'o pauză de recreare, pe când neobositele gurițe ale damelor măcinau de zor — par'c'ar fi voit să se răz-bune pentru ora când au fost ținute 'n frâul disciplinei — într'un

1) 100 grame.

moment de sincopă a mâncărimei de vorbă, străbătu la urechile noastre observația, în nemțește, a unei gingașe privighitori:

— Ja, von der Liebe wird man nicht fett!...

— Aber dick... — o lămuri, scurt, ca dintr'un fund de clopot dogit, basistul Ilasievici.

Efectul?... Al unei schinte într'o pulberărie de bună dispoziție.

Altă dată (se studia opera „O noapte în Grenada“) un solist, tenor, când îi veni rândul să intre, se repezi cu vocea-i stentorică: „Măriiii infaaam!...<sup>1)</sup>. Urmarea?... Întâi, o schimbare la față a „eroului“ și o suspendare generală a respirației. Apoi, pierderea, în clocotul care răbufni din toți părții salei, a întrebării dirijorului cu ochii înotând în lacrimi, pornite și acestea pe răs:

— Cum scrie acolo în partitura d-tale?...

Tot cu prilejul repetițiilor acestei opere — care mai apoi, studiată și pregătită în toate amănunțele ei a înscris cea mai prețioasă pagină în istoria „Reuniunii de Cântări“, — corul lungia, peste cât era îngăduit, tactele:

...„Să trăești Măriiiiia Ta!... Să trăești Măriiiiia Ta...“.

— Da pentru D-zeu, n'o întindeți atâta pe Măria!... — țâșni brusc și apăsat vocea dirigintelui.

Numai cât nouă, cu toate sforțările depuse, nu ne-a fost cu puțință să ne integrăm în dispoziția sufletească a lui. Era prea bine reprezentat în cor acest nume, ca pușca îndreptată spre noi să nu se descarce înapoi, spre cel care-o utilizase și spre cele pe care le selecționase dintre coriste numele exprimat.

Abia într'un târziu își dădu și Ghiță Dima seama de ce ni s'a contaminat buna dispoziție, dilatându-i-se și lui fața, contractată de enervare, într'un răs de flăcău, dar fără gândurile rezervate ale tinerețelor.

Erau însă și cazuri mai gingașe, penibile chiar (dar un penibil care trecea, de obicei, în tragi-comic), când răsul nostru devenea adevărat vârf de pumnal pentru inima delicată a câte unei nevinovate ființe, ajunsă, prin câte-un lapsus, ținta atâtor zeci de priviri necruțătoare și, în același timp, colofonul atâtor beregăți sefoase de gargara răsului fără perdea, de oameni primitivi.

<sup>1)</sup> In loc de „Infant“.

În programul unui concert aveam odată și poezia în care figurează versul :

„Sprinten marinar Cupido, împrumută-mi naia ta“...

O „donă“, nu chiar „prima“, neînțelegând despre ce este vorba, fiind în partitură piciorul prim al lui „n“ din cuvântul „naia“ mai lung decât al doilea, fără să se mai gândească mult, se grăbi în naivitatea ei să întrebe:

— Vă rog, ce însemnează *haia* aia?

Vă puteți închipui în ce situație a fost adus dirigintele!... Să răspundă?... Ce să răspundă? Să tacă?... Și mai rău, când toți cei din fața lui își strângeau fălcile să nu zbughiască dracul din ei.

— O să vă lămurească vecina d-voastră, — riscă totuși răspunsul Gh. Dima, simțind că prelungirea tăcerii ar fi un dezastru pentru continuarea repetiției din acea seară. Cum, de altfel, cu tot răspunsul său cuminte, s'a și întâmplat. Biata delicventă amuțise cu bărbia 'n piept, iar tovarășele ei, ne mai vorbind de diavoli din dos, nu îndrăsniră să mai articuleze o vorbuliță. nu cumva notele să explodeze în hohote homerice.

Cu altă ocaziune, având „în lucru“ „Hora“ dirijorului însuși, cu textul lui Alecsandri, o domnișoară, enervată se vede și ea de reluarea mereu — pare-mi-se tocmai din pricina ei — a aceluiași tacte

Crape-mi sura opincuță  
Și să mor în joc cu tine  
Mario, Măriuțo!

simțindu-se oarecum vizată prin aceste repetări enervante, ca o scuză pe semne, se aventurează, nenorocita, cu observația:

— Merge greu la... (și repetă primele două vorbe).

— ...opincuță!... — întregește repede un cavaler. Zadarnică însă toată graba intervenției acestuia. Emplastrul oferit n'a mai putut acoperi nimic. Dimpotrivă. Și ghinionul cel mare a fost, că ființa cu „lăcrămația“ era în adevăr sură, — cea mai tomnatică domnișoară din întregul cor.

Cum spuneam deci, momentele de ilaritate nu lipsiau, compensând din belșug observațiile dirigintelui care nu te aranjau întotdeauna, ca și supărătoarele urme pe care erai condamnat, după câte-un lapsus, să le 'nduri în cursul frământării aluatului câte unui concert sau opere, — ca să nu mai vorbim de sati-

șfăcția, de refacerea sufletească pe care ți-o procura câte-o excursie cu concert dat pe alte meleaguri. Căci au fost și de acestea. Nu una. Nici de disconsiderat. Cum a fost, de-o pildă, excursia la Abrud, cu prilejul adunării generale a „Fondului de Teatru Român,” — într’o regiune pentru noi cu totul necunoscută și cu atâtea momente neuitate de încântare a ochiului și sufletului, în mijlocul unor frați care n’au cruțat nici osteneală, nici caldă ospitalitate, ca să ducem cu noi, la despărțire, în adevăr neuitate suveniri.

Căci cine-a fost acolo și-a putut uita de căldura primirii, de neîntrerupta atenție de care ne-au împărtășit Abrudeni în tot timpul zilelor petrecute acolo: de casa protopopului Petru Popovici, de cea a avocatului Laurențiu Pop, a Doctorului Borza, a notarului public Cirlea, în grădina căruia, la mesele încărcate de bunătați, taraful lui Ghiuț ne răscolia sângele punându-ne jăratec sub călcăie?...

Sau cine ar putea uita casa atât de prietenoasă a avocatului din Câmpeni Zosim Chirtop, care, împreună cu soția sa, nu mai știau cum să ne arate dragostea de care erau animați?

Sau serenadele dirijate de pe câte-o masă improvizată, de expansivul Român — care era avocatul Ștefan Cicio-Pop — cu

Am o pipă și-un ciocan

Și-un ciocan...

Și mă țiu că-s căpitan,

Și mă țiu că-s căpitan...

executată c’o pasiune care trecea ’n frenezie, contaminând toată suflarea din jurul nostru?

Dar acea neuitată excursie pe Detunata, când ploaia, venită pe neașteptate, ne grămădi într’o casă de adăpost, unde frumoasa doamnă Cicio Pop, în costum de Buciumancă, neputându-se strecura printre noi să ne servească gustarea adusă anume din Abrud, fu săltată ’n sus și purtată cu tava ’n mâni pe dasupra capetelor multimii?

Cine să-și mai aducă aminte în astfel de ocazii de „cizme potcovite pe parchetul lustruit al saloanelor“, de cumpăna preocupărilor din piața Brașovului“, de atmosfera uneori plină de năduf a repetițiilor din sala liceului „A. Șaguna“?... Amintirea lor, ca și a transpirărilor (vorba vine!) se volatiliza fără urmă, cum s’a camforizat și cu ocazia concertului dat în vara anului 1904, în



castelul Peleş, în fața familiei regale, când regina Elisabeta onoră corul cu acompaniamentul ei la pian, destăinuindu-și, fără rezerve, după terminarea baladei „Mama lui Ștefan cel Mare“, toată emoțiunea care o stăpâna, în îmbrățișarea și sărutarea doamnei Dima, care cântase rolul „Mamei“. Insuși regele Carol I, cel atât de rezervat și măsurat în gesturi care s'ar fi putut interpreta ca semne de sentimentalism, după executarea lui „Salvum fac regem“, nu se putu reține să nu se ridice și, aplaudând, să se ducă să strângă mâna lui Gheorghe Dima, mulțumindu-i pentru încântarea pe care i-o procurase.

Pagini de mândrie în istoria Reuniunii de Cântări din Brașov, — puternic stimulent, nesecat izvor de apă vie, de energie reîntremătoare pentru iscusitul ei conducător, ca și pentru ucenicii lui, membri ai corului, în drumul anevoios spre luminișurile artei fără moarte.

Nu se va mira deci nimenea dacă părtaș al multora din bucuriile și triumfurile acelor zile, gândurile și sentimentele mele, deșteptate ca de o putere hipnotică, se înghirlandează azi luminoase și înduioșate în jurul crucii înfiptă acum zece ani, la Cluj, la căpătâiul mormântului care închide osămintele celui care a fost și va rămânea o glorie a Ardealului românesc.

4. VI. 1935.

**S. Tamba**



## Dări de seamă.

D-l prof. **Petru I. Teodorescu** își înmănușiază într'un volum de 176 pp. cronicile și eseurile literare publicate în diferite reviste, mai ales în „Brașovul Literar“, din a cărui „Colecție“ face parte volumul. Unele eseuri privesc literaturile străine, altele pe a noastră. Dintre străini ni se înprospătează figura fecioarei din Domremy, a vizonarei *Jeanne d'Arc*, fanatica dragostei de glia străbună, care înainte cu 500 de ani (1431), după ce curățî teritoriul francez de Englezii invadatori, e arsă pe rug, — a lui *François Villon* („vagabondul cu mâinile pătate de furturi și cu trupul istovit de închisori“, dar, în același timp, „cel mai mare poet liric francez dela sfârșitul războiului de o sută de ani“), — a lui *Frédéric Mistral* (patriarhul dela Maillane, trubadurul latinătăii, genialul promotor al renașterii provenșale, autorul nemuritoarei poeme „Mireille“ (Miréio), prin care și ridică graiul provinciei sale natale la rang de limbă literară), — opera lui *Rudyard Kipling* („cel mai mare scriitor englez din afara hotarelor Albionului la începutul sec. XX“, poetul muncii neșovăitoare, creatoare, al sănătății morale, al încrederii în puterile omenești și în triumful binelui, poetul lumii animale și al vieții naturii — al „Cărților Junglei“ și al romanului „Kim“ — evocator al vieții sufletești de azi și de totdeauna a Indiei“), — a *Drului Axel Munthe* (Suedezul scriitor în l. engleză al „dăruirii de suflet“ care e „Cartea dela „San-Michele“) — a lui *Emeric Madách*, autorul „Tragediei Omului“ tradusă de d-l Oct. Goga — „capodopera care pune problema destinului omului pe pământ, urmărind-o în trecut și proiectând-o în perspectiva timpurilor viitoare“), — a lui *Adam Mickiewicz* (cu opera sa cea atât de „intim legată de pământul și caracterul poporului polon, în ceea ce are el mai specific sub raportul calităților și al scăderilor: cu epopeea „Pan-Tadeusz“).

În partea a doua a cronicelor, în cele care privesc literatura noastră, se relevă: „paginile de adevăr, de durere și de înălțare“, „documentul de înaltă valoare a vremii de dureroasă și eroică amintire“, pe care ni l-a dat d-l *Gh. Brătianu* în „File rupte din cartea războiului“; — liricul de o seninătate clasică și de o factură parnasiană“, „trubadurul“ *Cincinat Pavelescu*, care prin atâtea note de înrudire amintește pe truverii v. XII—XIII din Sudul și din Nordul Franței și „pe care-i continuă pe deasupra secolelor stinse; — apoi, *Emanoil Bucuța*, *Nichifor Crainic*, *Mircea Eliade*, *Dragoș Protopopescu*, *Gala Galaction*, *E. Lovinescu*, *Damian Stănoiu*, *Mih. Dragomirescu*, *I. Focșăneanu* și încă vreo câțiva își găsesc în d-l P. I. Teodorescu pe talmăcitorul înțelegător, apreciatorul obiectiv al lucrărilor lor, într'o

formă care — necesar de subliniat — adeseori, se citește nu ca o cronică seacă de critică literară, ci ca o pasionantă pagină de literatură frumoasă. E mult suflet în unele. — Iar când e nevoit să releve defecte, d-l P. I. T. nu o face cu răutatea atâtor critici, bucuroși par'că de a fi surprins cusururi care să justifice o subestimare a lucrării, nici dela înălțimi care nu li se șade, cu pretențiozitatea celor tobă de teorii savante, ci cu gândul cinstit al omului de bine, al unui prieten binevoitor, pe care par'că-l doare că nu poate spune întotdeauna cuvântul elogios pe care, de obicei, îl așteaptă autorul vizat.

D-l P. I. T. dovedește calități care ar fi fost păcat să rămână pierdute în fragmente risipite prin pagini uitate de revistă. Strânse în volum, cronicile și eseurile d-sale servesc de un binevenit îndreptar în mâna iubitorilor de literatură bună.

**Adelina Simionescu-Cârdei:** *Suceava Voivodală*. Versuri, cu o prefață de Victor Morariu. Suceava 1935. Pp. 38.

Suceava, cu atâtea vestigii ale gloriei străbune — „ne'nvinse încă de furtună“ — au găsit un suflet nu numai străbătut de-o cucernică pietate pentru un trecut de eroism, prea pilduitor ca să poată fi dat uitării, ci și poetic, de o românească rezonanță. Broșura d-nei Adelina S. Cârdei vrăjește din latența ruinelor de azi — muiate toate în unda unei nestăpânite duiosii — îndepărtate ecouri de slăvă, de viață voivodală, plămădită în foc de aprigi lupte pentru „glie, neam și vatră.“

*Treptele* ce duc spre cutare paraclis — trepte pe cari „urcat-au pașii mării strămoșești“ —, un *turn*, care „din'nălțimea-i de temut | Cetății stă de pază“, — o *capelă*, la care, în miez de noapte „Din adâncurile de morminte | Umbre sfinte | Vin în taină să se închine | Să'ngenunche la ruine“..., — un *clopot*, în a cărui „cântare funerară“ din asfințit de seară atâtea „lacrămi se frământă, sau altul, în care „orice dangăt pare șoapta unor vremi îndepărtate“, — o *ctitorie părăsită*..., spre care „Din neguri, vremi apuse curg | Ca să-i sărute pragul“, — *ruini crepusculare*, printre care „azi doar vântu-și poartă plânsul“ ... — ruinele *Sfintei Cetăți* voivodale, în fața cărora chiar râul, ale cărui valuri, odinioară, se 'ntreceau „Din mers chipul să i-l prindă“... azi: „Ca să uite se retrage“ și „Mai departe-și sapă vadul“... — toate, toate se trezesc din somnul lor îndelungat, la contactul cu sufletul visător al poetei care freamătă de durere în fața celor ce vede, dar și de mândrie în fața vieții care a pulsât, a clocotit odată printre ruinele de azi.

Cu puține excepții, chiar din pasteluri — care merită relevare — nu lipsește coarda elegiacă. Și aci vibrează 'n surdină.

Frumșețea ta mă doare,  
Noapte! Noapte dragă!..

Eliade, Gr. Alexandrescu și ceilalți aezi ai pietrilor vorbitoare întind prietenești mâni Moldovencei care n'a uitat drumul spre mărturiile în ruină ale unui trecut de îndreptățită mândrie.

„Un an de luptă pentru Credință, Neam și Țară“ își întitulează *Desp. Astra-Reghin* raportul despre activitatea desfășurată în anul 1934—35. Nu e mare raportul — abia 16 pagini — dar cuprinde mai multe realizări decât multe alte rapoarte voluminoase.

Directorul *Despărțământului*, d-l Dr. Eugen Nicoară, nu e numai un harnic conducător și animator (a ținut într'un an 121 conferințe !), ci și un mecenate care, după ce a donat episcopiei ort. din Cluj valoroasa sa avere imobilă, cheltuește an de an sume respectabile pentru ridicarea culturală a nației din ținutul acela. (În anul expirat a cheltuit peste 200.000 Lei). Și mai are norocul să aibă de tovarăș, în persoana tânărului învățător V. Netea, un secretar însuflețit care nu se sperie de obstacole, de oboseală, nici nu descurajează pe urma lătrăturilor de pe de lături.

S'a cumpărat un automobil pentru trebuințele propagandei culturale la sate, s'a organizat o școală țărănească pt. bărbați și alta pt. femei, s'au ridicat monumente și troițe, s'au îmbrăcat și hrănit săraci, s'au înființat școli, biblioteci, s'au distribuit, gratuit, cărți și broșuri, s'au ținut conferințe, șezători, serbări etc. — După astfel de pildă dela centru, nu e apoi de mirare că au răsărit și prin sate imitatori ca: Petre Boțian, I. Șandru, inv. Vișoiu, P. Zuga, A. Suciuc și atâția alții.

Iată, domnilor miniștri, unde ar trebui să meargă decorațiile care se anină de surtucul pătat de alcool al agenților electorali !

Harnicilor mureșeni dela Reghin, toată simpatia noastră !

### Reviste:

*Țara de Măine* An. I. nr. 1 (Mai) 1935. Noua tribună care „vrea să vorbească mai ales tineretului“, e pusă în serviciul „democrației, naționalismului și țărănismului“, — „Țărănimei și satului cu nevoile și bucuriile lor, problemelor lor de viață economică, socială și culturală“ vreau să-i închine toată „râvna și munca“ dnii A. S. Banciu, Gh. Dragoș, I. Gheție, V. Jinga, A. Mihalca, P. Pavel, A. Popov, B. Schiopu, C. Suciuc, cari alcătuiesc comitetul de redacție și cari țin să accentueze că, deși vor reprezenta vederile tineretului ardelean, — „gândirea, sentimentele și interesele regiunii le vor subordona marilor exigențe naționale“. Rev. apare lunar, în 22 pp., Abon. anual 60 Lei, abon. de onoare L. 300.— Adresa, Cluj, str. Baba Novac 8. No. 2 (Iunie). *Orientări*, nr. 5 (Mai), cu articolul de adâncă analiză (care va continua): „Să nu

ucizi l<sup>a</sup> al dlui C. R. Crișan; *Atheneum*, nr. 3 (Mai-Iunie), Iași; *Macedonia*, nr. 5 (Iunie), 6 (Iulie); *Străjerul*, nr. 3 (Martie), Arad; *Viața Românească* nr. 3-4, (pe Martie-Apr.) [cu colaborarea d-lor: C. Rădulescu-Motru (Etnicul în politică), Tudor Arghezi (Fereastra cu glastre), I. Petrovici (Talentul oratoric), Gala Galaction (Ieri-alaltăieri și azi), Eugen Crăciun (Reforma constituțională), Alex. Mihăileanu (Creație și fascism) etc.]; *Viața Basarabiei*, nr. 6 (Iunie) *Gând Românesc*, nr. 5—6 (Mai-Iunie), *Viața Bucovinei*, (pe Mai-Iunie) Cernăuți, Str. Poincare 1 A.; *Viața Ilustrată*, nr. 6 (Iunie), Sibiu; *Societatea de Mâine*, nr. 5 (Mai); *Rev. Scriitoarelor și Scriitorilor Români*, nr. 5 (Mai) București; *Familia*, nr. 2 (Apr.-Mai); *Parlamentul Românesc* nr. 176 (Iunie) 177 (Iulie); *Blajul*, nr. 5 (Mai), 6—7 (Iunie—Iulie); *Neamul Românesc pt. popor*, nr. 12 (Iunie); *Poporul Românesc*, (Gara Chitila), nr. 12 (Iunie).

*Gândul Vremii*, nr. 6 (15 Iunie), Iași; *Progres și Cultură* nr. 6 (Iunie), Tg. Mureș; *Pagini Literare* nr. 2—3 (15 Iunie), Turda; *Viața Ilustrată* nr. 7 (Iulie), Sibiu; *Cele trei Crișuri* nr. 5—6 (Mai—Iunie), Oradea; *Arhivele Basarabiei* nr. 2 (Apr.—Iunie), Chișinău; *Gazeta Cărților* (Ploești) nr. 1—2, [cu articole de dd. N. Iorga, A. A. Mureșianu (Bibl. „procatorului” român ardelean Ladislau Moldovai-Moldovanu, dela începutul sec. trecut), H. Petra-Petrescu (Presa sănătoasă și presa de scandal), D. Munteanu-Râmnic]; *Arhiva* (Iași) nr. 1—2, 1935., [cu colaborarea dd. I. Bărbulescu (Individualitatea l. rom. și elementul slav), Const. Gălăboff (Literatura bulgară mai nouă), Mih. Galan (Părerii oficiale din 1834 despre rolul țaranului în viața politică a țării), Th. Holban (Răspândirea coloniilor rom. în Polonia), V. Gr. Chelaru (Noi contribuții la relațiile culturale româno-bulgare în sec. XIX. și La stade actuel du problème du rothacisme)]; *Viața Românească* nr. 5—6 (Mai—Iunie) și 7—8 (Iulie—August); *Plaiuri Săcelene* nr. 6 (Iunie), închinat poetului săcelean Nicolae Nicolescu (Tomoșoiu), dela a căruia naștere se împlinesc o sută de ani; *Brașovul Turistic* An. I. nr. 1 (Iunie); revista secțiunii a II-a Alpină Brașov. Rostul ei: a contribui, prin articole și ilustrațiuni, la cunoașterea regiunii Brașovului și a da turiștilor informațiunile necesare, de ordin practic. În nr. 1, foarte simpatic, d-l Dongoroz, secretarul Secției, scoate în evidență „Brașovul ca centru turistic”, iar d-l Dr. M. Suciuc-Sibianu își începe publicarea articolului „Respirațiunea și turismul”. În partea finală se dau informații privitoare la cursele autoșenilei, a autobuzelor și a mersului trenurilor. Nrul de 16 pag. costă 10 Lei. Abon. L. 100 (pt. nemembri L. 120). Redacția și Administrația, Brașov, str. Voev Mihai 2 (La Bca Rom.) *Oreintări* nr. 6 (Iunie), Moinești (Bacău), *Neamul Românesc pentru popor* nr. 13, 14 (Iulie), *Făt-Frumos*, Cernăuți nr. 3 (Mai—Iunie) *Transilvania* nr. 3 (Mai—

Iunie) cu un articol despre Spiru Haret și cu instructive pagini de îndrumări culturale, de material pentru conferințe, șezători etc., despre școala țărănească. D-l H. P. Petrescu comunică știri culturale din Cehoslovacia, iar d-l I. Agârbiceanu : raportul secțiunilor literar-științifice pe anul 1934/35., *Familia* nr. 3 (Iunie).

*Rânduiala* No. 2 (Aprilie—Iunie) justifică, pe deplin, primirea elogioasă a primului nr. Aceeași seriozitate în documentare, aceeași înțelegere a realităților noastre, același duh românesc în aceeași haină îngrijită. Remarcăm din acest nr. studiile: Țară și țări (de Ion I. Ionică), „Basarabii din Argeș” (de Ion Conea), apoi, din Cronică, „Despre înțelesul și condițiile unei filosofii românești” (de D. C. Amzăr), „Poezia română contemporană” (de Ernest Bernea) și Cooperarea în România” (de C. Nicolau Bârlad). Partea rezervată „Insemnărilor” bogată și inteligent susținută.

*Junimea Literară* No. 5—7 (pe Maiu—Iulie)

\*

### Cărți și broșuri primite:

**Cartea Satului** No. 8 I. C. Vissarion : Invietorul de morți. Pp. 118. Lei 30.

**Idem: Tudor Pamfile și Victor Ion Popa** : Cuiul lui Pepelea, comedie într'un act. Pp. 120. Lei 30.

**Activitatea grupării intelectuale „Thesis”** pe anii 1933-1935 cu o introducere despre „Localismul creator” de Al. Dima Pp. 35.

**Din publicațiile grupării intelectuale „Thesis” :**

**Licu Pop** : Un filosof al istoriei : Al. Xenopol. Pp. 26, L. 15.

**Mircea Alexiu** : Băjenie. Creionările unui ostaș. Pp. 65, L. 30.

**George Fonea** : Intoarceri în vreme. Poeme. Pp. 77, L. 50.

**G. T. Niculescu-Varone** : Folklor românesc din Ardeal. Comuna Nadășu, plasa Huedin, jud. Cluj. Cu 3 fotografii și o schiță topografică. Buc. 1935. Pp. 72, Lei 20.

**I. M. Rașcu** : Eminescu și catolicismul, București 1935 Pp. 34. L. 25.



În dimineața zilei de 8 Iulie, aproape de data când avea să împlinească 60 de ani, s'a săvârșit din viață, discret, **Emil Socaciu**.

Nu-i vom face noi bilanțul vieții, nici nu vom înșira meritele prin care fostul secretar general al municipiului nostru și-a cucerit dreptul la recunoștința obștească. Au făcut-o alții. Emil Socaciu are însă trasă și asupra acestei reviste o poliță de recunoștință, pe care nu o putem lăsa, la despărțire, oricât ar fi dorit-o el, neonorată.

În 1929, când s'a vorbit de necesitatea unei reviste românești la Brașov, Emil Socaciu a fost cel dintâi care a sărit în ajutorul împlinirii ideii. Și nu cu promisiuni fără a doua zi, ci stăruiind și obținând din partea Primăriei de atunci sprijinul material menit să-i asigure existența pentru un an de zile. Fără acest ajutor inițial, revista n'ar fi putut prinde rădăcini.

Pentru această faptă românească și, în același timp, pentru eleganța gestului de a fi refuzat să primească revista gratuit, deși i se cuvenea, aducem memoriei lui Emil Socaciu și la acest loc: caldă, neprecupețita noastră grațitudine.

\*

Nu se răcise bine trupul lui Emil Socaciu și alt membru de seamă al societății brașovene, **Dr. Ioan Bunea**, se prăbuși, pe neașteptate, din șirul celor vii, în dimineața zilei Prorocului Ilie. El închide ochii după o activitate școlară de 39 de ani: 22 ca profesor la lic. „A. Șaguna“ din Brașov (1894—1916), 2 la „Roman Vodă“ din Roman și la „liceul refugiaților“ din Cherson (1916—1918), iar dela 1919 până în anul trecut ca director al lic. „Gheorghe Lazăr“ din Sibiu.

Autor al tezei de doctorat „Estetica lui Plotinos“, al câtorva pe vremuri foarte necesare și folosite manuale didactice și a o seamă de apreciate conferințe, publicate în diferite anuare (ca „Arta și morala“, „Arta și rolul ei educativ“, „Meritele lui Gh. Lazăr pentru cultura și școala românească“), Ioan Bunea și-a încununat activitatea școlară printr'o faptă care-i va vecinici numele și pe care nu-i va putea-o contesta nimenea, fiind în văzul tuturor: e impunătorul internat de pe lângă lic. „Gh. Lazăr“ din Sibiu, ridicat ca un puternic sprijin, spre culmile luminii, tineretului școlar român din acel județ, căruia-i aparținea prin naștere înfăptuitorul lui.

Pensionar numai de un an, directorul Bunea n'a avut norocul să se poată bucura de odihna pe care și-a dorit-o în orașul tineretelor sale, de care-l legau atât de multe amintiri, și la care-l îndreptățiau cele patru decenii de spornică activitate.

Fie-le amintirea amândurora precum le-au fost inima și faptele.

„Țara Bârsei“

## Jertfa prietenilor revistei, pe anul 1935

Am mai primit, pe lângă cele publicate în nr.-ele precedente, următoarele sume, pentru care exprimăm și aici mulțumirile noastre :

Popescu Alex., notar, Checia, (Timiș-Torontal) L. 80.—  
Dr. Ciura Vasile, notar public, Sighișoara L. 100.—

D-lor Al. Popescu și Gh. Ciocoiu, (farmacist, București), le mulțumim și pentru câștigarea câte unui nou abonat; iar d-lui Dr. Ion Gherghel, prof., Cluj, pentru al treilea abonament nou.

**ABONAȚII** care și-au mai achitat abonamentul dela apariția nr.-ului trecut :

### Până la 30 Iunie 1935

Docent Dr. Iancu Axente, Cluj  
Iordache V., secr. Bis. Sf. Nic., Brașov  
Pușcariu I., învățător, Brașov

### Până la 31 Aug. 1935.

Docent Dr. Garoiu I., București  
Mateescu N. C. prof., R. Vâlcea

### Până la 31 Dec. 1935.

Baboie Gh., șef-cont. Albina, Brașov  
Dr. Balcăș Gh., avocat, Brașov  
Bărbieru V., econom-stavrofor, Cotroceni  
Bârzan I. Ioan, comerciant, Medgedia  
Dr. Boeriu N., not. public, Brașov  
Brumboiu Moise, vicar, Făgăraș  
Dr. ing. Carafoli Ilie, Brașov  
Ciocoiu Gh., farmacist, București  
Comitetul școlar din com. Baci  
Maior Citirigă Virgil, Brașov  
Dr. Ciura V., not. public, Sighișoara  
Ing. insp. g. i. p. Comanescu C. Brașov  
Dr. Comaniciu Oct., avocat, Brașov

Cuteanu Gh., farm., fost prefect, Brașov  
Florescu D. Al., mare propr., București  
Dr. Garoiu I., decanul Baroului Brașov  
Marcea D., insp. șc. i. p. Brașov  
Dr. Moga C., avocat, Brașov  
Munteanu Petru, avocat, Brașov  
Nan Alexe, farmacist, Satu-Mare  
Nicolau Theodor, comerciant, București  
Popescu Al., notar, Checia  
Primăria comunei Checia  
Soc. de lectură a Șc. com. sup. b. Cluj  
Dr. Ștefan U., med. pr. al Munic. Brașov  
Tartescu I. Ioan, avocat, Brăila  
Dr. Turtea S., avocat, Brașov

### Până la 1 Martie 1936.

Dir. Șc. primare, Brașov-Stupini

### Până la 1 Mai 1936.

Banciu D. Paraschiva, Săliște  
Bogdan I. Marioara, București  
Ing. Ciorteza Marin, Mediaș  
Dr. med. Sulică Alexe, Brașov

Am mai primit restanța pe doi ani dela d-l G. N. N. Iosifescu, din Ploești

## O întrebare mai veche dar valabilă și azi.

Ce calificativ dați dv. intelectualului care se respectă și care cere să fie respectat, dar care, abuzând de încrederea și buna-credință a deaproapelui său, *primește și reține* timp îndelungat o revistă românească susținută cu grele jertfe, iar când i se cere costul, sau refuză net achitarea sau se face *n'aude nu-vede*? Repetăm această întrebare adresată domnilor de mai jos, ca să nu ne putem face imputarea că n'am avut toată considerația față de oamenii de *bunăcredință*.

Dr. Cușuta I., avocat, Sebeș (Alba)	Dr. Mițuț N. avocat, Băița (Huned.)
Dr. Holom Ilarie " Dumbrăveni	Dr. Pop Tr. prof. univ., Cluj
Dr. Moldovan I. " Beclean (Someș)	Dr. Scridon Leon, avocat, Bistrița
Dr. Popa Ilie " Sighișoara	Dr. Sulică D. " Ilia (Huned.)
Dr. Munteanu Z. " Alba-Iulia	Dr. Velican E. " Alba-Iulia

(Vom continua)

Nevoiți să absentăm din Brașov la data când ar fi trebuit să apară acest nr., el apare mult mai de vreme, la 2 VIII. 1935.